

Ιόνιο Πανεπιστήμιο
Σχολή Ιστορίας και Μετάφρασης-Διερμηνείας
Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας
ΠΜΣ «Επιστήμη της Μετάφρασης»

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία:

Μετάφραση και σχολιασμός αποσπάσματος της μελέτης «Liability and jurisdictional issues in online defamation cases» του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Ευαγγελία Τζίμα (ΑΜ Ε2019320)

Επιβλέπων καθηγητής: Σωτήριος Λίβας
Μέλη επιτροπής: Παναγιώτης Κελάνδριος, Βιλελμίνη Σωσώνη

ΚΕΡΚΥΡΑ 2021

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
I. Κειμενικό πλαίσιο.....	4
II. Forum shopping και ελληνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο	5
III. Νομική γλώσσα και νομική μετάφραση	8
IV. Ταξινομήσεις και σκοπός της νομικής μετάφρασης.....	9
2. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ.....	11
3. ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ.....	30
I. Το πρόβλημα της ισοδυναμίας στη νομική μετάφραση	30
II. Νομικοί όροι που παραμένουν αμετάφραστοι.....	34
III. Ορολογία του κοινοδικαίου.....	35
IV. Τυπική και απρόσωπη σύνταξη και μακροπερίοδος λόγος	37
V. Γλώσσα ουδέτερη ως προς το φύλο.....	39
4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	44
5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	45
6. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	48

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία ασχολείται με τη μετάφραση αποσπάσματος από τη μελέτη με τίτλο *“Liability and jurisdictional issues in online defamation cases”* του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς και με το σχολιασμό της. Σκοπός της εργασίας αυτής ήταν να εντοπιστούν τα κυριότερα προβλήματα που μπορεί να αντιμετωπίσει ο μεταφραστής ενός νομικού κειμένου τέτοιου είδους. Τα προβλήματα αυτά εντάσσονται, στο πλαίσιο της εργασίας αυτής, σε πέντε κατηγορίες : α) σε προβλήματα που σχετίζονται με την ισοδυναμία στη νομική μετάφραση, β) σε προβλήματα σχετικά με αμετάφραστους όρους, γ) σε θέματα ορολογίας του κοινοδικαίου, δ) με ζητήματα που αφορούν ορισμένα χαρακτηριστικά της νομικής γλώσσας, όπως η τυπική και απρόσωπη σύνταξη και ο μακροπερίοδος λόγος και ε) με θέματα που αφορούν την ουδετερότητα της νομικής γλώσσας απέναντι στο φύλο. Σημειώνεται ότι η παραπάνω κατηγοριοποίηση δεν είναι εξαντλητική και είναι πιθανό ο μεταφραστής να βρεθεί αντιμέτωπος και με πλήθος άλλων προβλημάτων τα οποία δεν αναλύονται στην παρούσα.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ι. Κειμενικό πλαίσιο

Το προς μετάφραση κείμενο αποτελεί μια μελέτη του Συμβουλίου της Ευρώπης του 2019 σχετικά με τις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης που λαμβάνουν χώρα μέσω Διαδικτύου και αναλύει διάφορα ζητήματα ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου σε εννέα διαφορετικά κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ελβετία, την Ιρλανδία, την Ιταλία, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ουκρανία, τη Ρωσία και την Τουρκία.

Αναφορικά με το ίδιο το Συμβούλιο της Ευρώπης (*Council of Europe – Conseil de l'Europe*), αυτό αποτελεί αυτοτελή διεθνή οργανισμό, ο οποίος δεν πρέπει να συγχέεται με την ίδια την Ευρωπαϊκή Ένωση ή τα όργανά της. Ιδρύθηκε το Μάιο του 1949 από δέκα ευρωπαϊκά κράτη και ορίσθηκε ως έδρα του το Στρασβούργο. Οι βασικοί σκοποί του οργανισμού αυτού στρέφονται από την ίδρυσή του προς τη διαφύλαξη της ειρήνης και των αρχών της κοινής κληρονομιάς των μελών του, καθώς και στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Απαρτίζεται από διάφορα θεσμικά όργανα, τα οποία όμως δεν εκδίδουν νομικά δεσμευτικές πράξεις (Σαχπεκίδου 2011: 12). Ένα από τα σημαντικότερα έργα που έχει προσφέρει είναι η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ).

Το κείμενο που μεταφράζεται στην παρούσα εργασία αποτελεί μια επιστημονική μελέτη, η οποία δεν έχει δεσμευτική ισχύ, αλλά παρουσιάζει τις απόψεις και παρατηρήσεις του εισηγητή για διάφορα νομικά ζητήματα σχετικά με το φαινόμενο του *forum shopping* στις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης που τελούνται μέσω Διαδικτύου. Απευθύνεται κυρίως σε ειδικούς της νομικής επιστήμης και σε άτομα που έχουν γνώσεις επί των νομικών θεμάτων και όχι στο ευρύ κοινό. Έχει επιστημονικό ενδιαφέρον και, ειδικότερα, ως νομικό κείμενο στη συγκεκριμένη περίπτωση, κατατάσσεται στο είδος των πληροφοριακών κειμένων (*informative texts*), κατά την κειμενική διάκριση της Reiss¹ (όπως αυτή παρουσιάζεται από τους Γραμμενίδη et al. 2015: 50) και χαρακτηρίζεται από την παρουσία εξειδικευμένων (*specialized*) πληροφοριών για συγκεκριμένα ζητήματα και σκοπούς (Valdeón 2009: 77). Η γλώσσα, έτσι, χρησιμοποιείται ως επικοινωνιακό μέσο και όχι ως μέσο έκφρασης, προκειμένου ο εισηγητής να απευθυνθεί στο κοινό του (Γραμμενίδη et al. 2015: 53). Σημειώνεται βέβαια, όπως η θέση αυτή έχει εκφρασθεί από την Nord, ότι η κατηγοριοποίηση αυτή των κειμένων δεν υφίσταται a priori, αλλά λαμβάνονται υπόψη τα στοιχεία του κειμένου που κυριαρχούν προκειμένου αυτό να ενταχθεί σε μια κατηγορία (Nord 1996: 84) και να βοηθήσει έτσι τον μεταφραστή να χρησιμοποιήσει αυτήν την πληροφορία για μια αρτιότερη μετάφραση.

¹ Τα κείμενα κατά τη Reiss διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες, λαμβάνοντας υπόψη τις τρεις λειτουργίες του γλωσσικού σημείου (*απεικόνιση, έκφραση και έκκληση*) αλλά και τις αντίστοιχες διαστάσεις της γλώσσας (*λογική, αισθητική και διαλογική*), σε πληροφοριακά (*informative text/texte informative*), εκφραστικά (*expressive text/texte expressif*) και προτρεπτικά (*operative text/texte incitatif*) (Reiss 1971/2002: 42, 1977/1989: 108), όπως αυτή παρουσιάζεται από τους Γραμμενίδη et al (2015: 50).

Τέλος, τα νομικά κείμενα εν γένει ανήκουν, κατά τον Βλαχόπουλο, στην κατηγορία των *culture-specific texts*, πρόκειται δηλαδή για «κείμενα φορτισμένα έντονα από την πολιτιστική παράδοση των εθνικών ομάδων, τον έννομο βίο των οποίων ρυθμίζουν, αποτελούν δε στοιχεία της εθνικής ταυτότητας του κάθε έθνους, δομημένα επί τη βάσει των βιοτικών αναγκών της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας» (Βλαχόπουλος 1999: 29).

II. Forum shopping και ελληνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο

Το ειδικότερο αντικείμενο του κειμένου που μεταφράζεται σχετίζεται με το φαινόμενο του *forum shopping* στις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης που τελούνται μέσω Διαδικτύου. Είναι αξιοσημείωτο ότι στο κείμενο αναλύονται νομικές έννοιες και θεωρίες που προέρχονται από νομικά συστήματα διάφορων κρατών, εντός και εκτός ΕΕ. Το γεγονός αυτό θέτει δυσκολίες για το μεταφραστή, καθώς απαιτεί, σε ορισμένες περιπτώσεις, έρευνα στο νομικό σύστημα του καθενός από τα αναφερόμενα κράτη προκειμένου να επιτευχθεί μια πληρέστερη γνώση του αντικειμένου που μεταφράζεται. Το πρόβλημα αυτό φαντάζει ακόμα μεγαλύτερο όταν μεταξύ των παραπάνω κρατών υπάρχουν και κράτη με νομικές παραδόσεις διαφορετικές από αυτήν της ελληνικής. Πρόκειται για κράτη, δηλαδή, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιρλανδία τα οποία ακολουθούν τις παραδόσεις του *κοινοδικαίου* ή *αγγλοσαξονικού δικαίου* (*common law*), ενώ η Ελλάδα και τα περισσότερα κράτη της Ευρώπης ακολουθούν το *ηπειρωτικό δίκαιο* (*civil law*). Οι διαφορές μεταξύ των δυο αυτών οικογενειών δικαίου δημιουργεί και αρκετά προβλήματα στο μεταφραστή, καθώς πολλοί όροι και έννοιες της μιας κατηγορίας είναι άγνωστα στην άλλη. Οι κύριες διαφορές των δύο αυτών δικαιοϋσυστημάτων και τα προβλήματα που ενδεχομένως δημιουργούν στο μεταφραστή αναλύονται παρακάτω στο κεφάλαιο 3.II.

Εν όψει των ζητημάτων αυτών που εγείρονται, κρίνεται απαραίτητο στο σημείο αυτό να διευκρινιστούν ορισμένες έννοιες για να γίνει πιο εύκολα κατανοητό το κείμενο.

Ένα από τα βασικά στοιχεία του κειμένου αποτελεί το φαινόμενο του *forum shopping*, το οποίο στα ελληνικά μεταφέρεται ως *άγρα δικαστηρίου*² ή *καταστρατήγηση δικαστηρίου*³ και ειδικότερα στο *forum shopping* όταν αυτό λαμβάνει χώρα σε υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης μέσω Διαδικτύου. Η συνολική μελέτη στην οποία εντάσσεται το πρωτότυπο κείμενο ερευνά νομικά ζητήματα που μπορεί να προκύψουν στις περιπτώσεις που η άδικη πράξη της συκοφαντικής δυσφήμισης τελείται μέσω Διαδικτύου, ερευνώντας ειδικότερα το φαινόμενο του *forum shopping* στις υποθέσεις αυτές.

Αρχικά, είναι κατανοητό ότι το γενικότερο περιεχόμενο του κειμένου αφορά το πεδίο του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, το οποίο ρυθμίζει το εφαρμοστέο δίκαιο μεταξύ δικαίων διαφόρων πολιτειών που ισχύουν παράλληλα σε μια σχέση με στοιχεία αλλοδαπότητας (Γραμματικάκη-Αλεξίου

² Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται από τους Γραμματικάκη-Αλεξίου, Παπασιώπη-Πασιά και Βασιλακάκη (2012: XXXIII).

³ Κατά τον ορισμό που δίνουν οι Παμπούκης-Δαβράδος (2013: 6).

2012: 21). Μια τέτοια σχέση υφίσταται π.χ. όταν ο άγγλος Α και η γερμανίδα Β σκοπεύουν να υιοθετήσουν τον έλληνα ανήλικο Γ και τίθεται το ζήτημα για το ποιο δίκαιο θα εφαρμοστεί για την υιοθεσία. Πρόκειται για μια ιδιωτική έννομη σχέση με στοιχεία αλλοδαπότητας, η οποία ενεργοποιεί το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο και, ως εκ τούτου, το εφαρμοστέο δίκαιο κατά το οποίο θα επιλυθούν τα διάφορα ζητήματα που θα ανακύψουν (Παμπούκης & Δαβράδος 2013: 1).

Το κάθε κράτος έχει τους δικούς του κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου που καθορίζουν ποιο δίκαιο (αλλοδαπό ή εγχώριο) θα εφαρμοστεί. Οι σημαντικότεροι από αυτούς τους κανόνες είναι οι κανόνες *συνδέσεως* ή *κανόνες συγκρούσεως*, οι οποίοι καθορίζουν το εφαρμοστέο δίκαιο και αποτελούν τον κορμό του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου των περισσότερων κρατών. Οι κανόνες *συνδέσεως* περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, έναν *σύνδεσμο* ο οποίος συνδέει την εκάστοτε έννομη σχέση (ή *ρυθμιστέα σχέση*) με το δίκαιο που θα εφαρμοστεί επί αυτής. Σύνδεσμοι μπορεί να είναι η ιθαγένεια, η κατοικία του εναγομένου, η έδρα του νομικού προσώπου κ.ά. Για παράδειγμα, το άρθρο 10 του Αστικού Κώδικα ορίζει ότι *η ικανότητα του νομικού προσώπου ρυθμίζεται από το δίκαιο της έδρας του*, όπου ο σύνδεσμος μεταξύ της έννομης σχέσης και του εφαρμοστέου δικαίου είναι η έδρα του νομικού προσώπου σε μια χώρα Χ (Γραμματικάκη-Αλεξίου 2012: 28). Οι κανόνες αυτοί αλλά και οι δικονομικοί κανόνες είναι πιθανό πολλές φορές να επιτρέπουν στον διάδικο να επιλέξει το δικαστήριο που θα εφαρμόσει το εφαρμοστέο δίκαιο το οποίο θα οδηγήσει στην συμφερότερη ουσιαστική λύση της διαφοράς (Γραμματικάκη-Αλεξίου 2012: 385), να οδηγούν δηλαδή σε περισσότερα του ενός εφαρμοστέα δίκαια επί μιας έννομης σχέσης.

Το *forum shopping*, από την άλλη, αποτελεί μια μορφή καταστρατήγησης δικαίου. Η καταστρατήγηση δικαίου, γενικά, αφορά στη μεταβολή των πραγματικών περιστατικών μιας έννομης σχέσης με σκοπό την εφαρμογή κανόνων δικαίου διαφορετικών από αυτούς που κανονικά θα εφαρμόζονταν (Βασιλακάκης 2012: 109). Η καταστρατήγηση αυτή μπορεί να αφορά είτε το πεδίο του ουσιαστικού δικαίου είτε το πεδίο του δικονομικού δικαίου. Το *forum shopping* αφορά την καταστρατήγηση σε επίπεδο δικονομικού διεθνούς δικαίου και έχει σκοπό την υπαγωγή μιας διαφοράς εκ μέρους ενός εκ των διαδίκων στη δικαιοδοσία των δικαστηρίων ενός κράτους διαφορετικού από εκείνο του οποίου τα δικαστήρια θα είχαν εξ αρχής επιληφθεί της υπόθεσης. Το μέρος που καταστρατηγεί επιδιώκει την εφαρμογή ενός διαφορετικού κανόνα *συνδέσεως* που θα τον οδηγήσει σε διαφορετικό *forum* από αυτό που κανονικά θα είχε επιληφθεί της υπόθεσης και χρησιμοποιείται είτε για τη διασφάλιση πρακτικών δικονομικών πλεονεκτημάτων (π.χ. η προσδοκία ότι στη συγκεκριμένη έννομη τάξη η υπόθεση θα εκδικαστεί ταχύτερα) είτε για το σκοπό εφαρμογής ευνοϊκότερου ουσιαστικού δικαίου (Βασιλακάκης 2012: 111).

Είναι σημαντικό να έχει κανείς υπόψη ότι *forum shopping* δεν υφίσταται όταν ο διάδικος επιλέγει ένα μεταξύ πολλών εξ αρχής αρμοδίων δικαστηρίων (Βασιλακάκης 2012: 112). Αυτό που διαφοροποιεί την επιλογή αυτή από το *forum shopping* είναι η ύπαρξη *συνδέσμου* εξ αρχής μεταξύ της επίδικης διαφοράς και της επιλεγείσας δικαιοδοσίας.⁴ Παρατίθεται το παράδειγμα του Βασιλακάκη για το *forum shopping* (2012: 111): όταν ο ενάγων Χ, θέλοντας να

⁴ Όπως αναφέρεται στη σελ. 6 της μελέτης του Συμβουλίου της Ευρώπης που μεταφράζεται στην παρούσα.

αποφύγει την εκδίκαση της αγωγής από τα δικαστήρια της χώρας Α, όπου ο Υ, αντισυμβαλλόμενος του Χ σε σύμβαση πώλησης, έχει την κατοικία του, αποκτά ο ίδιος κατοικία στη χώρα Β, της οποίας οι οικείες δικονομικές διατάξεις προβλέπουν ότι τα δικαστήριά της έχουν διεθνή δικαιοδοσία όταν ο ενάγων έχει εκεί την κατοικία του. Στη συγκεκριμένη περίπτωση υπάρχει σύνδεσμος (η κατοικία του εναγομένου) μεταξύ του εφαρμοστέου δικαίου της χώρας Α και της διαφοράς, ενώ ο Χ σκοπίμως αλλάζει το πραγματικό αυτό περιστατικό ώστε η διαφορά του να εκδικαστεί στη χώρα Β. Αν από την αρχή υπήρχε σύνδεσμος που να οδηγεί σε δικαιοδοσία τόσο των δικαστηρίων της χώρας Α όσο και των δικαστηρίων της χώρας Β, τότε δεν θα υπήρχε ζήτημα *forum shopping* αλλά απλή επιλογή *forum* από τον ενάγοντα μεταξύ πολλών αρμοδίων.

Σημειώνεται στο σημείο αυτό ότι το *forum shopping* έχει διχάσει τη θεωρία ως προς τη «νομιμότητά» του και το κατά πόσο θεωρείται θεμιτό ή όχι. Ορισμένοι θεωρητικοί βλέπουν το *forum shopping* σαν κάτι ανεπιθύμητο, κάτι που πρέπει να αντιμετωπιστεί και να «εξαλειφθεί» (Petsche 2011: 1006). Ο Βασιλακάκης επισημαίνει ότι θα πρέπει πολύ συνεπώς κανείς να εκφέρει απαξιωτική κρίση για την πρακτική αυτή, διότι δεν αποτελεί ακριβώς παραβίαση του νόμου (Βασιλακάκης 2012: 112). Στις χώρες του κοινοδικαίου έχει αναπτυχθεί ο μηχανισμός του *forum non conveniens*, της δυνατότητας δηλαδή του δικαστηρίου που επιλέγεται να αποποιείται της δικαιοδοσίας του όταν κρίνει ότι δεν θα είναι πρόσφορη, σαν τρόπος αντιμετώπισης του *forum shopping*. Η συγκεκριμένη θεωρία αναλύεται στην ενότητα 10 του κειμένου που μεταφράζεται. Τέτοιες πρακτικές δεν εφαρμόζονται από τα ελληνικά δικαστήρια. Ο Δαβράδος προτείνει ως τρόπο αντιμετώπισης του *forum shopping* τη μη αναγνώριση της αλλοδαπής αποφάσεως λόγω πρόσκρουσης στη δημόσια τάξη του *forum* (2013: 18).

Ο συγκεκριμένος όρος μέσα στο κείμενο επιλέγεται να αφεθεί αμετάφραστος. Μεγάλο μέρος της τεχνικής ορολογίας του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου διαμορφώθηκε στη λατινική αλλά και σε άλλες γλώσσες, με τους ξενόγλωσσους αυτούς όρους να έχουν καθιερωθεί στο μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας και της έρευνας. Λόγω του αντικειμένου του κλάδου αυτού του δικαίου έχουν επικρατήσει αυτοί οι όροι διεθνώς και απαντώνται σε όλες τις έννομες τάξεις διευκολύνοντας την ορολογική κατανόηση και τη σύγκλιση των αρχών του σύγχρονου ιδιωτικού δικαίου (Παμπούκης & Δαβράδος 2013: 5). Διατηρείται η μορφή του όρου στην αγγλική γλώσσα, διότι και στα περισσότερα έργα και δημοσιεύσεις ο όρος διατηρείται έτσι και θα μπορούσε να πει κανείς ότι πλέον έχει καθιερωθεί με τη μορφή αυτή. Άλλωστε κατά τον Βασιλακάκη (2012: 112) ο αγγλικός όρος χρησιμοποιείται από την ελληνική θεωρία παράλληλα με την ελληνική του μετάφραση (*άγρα δικαστηρίου*).

Τέλος, σημειώνεται ότι και το *forum* χρησιμοποιείται ως έχει, διότι έτσι έχει καθιερωθεί στην ορολογία του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Το *forum* αποτελεί το κράτος του δικάζοντος δικαστή, του δικαστηρίου δηλαδή που επιλαμβάνεται της υπόθεσης.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σημαντικό να γίνει μια ακόμα παρατήρηση. Το κείμενο επικεντρώνεται στα νομικά ζητήματα που ανακύπτουν κατά τις περιπτώσεις εγκλημάτων συκοφαντικής δυσφήμισης, η οποία εκφράζεται με τον όρο *defamation*. Ο όρος, σύμφωνα με το IATE, μεταφράζεται ως

συκοφαντική δυσφήμιση⁵ κυρίως, αλλά εντοπίζεται και ως δυσφήμιση⁶. Ο ελληνικός Ποινικός Κώδικας αναγνωρίζει τόσο την απλή δυσφήμιση όσο και τη συκοφαντική ως άδικες πράξεις, στα άρθρα 362 και 363 αντίστοιχα. Το κείμενο ασχολείται με τις έννομες τάξεις συγκεκριμένων κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, στις οποίες το περιεχόμενο και η έννοια του όρου διαφοροποιούνται ελαφρώς σε σχέση με το ελληνικό δίκαιο. Ενώ ο όρος *defamation* στα ελληνικά μπορεί να μεταφρασθεί τόσο ως *δυσφήμιση*, όσο και ως *συκοφαντική δυσφήμιση*, δημιουργείται μια σύγχυση ως προς το νομικό και εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου στο πλαίσιο του συγκεκριμένου κειμένου, καθώς το ελληνικό ποινικό δίκαιο αναγνωρίζει και τις δύο έννοιες ως ξεχωριστές άδικες πράξεις. Ειδικά αν λάβει κανείς υπόψη ότι ο κανονισμός Βρυξέλλες Ibis στην ελληνική γλώσσα στη σκέψη 16 πριν το κείμενο του κανονισμού αναφέρεται στον όρο *defamation* ως *δυσφήμιση*, το πρόβλημα περιπλέκεται ακόμα περισσότερο.⁷ Το ζήτημα αυτό αναλύεται περαιτέρω σε επόμενο κεφάλαιο (3. I).

III. Νομική γλώσσα και νομική μετάφραση

Στη συνέχεια, κρίνεται απαραίτητο να γίνει αναφορά σε ορισμένα χαρακτηριστικά της νομικής γλώσσας που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο κατά τη μεταφραστική διαδικασία. Η νομική γλώσσα, κατά τους Βαλεοντή & Κριμπά (2014: 24), αποτελεί υποκατηγορία της Γενικής Γλώσσας και είναι μια Γλώσσα για Ειδικούς Σκοπούς (ΓΕΣ) και ειδικότερα μια Θεσμική Γλώσσα για Ειδικούς Σκοπούς (ΘΕΓΕΣ), η οποία εμφανίζει διάφορα και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Η νομική γλώσσα, όπως και κάθε ΘΕΓΕΣ, λειτουργεί μέσα σε ένα ορισμένο κοινωνικό πλαίσιο και με έναν ορισμένο επικοινωνιακό σκοπό. Δεν νοείται η νομική γλώσσα αποκομμένη από το κοινωνικό περιβάλλον και τη νομική παράδοση που την περιβάλλει. Ειδικότερα, η νομική γλώσσα μοιράζεται μεν ορισμένα χαρακτηριστικά με τη Γενική Γλώσσα, όμως παρουσιάζει σημαντικές λεξιλογικές, συντακτικές, κειμενικές και πραγματολογικές διαφοροποιήσεις, που κάνουν αυτή τη γλώσσα μοναδική ως τεχνική γλώσσα (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 30). Αυτά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά είναι που καθιστούν τη νομική γλώσσα διαφορετική από την καθομιλουμένη, συνιστώντας τα λεγόμενα υφολογικά χαρακτηριστικά της νομικής γλώσσας (Βλαχόπουλος 1999: 89). Μερικές από αυτές τις ιδιαιτερότητες είναι: η χρήση περίπλοκου και ιδιαίτερου νομικού λεξιλογίου, η τυπική και απρόσωπη σύνταξη σε συνδυασμό με μακροπερίοδο λόγο και το απρόσωπο ύφος (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 32).

Από την άλλη, η νομική ορολογία αποτελεί αναγκαία υποκατηγορία της νομικής γλώσσας, μεταξύ και άλλων *είδιων γλωσσικών μέσων έκφρασης*, κατά

⁵ <https://iate.europa.eu/search/standard/result/1616232346057/1>

⁶ <https://iate.europa.eu/search/standard/result/1616232346057/1>

⁷ Κανονισμός (ΕΕ) 1215/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, διαθέσιμος στον σύνδεσμο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:02012R1215-20150226&qid=1604773323907&from=EN> για την ελληνική γλώσσα και στον σύνδεσμο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02012R1215-20150226&qid=1604773323907&from=EN> για την αγγλική γλώσσα.

τους Βαλεοντή και Κριμπά, όπως οι στερεότυπες εκφράσεις, τα επιρρήματα, οι ιδιαίτεροι τρόποι σύνταξης και δεν θα πρέπει να συγχέεται με αυτή (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 42). Άλλωστε, κατά τον Σταμάτη: «Τα γλωσσικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται στους κανόνες δικαίου και από τους νομικούς, ως επί το πλείστον, αντλούνται από την εκάστοτε καθομιλούμενη φυσική γλώσσα ή διαπλάθονται ως τεχνικοί νομικοί όροι.» (Σταμάτης 2009: 77). Έτσι, η νομική γλώσσα περιλαμβάνει πολλά στοιχεία της Γενικής Γλώσσας σε συνδυασμό με τη χρήση ορολογίας.

Συνεπώς, είναι κατανοητό ότι η νομική γλώσσα παρουσιάζει πολλές ιδιαιτερότητες και χαρακτηριστικά, καθιστώντας και τη μετάφρασή της μια διαδικασία με ιδιαίτερη φύση. Η μετάφραση νομικών κειμένων αποκτά μια βαρύτητα διαφορετική από άλλα είδη μετάφρασης, καθώς μεγάλο μέρος των νομικών μεταφρασμάτων έχουν δεσμευτική ισχύ και σημαντικές έννομες συνέπειες.

Λόγω ακριβώς αυτής της στενής σχέσης της γλώσσας του δικαίου με το ίδιο το δίκαιο και τον νόμο εν γένει και ως εκ τούτου με ένα σημαντικό μέρος της κοινωνικής και πολιτικής ζωής των σύγχρονων κοινωνιών, είναι σημαντικό και ο μεταφραστής να έχει επίγνωση αυτής της σύνδεσης του δικαίου με την κοινωνία, ώστε να την υπηρετήσει μέσα από την εργασία του όσο καλύτερα μπορεί. Εξάλλου, όπως υπογραμμίζει και ο Βλαχόπουλος, η μετάφραση νομικών κειμένων κατέχει πολυσύνθετο χαρακτήρα, διότι εκτός από την εμπλοκή δύο διαφορετικών γλωσσών-πολιτισμών στη μεταφραστική διαδικασία, έχουμε να κάνουμε και με την εμπλοκή δύο διαφορετικών νομικών συστημάτων (Βλαχόπουλος 1999: 22). Πρέπει, λοιπόν, ο μεταφραστής νομικών κειμένων να κατέχει και να κατανοεί τη φύση του δικαίου και της νομικής γλώσσας, καθώς και της επιρροής που η τελευταία έχει στη νομική μετάφραση (Cao 2007: 7).

IV. Ταξινόμησης και σκοπός της νομικής μετάφρασης

Τα νομικά κείμενα σε γραπτή μορφή μπορούν να ταξινομηθούν σε τέσσερις βασικές κατηγορίες κατά την Cao: α) νομοθετικά κείμενα, όπως τα εθνικά συντάγματα και οι νομοθεσίες, οι διεθνείς συνθήκες, β) δικαστικά κείμενα, τα οποία παράγονται κατά τη διάρκεια δικαστικών διαδικασιών από δικαστές ή άλλες διοικητικές αρχές, γ) ακαδημαϊκά νομικά κείμενα προερχόμενα από διάφορους δικηγόρους ή ακαδημαϊκούς του κλάδου και δ) ιδιωτικά νομικά κείμενα, στα οποία συμπεριλαμβάνονται κείμενα γραμμένα από δικηγόρους, όπως συμβόλαια, συμβάσεις μίσθωσης, διαθήκες κ.ά. (Cao 2007: 9). Το συγκεκριμένο νομικό κείμενο κρίνεται ότι ανήκει στην τρίτη κατηγορία, σύμφωνα με τα παραπάνω.

Είναι, έτσι, φανερό ότι τα νομικά κείμενα μπορούν να έχουν ποικίλα αντικείμενα και διάφορους σκοπούς, ανάλογα με τον συντάκτη τους και το περιβάλλον ή το θεσμικό όργανο από το οποίο προέρχονται ή εκδίδονται. Ως εκ τούτου, η μετάφραση ενός νομικού κειμένου από μια γλώσσα-πηγή δεν αποτελεί μόνο τη μεταφορά μιας πληροφορίας ή μιας έννοιας από τη γλώσσα αυτή στη γλώσσα-στόχο. Η γλώσσα του δικαίου μιας χώρας εσωκλείει όλες τις αρχές και την ίδια τη φύση της νομικής παράδοσης και του δικαϊκού συστήματος της γλώσσας αυτής. Με τη νομική μετάφραση από ένα δικαϊκό σύστημα σε ένα άλλο, μεταφέρονται μέσω του μεταφράσματος στοιχεία μιας νομικής παράδοσης σε μια άλλη.

Η νομική μετάφραση, εξάλλου, μπορεί να διακριθεί κατά την Cao σε τρεις κατηγορίες, ανάλογα με τον σκοπό του μεταφράσματος (Cao 2007: 10-12). Έτσι, μπορεί να έχει κανονιστικό σκοπό, όταν συντάσσονται ταυτόχρονα νομικά κείμενα σε περισσότερες από μια γλώσσες, όπως συμβαίνει με τις οδηγίες και τα κάθε είδους κανονιστικά κείμενα που εκδίδει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Στη συνέχεια, ο σκοπός μπορεί να είναι απλώς πληροφοριακός, κάτι το οποίο συμβαίνει όταν μεταφράζονται εθνικά συντάγματα και νομοθεσίες ή δικαστικές αποφάσεις σε μια γλώσσα-στόχο με μόνο σκοπό την πληροφόρηση του κοινού και χωρίς καμία δεσμευτική ισχύ. Στην κατηγορία αυτή ανήκει και το κείμενο που μεταφράζεται στην παρούσα εργασία. Τέλος, μια νομική μετάφραση μπορεί να έχει γενικό νομικό ή δικαστικό σκοπό, όπως συμβαίνει με τη μετάφραση ενός εγγράφου προς γνώση του δικαστηρίου ή σαν αποδεικτικό στοιχείο (Cao 2007: 12).

Σε γενικότερο πλαίσιο, πρέπει να σημειωθεί ότι μέσω της νομικής μετάφρασης συντελείται ένας διαπολιτισμικός διάλογος μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος με ιδιαίτερη, ανάλογα την περίπτωση, επικοινωνιακή αξία. Για το λόγο αυτό, είναι σημαντικό και ο ίδιος ο λόγος (*discourse*) του κειμένου-πηγή να εξετάζεται και πέρα από το γλωσσικό κομμάτι, λαμβάνοντας υπόψη το επικοινωνιακό περιβάλλον που περιβάλλει το κείμενο, αλλά και την επικοινωνιακή κατάσταση που καλείται να εξυπηρετήσει (Βλαχόπουλος 2014: 70). Εξάλλου, ο ίδιος ο όρος (*discourse*) μεταφέρεται στα ελληνικά ως «λόγος/συνεχής λόγος» (Fromkin & Rodman & Hyams 2003: 778) και χρησιμοποιείται με την έννοια της «χρήσης της γλώσσας», δηλαδή τη χρήση της γλώσσας με τη μορφή μιας κοινωνικής πρακτικής (Fairclough 1995: 7) ή ως «ένα διακριτό υποσύνολο της γλώσσας το οποίο χρησιμοποιείται για συγκεκριμένους κοινωνικούς ή θεσμικούς σκοπούς»⁸, όπως αυτοί της νομικής γλώσσας που αναλύθηκαν παραπάνω.

⁸ Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται στην έννοια του λόγου (*discourse*) κατά το http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=326&fbclid=IwAR3purMRuR51ihlaepve9RJXku4WiQcaXdzt9SIWWD-gUDDLzEaunnad1Q

2. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΠΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΕΠΗΡΕΑΣΟΥΝ ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ FORUM SHOPPING ΣΕ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΣΥΚΟΦΑΝΤΙΚΗΣ ΔΥΣΦΗΜΗΣΗΣ

Ο ενάγων/η ενάγουσα, προκειμένου να επιλέξει το forum στο οποίο η υπόθεσή του/της θα έχει τις καλύτερες προοπτικές επιτυχίας, θα λάβει υπόψη αντικειμενικά χαρακτηριστικά διάφορων νομικών πλαισίων – ενσωματωμένα τόσο στη νομοθεσία όσο και στην πρακτική και με διττή φύση, δικονομική και ουσιαστική - και θα εκτιμήσει τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα που δυνητικά αυτά παρουσιάζουν για την έκβαση της υπόθεσης. Τέτοιοι παράγοντες μπορούν, έτσι, να επηρεάσουν το φαινόμενο του forum shopping κάνοντας μια δικαιοδοσία πιο φιλική και ελκυστική σε σχέση με μία άλλη.

Η επιλογή του forum είναι μπορεί να επηρεαστεί τόσο από αντικειμενικούς όσο και από υποκειμενικούς παράγοντες. Αυτά τα κίνητρα μπορεί να είναι θεμιτά ή αθέμιτα ως προς τη φύση τους (π.χ. η λήψη όσο το δυνατόν μεγαλύτερης αποζημίωσης ή η βλάβη του εναγομένου/της εναγομένης ή η αποσιώπηση κρίσιμων απόψεων σχετικά με ζητήματα δημόσιου συμφέροντος), με το δεύτερο να ισοδυναμεί δυνητικά με κατάχρηση δικαιωμάτων.⁴⁶ Από αυτήν την άποψη, πρέπει να δοθεί προσοχή στο ρόλο των νομικών συμβούλων που φέρουν την ηθική ευθύνη να αποθαρρύνουν το forum shopping στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο ενάγων/η ενάγουσα δεν δρα σύμφωνα με την καλή πίστη. Ενώ αυτή η μελέτη δεν εμβαθύνει σε περαιτέρω ανάλυση για την επαγγελματική δεοντολογία των δικηγόρων, αυτή η πλευρά πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όταν γίνεται αναφορά στο ζήτημα του forum shopping και του αντίκτυπου που αυτό έχει στην ελευθερία της έκφρασης από μια ευρύτερη πολιτική οπτική.

Ενώ το αντικείμενο αυτής της μελέτης δεν επιτρέπει μια διεξοδική ανάλυση των νομικών πλαισίων όλων των κρατών μελών του ΣτΕ, αυτή η ενότητα θα επιχειρήσει να διακρίνει τους πιο συνηθισμένους παράγοντες που συμβάλλουν στην επιλογή του forum και που, έτσι, ίσως επηρεάζουν το φαινόμενο του forum shopping. Πρέπει να σημειωθεί ότι τέτοιοι παράγοντες, έως ένα σημείο, μπορεί να σχετίζονται μεταξύ τους και μερικοί από αυτούς ίσως απαντώνται σωρευτικά σε μία μόνο έννομη τάξη ή πλαίσιο.

1) Προθεσμίες παραγραφής

Οι προθεσμίες παραγραφής είναι τα χρονικά πλαίσια μέσα στα οποία μπορεί ο ενάγων/η ενάγουσα να προσφύγει ενώπιον ενός δικαστηρίου. Στις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης, όσο μεγαλύτερη είναι η προθεσμία παραγραφής, τόσο μεγαλύτερος είναι και ο κίνδυνος για το/τη δημιουργό της δήλωσης να πέσει θύμα forum shopping.

⁴⁶ Δείτε το κεφάλαιο III ενότητα 9 για περισσότερες πληροφορίες.

Τα δικαστήρια, για να προσδιορίσουν αν μια υπόθεση έχει παραγραφεί ή όχι, συνήθως ανατρέχουν είτε στη νομοθεσία του κράτους του *forum* (στις χώρες του κοινοδικαίου οι προθεσμίες παραγραφής θεωρούνται ζήτημα δικονομικού δικαίου που διέπεται από τη *lex fori*), ή στο εφαρμοστέο ουσιαστικό δίκαιο (στις χώρες του ηπειρωτικού δικαίου οι προθεσμίες παραγραφής θεωρούνται γενικά ζήτημα του ουσιαστικού δικαίου, που, συνεπώς, διέπονται από τη *lex causae*). Ο ενάγων/η ενάγουσα μπορεί έτσι να επιδιώξει την αρχή της ευνοϊκότερης ρύθμισης που είναι εφαρμοστέα στις προθεσμίες παραγραφής σε διαφορετικές δικαιοδοσίες.

Ενώ η διάρκεια τους μπορεί να διαφέρει από ένα κράτος μέλος σε ένα άλλο, οι εφαρμοστέες προθεσμίες παραγραφής σε υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης είναι συνήθως μικρές. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον ουκρανικό αστικό κώδικα, η προθεσμία παραγραφής για την άσκηση αγωγής για συκοφαντική δυσφήμιση είναι ένα έτος από την ημερομηνία δημοσίευσης ή διάδοσης της δυσφημιστικής δήλωσης ή από την ημερομηνία κατά την οποία ο ενάγων/η ενάγουσα έλαβε γνώση ή είχε τη δυνατότητα να λάβει γνώση της διάδοσης στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Η ρωσική και η τουρκική νομοθεσία ορίζουν μονοετείς προθεσμίες παραγραφής. Συναφή χρονικά πλαίσια απαντώνται στη νομοθεσία του Ηνωμένου Βασιλείου για τη δυσφήμιση⁴⁷ και στον Ιρλανδικό Νόμο περί Δυσφήμισης του 2009 (*Irish Defamation Act 2009*)⁴⁸.

Ωστόσο, τόσο μικρές περίοδοι παραγραφής μπορεί γενικά να αρθούν από τα δικαστήρια όταν γίνεται επίκληση νόμιμων λόγων για την αιτιολόγηση της αδράνειας. Η δυνατότητα των δικαστηρίων να αίρουν και να παρατείνουν προθεσμίες παραγραφής αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για τους δικαστές ώστε να επιτύχουν μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ των διαδίκων ως προς τα δικαιώματά τους στο αμερόληπτο δικαστήριο και την πραγματική προσφυγή, όπως αυτά κατοχυρώνονται στα άρθρα 6, 8 και 13 της ΕΣΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες περιστάσεις κάθε υπόθεσης.

Το χρονικό σημείο αφετηρίας για τον υπολογισμό των προθεσμιών παραγραφής αποτελεί άλλον έναν σημαντικό παράγοντα που πρέπει να ληφθεί υπόψη. Σχετικά ζητήματα αναδεικνύονται καλύτερα με το παράδειγμα του Ηνωμένου Βασιλείου.

Σύμφωνα με το Νόμο περί Δυσφήμισης του ΗΒ του 1996 (*UK Defamation Act 1996*), ως χρονικό σημείο έναρξης της προθεσμίας παραγραφής μπορεί να

⁴⁷ Ο Νόμος για τη Δυσφήμιση του 1996 (*Defamation Act 1996*) που τροποποίησε τον Νόμο Παραγραφής του 1980 (*Limitation Act 1980*) περιόρισε την προθεσμία παραγραφής των αγωγών για συκοφαντική δυσφήμιση σε ένα έτος (σε αντίθεση με τον γενικά εφαρμοστέο κανόνα των έξι ετών για τις αδικοπραξίες) από την ημερομηνία δημοσίευσης της φερόμενης δυσφημιστικής δήλωσης. Το ως άνω μέρος της νομοθεσίας επιτρέπει, παρόλα αυτά, μεγαλύτερη ευελιξία στην εφαρμογή προθεσμιών παραγραφής, καθώς τα δικαστήρια του ΗΒ διατηρούν την διακριτική τους ευχέρεια να αίρουν προθεσμίες παραγραφής εάν αυτό δικαιολογείται, λαμβάνοντας υπόψη τις περιστάσεις κάθε υπόθεσης.

⁴⁸ Σύμφωνα με την ενότητα 38(1) του Νόμου περί Δυσφήμισης του 2009 (που τροποποίησε την ενότητα 11 του Καταστατικού Παραγραφών του 1957 [*Statute of Limitations 1957*]), καθορίζεται προθεσμία παραγραφής ενός έτους, αλλά με δυνατότητα επέκτασης το πολύ σε δύο έτη έπειτα από απόφαση δικαστηρίου εάν τα συμφέροντα της δικαιοσύνης το απαιτούν και αν η προσβολή του ενάγοντος/ της ενάγουσας θα υπερέιχε της προσβολής του εναγομένου/της εναγομένης (αν επεκτεινόταν η προθεσμία παραγραφής), λαμβάνοντας υπόψη τους λόγους για τους οποίους η αγωγή συκοφαντικής δυσφήμισης δεν μπορούσε να ασκηθεί μέσα στο χρονικό διάστημα του ενός έτους.

θεωρηθεί όχι μόνο η πρώτη δημοσίευση της δήλωσης, αλλά και κάθε περιστατικό αναδημοσίευσης ή μεταφόρτωσης από το Διαδίκτυο. Με τον ολόένα αναπτυσσόμενο ρόλο του Διαδικτύου, το οποίο καθιστά την πληροφορία προσβάσιμη ανά πάσα στιγμή και από διάφορες τοποθεσίες, έχουν αναπτυχθεί σοβαρές ανησυχίες για τις συνέπειες αυτής της διάταξης, ενθαρρύνοντας τη μεταρρύθμιση της νομοθεσίας για τη δυσφήμιση του HB.

Ως εκ τούτου, ο Νόμος περί Δυσφήμισης του HB του 2013 (*UK Defamation Act 2013*) εισάγει έναν κανόνα μοναδικής δημοσίευσης (*single publication rule*), ο οποίος ορίζει ότι η προθεσμία παραγραφής για την άσκηση αγωγής ενώπιον των δικαστηρίων του HB μπορεί να υπολογιστεί μόνο από την ημερομηνία της πρώτης δημοσίευσης. Επερχόμενες δημοσιεύσεις δεν θεωρούνται σχετικές υπό αυτή την έννοια, εκτός από τις περιπτώσεις κατά τις οποίες διαφέρουν ουσιαστικά από την αρχική δημοσίευση. Ο κανόνας της μοναδικής δημοσίευσης αποσκοπεί επίσης στην παρεμπόδιση άσκησης αγωγών για συκοφαντική δυσφήμιση στο HB όταν η επίδικη δήλωση είχε αρχικά δημοσιευθεί σε άλλο κράτος και αναδημοσιεύθηκε λίγο καιρό αργότερα στο HB.

Η απουσία ενός τέτοιου κανόνα μοναδικής δημοσίευσης στα εθνικά νομικά συστήματα μπορεί να ενθαρρύνει πολλαπλές εκκρεμείς διαφορές ανήκουσες σε διαφορετικές δικαιοδοσίες και, με αυτόν τον τρόπο, να ενθαρρύνει το *forum shopping*. Εκτός από το HB, ο κανόνας μοναδικής δημοσίευσης υπάρχει επίσης και στη Γαλλία.

Καλή Πρακτική 5: Συγκεκριμένες και εύλογα μικρές προθεσμίες παραγραφής για τις αγωγές συκοφαντικής δυσφήμισης ορίζονται σαφώς στην εθνική νομοθεσία.

Καλή Πρακτική 6: Ο κανόνας μοναδικής δημοσίευσης καθορίζει σαφώς στη νομοθεσία την έναρξη των προθεσμιών παραγραφής για υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης.

Καλή Πρακτική 7: Τα δικαστήρια μπορούν να άρουν τις προθεσμίες παραγραφής έπειτα από αίτηση ενός εκ των μερών, δεδομένου ότι οι αντικειμενικές και σαφώς καθορισμένες προϋποθέσεις, όπως αυτές ορίζονται στη σχετική νομοθεσία, τηρούνται.

2) Το βάρος και το επίπεδο απόδειξης

Ένας σημαντικός παράγοντας για την επιλογή του *forum* είναι το αν το βάρος απόδειξης (*burden of proof*) φέρει ο ενάγων/η ενάγουσα ή ο εναγόμενος/ η εναγομένη. Ενώ στις ποινικές δίκες ο κατηγορούμενος/η κατηγορούμενη προστατεύεται από το τεκμήριο αθωότητας⁴⁹, το βάρος απόδειξης στις πολιτικές δίκες μπορεί να κατανεμηθεί διαφορετικά σε διαφορετικές δικαιοδοσίες. Ο γενικός κανόνας στις αστικές υποθέσεις είναι ότι ο ενάγων/ η ενάγουσα φέρει το βάρος απόδειξης. Ωστόσο, τα κράτη μέλη του Συμβουλίου

⁴⁹ Το τεκμήριο αθωότητας παρέχεται δια νόμου σε όλα τα κράτη μέλη του ΣτΕ στα οποία η συκοφαντική δυσφήμιση παραμένει ποινικό αδίκημα.

της Ευρώπης τείνουν, ως εξαίρεση στις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης, να μεταθέτουν το βάρος απόδειξης στον εναγόμενο/στην εναγομένη.⁵⁰ Ο ενάγων/η ενάγουσα είναι υποχρεωμένος/η να αποδείξει μόνο ότι ο εναγόμενος/η εναγομένη διέδωσε την δυσφημιστική πληροφορία ή ότι έκανε την επίδικη δυσφημιστική δήλωση. Συνεπώς, ο εναγόμενος/η εναγομένη πρέπει να αποδείξει ότι η δήλωσή του/της είναι αληθής ή νόμιμη.⁵¹

Συνήθως, ο εναγόμενος/η εναγομένη έχει στη διάθεσή του/της διάφορα μέσα άμυνας⁵² (π.χ., μια πιθανότητα να αντιστρέψει το βάρος απόδειξης προς τον ενάγοντα/την ενάγουσα). Ωστόσο, αυτά ποικίλλουν από χώρα σε χώρα από άποψη προσβασιμότητας: σε ορισμένα κράτη μέλη η αντιστροφή του βάρους απόδειξης είναι πιο δύσκολη σε σχέση με άλλα. Τέτοιες αποκλίσεις μπορεί να αποτελούν σημαντικό παράγοντα για το forum shopping.

Ενώ η εναπόθεση του βάρους απόδειξης στον εναγόμενο/ στην εναγομένη δεν είναι αντίθετη *per se* στα ανθρώπινα δικαιώματά του/της⁵³, το ΕΔΔΑ έχει σαφώς κρίνει ότι η δίκαιη δίκη και η ισότητα των όπλων, όπως αυτά κατοχυρώνονται από το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, πρέπει να διασφαλίζονται στις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης όταν το βάρος απόδειξης εντοπίζεται κυρίως στον εναγόμενο/στην εναγομένη⁵⁴. Λαμβάνοντας υπόψη αυτήν την προϋπόθεση, τα κράτη μέλη του ΣτΕ πρέπει να διασφαλίζουν ότι τα μέσα άμυνας που είναι διαθέσιμα στους εναγομένους/στις εναγομένες δεν έχουν υπερβολικά περιορισμένο αντικείμενο.

Ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο από αυτήν την άποψη είναι το επίπεδο της απόδειξης (*standard of proof*). Η έννοια του επιπέδου απόδειξης αναφέρεται στο επίπεδο βεβαιότητας και το βαθμό των αποδεικτικών στοιχείων που απαιτούνται για την απόδειξη μιας νόμιμης αξίωσης. Οι περιπτώσεις κατά τις οποίες το βάρος απόδειξης φέρει ο εναγόμενος/η εναγομένη και το επίπεδο

⁵⁰ Για παράδειγμα, ενώ σύμφωνα με το ουκρανικό δίκαιο το βάρος απόδειξης φέρει συνήθως ο ενάγων/ η ενάγουσα, στις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης ο εναγόμενος/η εναγομένη πρέπει να αποδείξει ότι η δήλωσή του/της είναι αληθής. Σύμφωνα με το ρωσικό δίκαιο, ενώ η καλή πίστη τεκμαίρεται στις αστικές υποθέσεις, το Προεδρείο του Ανώτατου Δικαστηρίου της Ρωσικής Ομοσπονδίας, σε μια δήλωσή του στις 16 Μαρτίου 2016, προσδιόρισε τον τρόπο κατανομής του βάρους απόδειξης στις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης ως εξής: ενώ ο ενάγων/ η ενάγουσα πρέπει να αποδείξει το γεγονός της διάδοσης πληροφοριών από τον εναγόμενο/την εναγομένη, καθώς και την προσβλητική φύση αυτών των πληροφοριών, ο εναγόμενος/ η εναγομένη έχει την ευθύνη απόδειξης της αλήθειας των πληροφοριών που διέδωσε. Συναφείς προσεγγίσεις απαντώνται στην ισχύουσα ιρλανδική νομοθεσία για τη δυσφήμιση αλλά και στη νομοθεσία του ΗΒ. Επίσης, το γερμανικό δίκαιο τείνει να μεταθέτει το βάρος απόδειξης στον εναγόμενο/στην εναγομένη.

⁵¹ Αντιθέτως, στις Ηνωμένες Πολιτείες, μπορεί να γίνει επίκληση της επανομαζόμενης «άμυνας Reynolds», ειδικά από ειδησεογραφικούς οργανισμούς, μέσω της οποίας το βάρος απόδειξης της αλήθειας της επίδικης δήλωσης ανήκει στον ενάγοντα/στην ενάγουσα.

⁵² Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα διαθέσιμα μέσα άμυνας, δείτε το “Freedom of expression and defamation – a study of the case law of the European Court of Human Rights” του Tarlach McGonagle (p.43-47), CoE, 2016.

⁵³ Δείτε *McVicar κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, υπ’ αριθ. 46311/99, ΕΔΔΑ 2002-III, όπου το δικαστήριο δήλωσε ότι η αντιστροφή του βάρους απόδειξης της αλήθειας των δυσφημιστικών δηλώσεων εις βάρος του εναγομένου/ της εναγομένης δεν είναι συμβατή με το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ.

⁵⁴ Δείτε *Steel and Morris κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 15 Φεβρουαρίου 2005, υπ’ αριθ. 68416/01, όπου το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία του ΗΒ για τη δυσφήμιση, το γεγονός ότι οι ενάγοντες είχαν την επιλογή είτε να αποσύρουν το φυλλάδιο (που απευθύνονταν σε μια ισχυρή εταιρεία όπως η McDonald’s) και να απολογηθούν στη McDonald’s είτε να φέρουν το βάρος απόδειξης της αλήθειας των ισχυρισμών που περιείχαν, χωρίς νομική βοήθεια, οδήγησε σε διαδικαστικές αδικίες, παραβιάζοντας έτσι τα άρθρα 10 και 6 της ΕΣΔΑ.

απόδειξης είναι τόσο υψηλό που είναι απίθανο ο εναγόμενος/η εναγομένη να έχει τη δυνατότητα να αποδείξει την αλήθεια ή την νομιμότητα της πρότασής του/της, είναι πιθανό να ευνοούν το forum shopping. Από την άλλη πλευρά, όπου το επίπεδο απόδειξης είναι υψηλό και το βάρος απόδειξης φέρει ο ενάγων/η ενάγουσα, τότε αυτό είναι πιθανό να τον/την αποθαρρύνει από το να κινήσει νόμιμες διαδικασίες.

Το επίπεδο απόδειξης ίσως διαφέρει από τη μια δικαιοδοσία στην άλλη. Τα πρωταρχικά επίπεδα απόδειξης στις αστικές δίκες είναι «η πλειονότητα των αποδεικτικών μέσων (*preponderance of the evidence*)» (γνωστή επίσης και ως «ισορροπία πιθανοτήτων (*balance of possibilities*)») και τα «σαφή και πειστικά αποδεικτικά μέσα (*clear and convincing evidence*)», με το τελευταίο να είναι υψηλότερο. Παραδείγματος χάριν, σύμφωνα με το ιρλανδικό και βρετανικό δίκαιο το όριο απόδειξης είναι συνήθως η «ισορροπία πιθανοτήτων». Κάποια νομικά συστήματα βασίζονται σε άλλα κριτήρια. Παραδείγματος χάριν, η ρωσική νομοθεσία αναφέρεται στην «εσωτερική πεποίθηση του δικαστηρίου (*inner conviction of the court*)»⁵⁵.

Καλή Πρακτική 8: Όταν το βάρος απόδειξης φέρει ο εναγόμενος/η εναγομένη, τα διαθέσιμα μέσα άμυνας δεν θα πρέπει να εμποδίζουν την αντιστροφή του βάρους απόδειξης στον ενάγοντα/στην ενάγουσα ή να καθιστούν μια τέτοια αντιστροφή δυσχερή χωρίς εύλογη αιτία.

3) Αρνητική αναγνωριστική αγωγή

Μια αρνητική αναγνωριστική αγωγή επιτρέπει σε ένα μέρος να αναζητήσει δικαστική αναγνώριση για το ότι μια αξίωση που ισχυρίζεται ο/η αντίδικος ότι έχει, δεν υπάρχει. Μια τέτοια πράξη επιτρέπει στο μέρος να προλάβει μια αγωγή από τον/την αντίδικο και να διασφαλίσει μια πλεονεκτική δικαιοδοτικά θέση. Οι αρνητικές αναγνωριστικές αγωγές συναντώνται συχνά στο δίκαιο ανταγωνισμού και στο δίκαιο ευρεσιτεχνίας.

Την ίδια στιγμή, η πρακτική της κατάθεσης αρνητικών αναγνωριστικών αγωγών γενικά και στις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης ειδικά, δεν είναι συνήθης για τα κράτη μέλη του ΣτΕ. Ενώ σύμφωνα με το ελβετικό και το ολλανδικό δίκαιο, παραδείγματος χάριν, η αρνητική αναγνωριστική αγωγή επιτρέπεται, το γαλλικό, το ρωσικό, το ουκρανικό και το τουρκικό δίκαιο δεν επιτρέπουν τέτοια αγωγή.

Όπου αυτή είναι διαθέσιμη, η αρνητική αναγνωριστική αγωγή δίνει τη δυνατότητα στους εναγόμενους/ στις εναγόμενες σε προσεχείς υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης να επιδιώξουν την κίνηση αλλοδαπών διαδικασιών οι οποίες έχουν εγερθεί από τον/την αντίδικο και να διασφαλίσουν μια συμφέρουσα δικαιοδοσία (π.χ. του τόπου της συνήθους διαμονής τους), μέσω

⁵⁵ Δείτε τον ρωσικό κώδικα πολιτικής δικονομίας.

της οποίας θα περιορίσουν τον κίνδυνο του forum shopping. Ενώ οι ακαδημαϊκοί του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου τείνουν να θεωρούν ότι αυτό το είδος αγωγής ευνοεί αδικαιολόγητα το ένα μέρος και ενθαρρύνει το επονομαζόμενο «forum running»⁵⁶, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αυτή η θεωρία αντισταθμίζεται στις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης από τον σκοπό προστασίας του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης. Περιέργως, ορισμένες δικαιοδοσίες έχουν αναγνωρίσει ρητά ότι η διασφάλιση μιας ευνοϊκής δικονομικά θέσης αρκεί ως έννομο συμφέρον ώστε να δικαιολογήσει μια αγωγή για αρνητική αναγνωριστική δικαστική απόφαση⁵⁷.

Την ίδια στιγμή, πρέπει να σημειωθεί ότι οι αρνητικές αναγνωριστικές αγωγές είναι αποτελεσματικές μόνο στο βαθμό που οι αλλοδαπές δικαιοδοσίες αναγνωρίζουν τόσο (i) την ύπαρξη διεθνούς εκκρεμοδικίας⁵⁸ σε τέτοιες υποθέσεις και (ii) την δυνατότητα εκτέλεσης αλλοδαπών αρνητικών αναγνωριστικών αποφάσεων. Τέτοια δικαστηριακή πρακτική υπάρχει ήδη⁵⁹.

4) Ερήμην απόφαση

Μια ερήμην απόφαση (ή μια απόφαση *in abstentia*) είναι μια δεσμευτική απόφαση που εκδίδεται από ένα δικαστήριο υπέρ του ενάγοντος/ της ενάγουσας όταν ο εναγόμενος/ η εναγομένη δεν καταφέρνει να ανταποκριθεί στην κλήση του δικαστηρίου ή να εμφανιστεί στο δικαστήριο. Αποφάσεις για τέτοιες υποθέσεις λαμβάνονται συνήθως με βάση μόνο τα στοιχεία που προβάλλει ο ενάγων/ η ενάγουσα. Μεταξύ των κρατών μελών του ΣτΕ οι ερήμην αποφάσεις είναι τυπικά διαθέσιμες τόσο σε χώρες του ηπειρωτικού δικαίου⁶⁰

⁵⁶ Εννοιολογικά, το «forum running» διαφέρει από το «forum shopping». Το «forum running» αναφέρεται στην περίπτωση κατά την οποία το αρχικώς επιληφθέν δικαστήριο έχει προτεραιότητα έναντι μεταγενεστέρως επιληφθέντων δικαστηρίων στο να καθορίσει το αν έχει δικαιοδοσία για την υπόθεση.

⁵⁷ Μια πρόσφατη απόφαση του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της Ελβετίας (*Federal tribunal of Switzerland*) (14 Μαρτίου 2018, 4A 417/2017) έκρινε ότι σύμφωνα με το ελβετικό δικονομικό δίκαιο, υπάρχει έννομο συμφέρον για το μέρος να ασκήσει αρνητική αναγνωριστική αγωγή στην Ελβετία προκειμένου να διασφαλίσει τη δικαιοδοσία των ελβετικών δικαστηρίων. Αυτή η απόφαση αποσκοπεί στην προστασία των Ελβετών διαδίκων από το να βρεθούν ενώπιον αλλοδαπών δικαστηρίων σε διεθνείς διαφορές.

⁵⁸ Η διεθνής εκκρεμοδικία αναφέρεται σε κανόνες που εφαρμόζονται όταν τα δικαστήρια διαφορετικών δικαιοδοσιών επιλαμβάνονται ταυτόχρονα της ίδιας διαφοράς (μεταξύ των ίδιων μερών, με την ίδια αγωγική βάση). Σύμφωνα με το εθνικό, το ευρωπαϊκό ή το διεθνές δίκαιο, ο κανόνας της εκκρεμοδικίας συνήθως ορίζει: όταν δύο (ή περισσότερα) δικαστήρια έχουν επιληφθεί ως προς το ίδιο ζήτημα, το δικαστήριο που επιλήφθηκε πρώτο πρέπει να έχει τη δικαιοδοσία να δικάσει τη συγκεκριμένη υπόθεση.

⁵⁹ Παρόλο που το αντικείμενο αυτής της μελέτης δεν επιτρέπει ευρύτερη ανάλυση, πρέπει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τον Κανονισμό Βρυξέλλες Ibis και τη Σύμβαση του Λουγκάνο ειδικότερα, δεν υπάρχει επίσημος περιορισμός στην αναγνώριση αλλοδαπών αποφάσεων για την εκκρεμοδικία ή την δικαιοδοσία των δικαστηρίων αναφορικά με τις αρνητικές αναγνωριστικές αγωγές. Δείτε, για παράδειγμα, Γαλλικό Ακυρωτικό Δικαστήριο (*Cour de Cassation*), εμπορικό τμήμα, 28 Οκτωβρίου 2008, αριθ. 07-20103- μια υπόθεση μεταξύ μιας γαλλικής και μιας ολλανδικής εταιρείας όπου το Γαλλικό Δικαστήριο έκρινε ότι παρόλο που η αρνητική αναγνωριστική αγωγή μπορεί να μην είναι διαθέσιμη σύμφωνα με το γαλλικό δίκαιο, τα γαλλικά δικαστήρια πρέπει να αναστείλουν τη διαδικασία ενώπιόν τους αν ένα αλλοδαπό δικαστήριο επιλήφθηκε πρώτο με αρνητική αναγνωριστική αγωγή.

⁶⁰ Παραδείγματος χάριν, σύμφωνα με τον κώδικα πολιτικής δικονομίας της Ουκρανίας, αν ο εναγόμενος/ η εναγομένη πληροφορήθηκε και του/της επιδόθηκε νομότυπα η αγωγή αλλά δεν απάντησε στην κλήση προς συζήτηση, επιτρέπεται ερήμην απόφαση. Παρομοίως, σύμφωνα με το ρωσικό δίκαιο, αν ο εναγόμενος/ η εναγομένη ενημερώθηκε κατάλληλα και του/της επιδόθηκε νομότυπα η αγωγή αλλά δεν εμφανίστηκε στο δικαστήριο και δεν προέβαλε επαρκή λόγο για αναβολή της συζήτησης ή δεν αιτήθηκε όπως η συζήτηση διεξαχθεί με την απουσία του/της, τότε το δικαστήριο μπορεί να ερημοδικήσει. Σε άλλα κράτη μέλη του ΣτΕ, αποφάσεις *in abstentia* είναι επίσης διαθέσιμες, δεδομένου ότι τηρούνται παρόμοιες προϋποθέσεις.

όσο και σε χώρες του κοινοδικαίου⁶¹.

Ο ενάγων/ η ενάγουσα μπορεί σκόπιμα να ασκήσει αγωγή συκοφαντικής δυσφήμισης ενώπιον ενός μη προβλεπόμενου forum όπου είναι δύσκολο και πολυέξοδο για τον εναγόμενο/ την εναγομένη να εμφανιστεί και να υπερασπιστεί την υπόθεσή του/της. Αυτός ο κίνδυνος είναι ακόμα υψηλότερος όταν η διαδικασία ερήμην απόφασης είναι διαθέσιμη αλλά η επίδοση της αγωγής στο εξωτερικό (δηλαδή η νομότυπη ειδοποίηση του εναγομένου/της εναγομένης για την αγωγή που εγείρεται εναντίον του/της) είτε δεν εξασφαλίζεται είτε δεν είναι αποτελεσματική.

Αναποτελεσματικά αυστηρές προϋποθέσεις προκειμένου να επιτραπούν ερήμην αποφάσεις σε υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης ίσως ευνοούν το forum shopping. Τέτοιου είδους προϋποθέσεις, προκειμένου να μετριάσουν τους κινδύνους του forum shopping, θα έπρεπε να στοχεύουν στην προστασία του δικαιώματος στην ελεύθερη έκφραση του εναγόμενου/της εναγομένης, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα το δικαίωμα του ενάγοντος/της ενάγουσας για πρόσβαση στη δικαιοσύνη και για πραγματική προσφυγή. Στο μέτρο του δυνατού, οι προϋποθέσεις διαθεσιμότητας των ερήμην αποφάσεων πρέπει να εναρμονιστούν μεταξύ των κρατών μελών του ΣτΕ ώστε να αποφευχθούν παρεκκλίσεις μεταξύ εθνικών κανόνων. Επιπροσθέτως, τα δικαστήρια πρέπει να διαβεβαιώσουν, πριν εκδώσουν οποιαδήποτε απόφαση ερήμην, ότι έχει γίνει νομότυπη επίδοση προς τον εναγόμενο/ την εναγομένη και ότι αυτός/ αυτή έχει ενημερωθεί για την αγωγή συκοφαντικής δυσφήμισης εναντίον του/ της. Στις περιπτώσεις κατά τις οποίες τα δικαστήρια δεν συμμορφώνονται με την τελευταία προϋπόθεση, είναι συνήθως διαθέσιμη συγκεκριμένη βάση για άρνηση εκτέλεσης ή αναγνώρισης αλλοδαπής δικαστικής απόφασης.

Καλή Πρακτική 9: Τα δικαστήρια εκδίδουν ερήμην αποφάσεις μόνο όταν η νομότυπη επίδοση διεθνών αγωγών διασφαλίζεται αποτελεσματικά.

5) Το είδος και το ποσό της αποζημίωσης

Πρέπει να σημειωθεί από την αρχή ότι σε όλα τα κράτη μέλη του ΣτΕ που εξετάστηκαν για τους σκοπούς αυτής της μελέτης, ο ενάγων/ η ενάγουσα έχει το δικαίωμα να αναζητήσει μέσα έννομης προστασίας, όπως η αφαίρεση της δήλωσης, η απαγόρευση δημοσίευσης, η δημοσίευση της απολογίας του εναγομένου κ.λπ., αλλά και αποζημίωση για χρηματική και μη χρηματική ζημία.⁶² Επιπροσθέτως, σύμφωνα με ορισμένα νομικά πλαίσια η κυρωτική αποζημίωση (*punitive damages*) μπορεί να είναι επίσης διαθέσιμη.

⁶¹ Ένα ευρέως γνωστό παράδειγμα ερήμην απόφασης είναι η υπόθεση Ehrenfeld κατά Mahfouz ((Ανώτατο Δικαστήριο του ΗΒ) Τμήμα Αστικών, Εμπορικών και Διοικητικών Διαφορών, 3 Μαΐου 2005, [2005] EWHC 1156 (QB)), όπου ο ενάγων έλαβε £110.000, συμπεριλαμβανομένης της αμοιβής δικηγόρου, αφού ο εναγόμενος δεν κατάφερε να εμφανιστεί στο δικαστήριο.

⁶² Παραδείγματος χάριν, ο αστικός κώδικας της Ρωσίας διευκρινίζει ότι μαζί με την διάψευση της δυσφημιστικής πληροφορίας ή της δημοσίευσης της απάντησής του/της σε αυτή, ο ενάγων/η ενάγουσα έχει δικαίωμα να αναζητήσει αποζημίωση για την ηθική βλάβη που προκλήθηκε από την διάδοση αυτής της πληροφορίας.

Το ποσό της αποζημίωσης που ορίζει μια ορισμένη έννομη τάξη μπορεί να επηρεάσει το φαινόμενο του forum shopping όταν (i) ο ενάγων/η ενάγουσα επιδιώκει την άσκηση αγωγής ενώπιον του δικαστηρίου το οποίο έχει τις περισσότερες πιθανότητες να χορηγήσει το μεγαλύτερο ποσό αποζημίωσης μεταξύ άλλων πιθανών δικαστηρίων ή και όταν (ii) ο ενάγων/η ενάγουσα επιδιώκει να απειλήσει τον εναγόμενο/την εναγομένη με ένα δυνητικά υψηλό ποσό αποζημίωσης. Όπως φαίνεται και σε προηγούμενες μελέτες του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη δυσφήμιση, τέτοιες απειλές μπορεί να οδηγήσουν σε επιζήμια, κατασταλτικά για την ελευθερία της έκφρασης αποτελέσματα⁶³, εμποδίζοντας, ειδικότερα, το/τη δημιουργό της επίδικης δυσφημιστικής δήλωσης να αποκαλύψει πληροφορίες ή αναγκάζοντας τον εναγόμενο/την εναγομένη να λάβει μέρος σε συμφωνίες συμβιβασμού (κάτι το οποίο συνήθως περιλαμβάνει και ρήτρες τήρησης απορρήτου). Υπό αυτήν την έννοια, το ΕΔΔΑ έκρινε σε πολλές περιπτώσεις ότι η χορήγηση αποζημίωσης για συκοφαντική δυσφήμιση πρέπει να διατηρεί μια εύλογη σχέση αναλογικότητας απέναντι στην υφιστάμενη προσβολή της φήμης.⁶⁴

Ενώ σύμφωνα με ορισμένες δικαιοδοσίες των κρατών μελών του ΣΤΕ εντοπίζεται ένα επίπεδο καθοδήγησης στη νομοθεσία, το ποσό της αποζημίωσης συνήθως δεν υφίσταται περιορισμούς και εξαρτάται από την εκτίμηση της βλάβης που υπέστη ο ενάγων/η ενάγουσα σύμφωνα με αντικειμενικά κριτήρια.⁶⁵

Εκεί όπου διατίθεται το δικαίωμα σε δίκη με τη συμμετοχή ενόρκων για υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης⁶⁶, η ορθή καθοδήγηση των ενόρκων είναι μια πολύ σημαντική εγγύηση εναντίον παράλογων και δυσανάλογων αποζημιώσεων. Ένα τέτοιο παράδειγμα εγγύησης μπορεί να βρεθεί στην ιρλανδική έννομη τάξη όπου μια συγκεκριμένη διάταξη του Νόμου περί Δυσφήμισης του 2009 ορίζει την υποχρέωση των δικαστηρίων να παρέχουν στους ενόρκους τη δέουσα καθοδήγηση όσον αφορά το είδος και το επίπεδο της αποζημίωσης που μπορεί να χορηγηθεί.⁶⁷ Σαν ένα ακόμα προστατευτικό μέτρο, ο ιρλανδικός Νόμος περί Δυσφήμισης του 2009 επιτρέπει την άσκηση έφεσης με μοναδική βάση το ποσό της αποζημίωσης που χορηγήθηκε (λαμβάνοντας υπόψη ότι η διαδικασία της έφεσης καταρχήν διεξάγεται χωρίς ενόρκους).

Η έφεση για μόνο το λόγο του ποσού της αποζημίωσης μπορεί επίσης να διατίθεται σε δικαιοδοσίες όπου οι ένορκοι δεν εμπλέκονται σε υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης στον πρώτο βαθμό, ιδίως σύμφωνα με το γαλλικό, το ρωσικό και το ουκρανικό δίκαιο. Αυτό το μέτρο μπορεί να θεωρηθεί ως

⁶³ Δείτε, για παράδειγμα, Tarlach McGonagle, Freedom of expression and defamation, Council of Europe, 2016.

⁶⁴ Δείτε, για παράδειγμα, την απόφαση του ΕΔΔΑ *Steel and Moris κατά του Ηνωμένου Βασιλείου*, αριθ. 68416/01, 15 Φεβρουαρίου 2005, §§ 96-98.

⁶⁵ Δείτε, για παράδειγμα, το άρθρο 151 του ρωσικού αστικού κώδικα.

⁶⁶ Στις χώρες του ηπειρωτικού δικαίου, οι αστικές υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης συνήθως δεν εκδικάζονται με την παρουσία ενόρκων. Σύμφωνα με το ουκρανικό δίκαιο, παραδείγματος χάριν, από το 2012 η δίκη με τη συμμετοχή ενόρκων είναι δυνατή, μόνο όμως σε ποινικές διαφορές. Στη Ρωσία, η δίκη με ενόρκους υφίσταται, επίσης, στις ποινικές διαδικασίες, αλλά δεν επιτρέπεται για ποινικές υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης.

⁶⁷ Δείτε τις ενότητες 31 και 32 του ιρλανδικού Νόμου περί Δυσφήμισης του 2009.

αντιστάθμισμα της έλλειψης αυστηρής καθοδήγησης για το ποσό της αποζημίωσης.

Η κυρωτική (ή *παραδειγματική*) αποζημίωση συνήθως χορηγείται κατά τη διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου, όταν η συμπεριφορά του εναγομένου/της εναγομένης κρίνεται ιδιαιτέρως επιζήμια. Η κυρωτική αποζημίωση θεωρείται τιμωρία και χορηγείται συμπληρωματικά με την ανταποδοτική αποζημίωση.

Υπάρχουν ελάχιστα κράτη μέλη του ΣτΕ που επιτρέπουν κυρωτικές αποζημιώσεις. Αυτά είναι τα κράτη με παραδόσεις κοινοδικαίου⁶⁸, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιρλανδία⁶⁹. Συνεπώς, η πλειοψηφία των κρατών μελών του ΣτΕ δεν προσφέρουν τη δυνατότητα κυρωτικών αποζημιώσεων.

Όπου οι κυρωτικές αποζημιώσεις επιτρέπονται, οι ενάγοντες/ενάγουσες μπορεί να κινητοποιούνται από την δυνατότητα χορήγησης ενός ποσού που ξεπερνά τη βλάβη που υπέστησαν. Ενώ η διαθεσιμότητα των κυρωτικών αποζημιώσεων φαίνεται ότι πιθανώς ενθαρρύνει το φαινόμενο του *forum shopping*, τα πραγματικά αποτελέσματα εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την εδραιωμένη δικαστηριακή πρακτική και τον επαγγελματισμό των δικαστών.

Καλή Πρακτική 10: Το ποσό της αποζημίωσης που χορηγείται από το δικαστήριο σε διαδικασίες συκοφαντικής δυσφήμισης είναι αυστηρά ανάλογο της ζημίας που υπέστη ο ενάγων/η ενάγουσα.

Καλή Πρακτική 11: Οι κυρωτικές αποζημιώσεις, όπου αυτές προσφέρονται ως δυνατότητα σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο των κρατών μελών, επιτρέπονται μόνο εάν τηρούνται αυστηρές και σαφώς οριζόμενες στον νόμο προϋποθέσεις.

Καλή Πρακτική 12: Οι εφέσεις με μόνη βάση το ποσό της αποζημίωσης καταρχήν επιτρέπονται.

6) Τα δικαστικά έξοδα

Τα δικαστικά έξοδα σε υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης μπορεί να αποτελέσουν σημαντικό εμπόδιο είτε για τον ενάγοντα/την ενάγουσα είτε για τον εναγόμενο/την εναγομένη κατά την άσκηση των δικαιωμάτων τους σύμφωνα με το άρθρο 6 ή και κατά την προστασία των δικαιωμάτων τους σύμφωνα με το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ, ειδικά όταν ο/η διάδικος είναι φυσικό πρόσωπο ή μια μικρή ειδησεογραφική επιχείρηση με λιγοστούς οικονομικούς

⁶⁸ John Y. Gotanda, "Damages in Private International Law (Volume 326)", στις Επιλεγμένες Διαλέξεις της Ακαδημίας Διεθνούς Δικαίου της Χάγης, Ακαδημία Διεθνούς Δικαίου της Χάγης, Martinus Nijhoff, 2007, σ. 334.

⁶⁹ Δείτε, για παράδειγμα, τον ιρλανδικό Νόμο περί Δυσφήμισης του 2009, την ενότητα 32.

πόρους. Τα διαδικαστικά έξοδα, όπως και οι αμοιβές των δικηγόρων, πρέπει, έτσι, να λαμβάνονται υπόψη και να εποπτεύονται όταν γίνεται αναφορά στο ζήτημα του *forum shopping*.⁷⁰ Η νομολογία του ΕΔΔΑ δείχνει ότι τα υψηλά δικαστικά έξοδα ίσως, υπό ορισμένες περιστάσεις, οδηγήσουν σε προσβολή του δικαιώματος στην ελευθερία της έκφρασης.⁷¹

Ενώ η οικονομική κατάσταση του ενάγοντος/της ενάγουσας πρέπει να λαμβάνεται υπόψη προκειμένου να προστατευθεί αποτελεσματικά το δικαίωμά του/της για πρόσβαση στη δικαιοσύνη, τα δικαστικά έξοδα⁷² μπορεί επίσης να θεωρηθούν αποτρεπτικά για μεγάλο αριθμό αγωγών χωρίς εύλογη αιτία. Ταυτόχρονα, ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στην παροχή νομικής βοήθειας σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ.⁷³

Παρόλο που το αντικείμενο αυτής της μελέτης δεν επιτρέπει μια εμπεριστατωμένη ανάλυση των διαφορετικών καταβλητέων διαδικαστικών εξόδων στο καθένα από τα κράτη μέλη του ΣτΕ, αυτά μπορεί να ποικίλλουν σημαντικά, κάτι το οποίο επηρεάζει το φαινόμενο του *forum shopping*.

7) Χρηματοδότηση τρίτων

Η χρηματοδότηση τρίτων (*third party funding*) αναφέρεται στην δυνατότητα ενός μέρους μιας διαφοράς να λάβει χρηματοδότηση για τα έξοδα των νόμιμων διαδικασιών (συμπεριλαμβανομένων των αμοιβών των νομικών συμβούλων) από έναν τρίτο ο οποίος δεν εμπλέκεται στη διαφορά. Η χρηματοδότηση τρίτων είναι μια πρακτική που εμφανίστηκε πρώτα στην Αυστραλία κατά τις δεκαετίες του 1980 και 1990 και αναγνωρίστηκε στο δικονομικό δίκαιο της Αυστραλίας με την επονομαζόμενη απόφαση *Fostif*.⁷⁴

Η χρηματοδότηση τρίτων μπορεί να προσφερθεί για τον σκοπό λήψης οικονομικής επιστροφής (δηλαδή ο τρίτος θα λάμβανε ένα συμφωνημένο ποσοστό από το συνολικό ποσό αποζημίωσης που θα χορηγούσε το δικαστήριο)

⁷⁰ Στο ΗΒ, ενώ τα δικαστικά έξοδα και η επίδρασή τους στο φαινόμενο του *forum shopping* είχε γίνει θέμα συζήτησης πριν τη θέσπιση του Νόμου περί Δυσφήμισης του ΗΒ το 2013, το ζήτημα δυστυχώς δεν έχει αποσαφηνιστεί πλήρως. Ωστόσο, έχουν εισαχθεί μεταρρυθμίσεις στο αγγλικό δίκαιο, κυρίως σε σχέση με την καινούρια επιλογή συμμετοχής σε δίκη με ενόρκους που τέθηκε σύμφωνα με την ενότητα 11 του Νόμου περί Δυσφήμισης του ΗΒ του 2013.

⁷¹ Δείτε ΕΔΔΑ, *MGN Ltd κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 18 Ιανουαρίου 2011, υπ' αριθ. 39401/04, παρ. 281-220.

⁷² Σε ορισμένες χώρες, το ποσό των πληρωτέων εξόδων για την έναρξη νόμιμων διαδικασιών σε υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης μπορεί να είναι σχετικά μικρό. Σύμφωνα με το ουκρανικό δίκαιο, ο ενάγων/η ενάγουσα πρέπει να πληρώσει τα δικαστικά έξοδα που αναλογούν στις αξιώσεις του/της (από 1% έως 10% του συνολικού ποσού της αξίωσης). Σύμφωνα με το ρωσικό δίκαιο, τα δικαστικά έξοδα για την άσκηση αγωγής για την προστασία της τιμής, της αξιοπρέπειας ή της επαγγελματικής φήμης μπορεί να είναι 300 ρούβλια (δηλαδή περίπου 4 ευρώ) για φυσικά πρόσωπα και 6.000 ρούβλια (δηλαδή περίπου 78 ευρώ) για νομικά πρόσωπα. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με το ρωσικό δίκαιο, δεν είναι υποχρεωτικό για κανένα εκ των μερών να εκπροσωπείται από επαγγελματία δικηγόρο.

⁷³ Δείτε, για παράδειγμα, ΕΔΔΑ, *Airey κατά Ιρλανδίας*, 9 Οκτωβρίου 1979, υπ' αριθ. 6289/73 και ΕΔΔΑ, *Steel and Morris κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 15 Φεβρουαρίου 2005, υπ' αριθ. 68416/01.

⁷⁴ *Campbells Cash και Carry Pty Ltd κατά Fostif Pty Ltd*, 2006, 229 CLR (Νομολογιακές Εκθέσεις της Κοινοπολιτείας [Commonwealth Law Reports]) 386.

ή χωρίς κανένα επικερδές συμφέρον. Μπορεί, έτσι, να θεωρηθεί είτε σαν μια επένδυση είτε, αν δεν υπάρχει προσδοκία οικονομικής επιστροφής, σαν ένας τρόπος επίτευξης ανώτερων στόχων (δηλαδή προστασία μιας ομάδας που υφίσταται διακρίσεις, προστασία του περιβάλλοντος, προστασία του ελεύθερου τύπου, κ.λπ.).

Η χρηματοδότηση τρίτων μπορεί να λειτουργήσει σαν ένας μηχανισμός περιορισμού των συνεπειών του *forum shopping* που απορρέουν από πιθανές οικονομικές ανισότητες μεταξύ των μερών σε μια διαφορά συκοφαντικής δυσφήμισης. Μπορεί να επιτρέψει σε ένα οικονομικά ανεξάρτητο μέρος (άτομο ή εταιρεία) ή μια ΜΚΟ να υποστηρίξει οικονομικά τον εναγόμενο/ την εναγομένη (είτε είναι φυσικό ή νομικό πρόσωπο, όπως ένας μικρός ειδησεογραφικός οργανισμός) στη διαφορά, ειδικά σε διεθνείς διαδικασίες όπου τα δικαστικά έξοδα και άλλες δαπάνες είναι σημαντικά υψηλότερα. Δίνοντας τη δυνατότητα σε ένα οικονομικά ασθενέστερο μέρος να αμυνθεί στο δικαστήριο, η χρηματοδότηση τρίτων μπορεί, έτσι, να θεωρηθεί σαν ενίσχυση του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη, προωθώντας έτσι την προστασία άλλων δικαιωμάτων.

Φυσικά, δεν μπορεί κανείς να αποκλείσει ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτός ο μηχανισμός μπορεί, επίσης, να χρησιμοποιηθεί για να επιτύχει δόλιους σκοπούς, π.χ. για να οδηγήσει σε καταστολή της ελευθερίας της έκφρασης. Η νομοθετική ρύθμιση και η δικαστηριακή πρακτική διαδραματίζουν, έτσι, σημαντικό ρόλο στην πρόληψη της κατάχρησης και στην μετατροπή της χρηματοδότησης τρίτων σε ένα εσ αεί εργαλείο.

Η πρακτική της χρηματοδότησης τρίτων εξελίσσεται γρήγορα, ειδικά αναφορικά με τις διαδικασίες διαιτησίας, σε διάφορες χώρες, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ελβετία, η Γερμανία ή η Γαλλία⁷⁵. Αυτή τη στιγμή, τα κράτη μέλη του ΣτΕ δεν φαίνεται να ανταποκρίνονται με ρυθμίσεις.

Ενώ σύμφωνα με το τουρκικό, το ρωσικό και το ουκρανικό δίκαιο δεν υπάρχει ειδική διάταξη που να ρυθμίζει τη χρηματοδότηση τρίτων, τα δικαστήρια στη Γαλλία είχαν την ευκαιρία να εξετάσουν τη νομική φύση των συμφωνιών χρηματοδότησης μεταξύ τρίτων χρηματοδοτών και του μέρους της διαφωνίας⁷⁶, αλλά μέχρι στιγμής δεν έχει θεσπισθεί κάποια ρύθμιση. Το δίκαιο της ΕΕ επίσης δεν παρέχει ένα εναρμονισμένο νομικό πλαίσιο για τη χρηματοδότηση τρίτων.

Στις χώρες του κοινοδικαίου, το δόγμα του *Champerty* (*Champerty doctrine*) (ένα δόγμα το οποίο απαγορεύει σε έναν τρίτο να χρηματοδοτήσει διαδικασίες

⁷⁵ Δείτε Omblin Ancelin και Marguerite de Causans, « Les prémices du Third Party litigation funding en France. Ou l'introduction progressive du financement de procès par un tiers », La Semaine Juridique Entreprise et Affaires n° 45, 5 November 2015, σελ. 1527· δείτε επίσης Katia Boneva-Desmicht, « Le Third Party Funding », La Semaine Juridique Entreprise et Affaires, n° 35, 1 September 2016, p. 672.

⁷⁶ Δείτε Εφετείο Βερσαλλιών (*Court of Appeal of Versailles*), 1 Ιουνίου 2006, υπ' αριθ. 05/01038, όπου το δικαστήριο έκρινε ότι η συμφωνία χρηματοδότησης τρίτων πρέπει να χαρακτηριστεί *sui generis*. Δείτε επίσης, Γαλλικό Ακυρωτικό Δικαστήριο, Πρώτο Πολιτικό Τμήμα, 23 Νοεμβρίου 2011, υπ' αριθ. 10-16.770, όπου το γαλλικό ακυρωτικό δικαστήριο όρισε ότι η αποζημίωση του τρίτου μέρους, στο ειδικό πλαίσιο των κληρονομικών διαφορών δεν πρέπει να είναι υπέρμετρη.

ως αντάλλαγμα για ένα συγκεκριμένο ποσοστό αποζημίωσης το οποίο τελικώς θα ανακτηθεί από το χρηματοδοτούμενο μέρος) θεωρείται συνήθως παρεμπόδιση της χρηματοδότησης τρίτου. Το Ανώτατο Δικαστήριο της Ιρλανδίας έχει ρητά επικαλεστεί αυτό το δόγμα για να την απαγορεύσει.⁷⁷

8) Ασφαλιστικά μέτρα και το παράπτωμα της ασέβειας προς το δικαστήριο

Τα ασφαλιστικά μέτρα μπορούν να χαρακτηριστούν ως αυστηρότατα αναγκαστικά μέτρα προσωρινής ή μόνιμης φύσεως που επιβάλλουν περιορισμό στις δημοσιεύσεις. Όπου είναι διαθέσιμα τέτοια μέτρα, τα δικαστήρια μπορούν χωρίς καθυστέρηση να διατάξουν έναν ειδησεογραφικό οργανισμό να μην δημοσιεύει ορισμένες πληροφορίες για να προστατεύσει τα κατά το Άρθρο 8 δικαιώματα των ατόμων ή των νομικών προσώπων. Η αποτυχία συμμόρφωσης με τα επιβληθέντα ασφαλιστικά μέτρα μπορεί να πυροδοτήσει κυρώσεις για ασέβεια προς το δικαστήριο. Ταυτόχρονα, το σωρευτικό αποτέλεσμα των άμεσα διαθέσιμων (υπέρ-)ασφαλιστικών μέτρων και των σοβαρών κυρώσεων για ασέβεια προς το δικαστήριο (ειδικά ποινικών κυρώσεων) ίσως περιορίζει αδικαιολόγητα την ελευθερία της έκφρασης και υπονομεύει την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης, ενώ την ίδια στιγμή ευνοεί το forum shopping.

Στα περισσότερα κράτη μέλη του ΣτΕ, υπάρχουν νομικές διατάξεις που επιτρέπουν στα δικαστήρια να εκδώσουν αποφάσεις ή ασφαλιστικά μέτρα προκειμένου να εμποδίσουν τη βλάβη ή να προστατεύσουν τα δικαιώματα του ενάγοντος/της ενάγουσας.⁷⁸ Σε ορισμένα νομικά πλαίσια οι σχετικές διαδικασίες λαμβάνουν χώρα κατ' αντιδικία ⁷⁹, ενώ σε άλλα όχι (δηλαδή όπως τα υπερ-ασφαλιστικά μέτρα στο ΗΒ⁸⁰).

Το ποινικό αδίκημα προσβολής του δικαστηρίου για μη συμμόρφωση προς τα ασφαλιστικά μέτρα που διέταξε το δικαστήριο (ή την απόφαση), εκτός από την περίπτωση του δικαίου του ΗΒ, δεν υπάρχει στα κράτη μέλη του ΣτΕ τα οποία εξετάζονται εδώ (δηλαδή στην Ουκρανία, την Τουρκία, τη Ρωσία ή τη Γαλλία).

⁷⁷ Δείτε *Persona Digital Telephony Ltd* κ.λπ. κατά Υπουργού Δημοσίων Επιχειρήσεων κ.λπ. [2017] Απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου της Ιρλανδίας (Irish Supreme Court Judgments [IESC]) 27, 23 Μαΐου 2017.

⁷⁸ Παραδείγματος χάριν, σύμφωνα με τον κώδικα πολιτικής δικονομίας της Ουκρανίας, τα δικαστήρια μπορούν να απαγορεύσουν συγκεκριμένες πράξεις και να διατάξουν ασφαλιστικά μέτρα επιβάλλοντας υποχρεώσεις σε πράξη. Παρομοίως, σύμφωνα με τον αστικό κώδικα της Ρωσίας, τα δικαστήρια μπορούν, επίσης, να εκδίδουν αποφάσεις για την προστασία δικαιωμάτων.

⁷⁹ Παραδείγματος χάριν, σύμφωνα με τον γαλλικό κώδικα πολιτικής δικονομίας, σε περίπτωση επείγοντος, ο ενάγων/ η ενάγουσα μπορεί να αιτηθεί την έκδοση απόφασης από το δικαστήριο (*ordonnance de référé*) ώστε να εμποδίσει την επέλευση σοβαρού κινδύνου προσβολής (π.χ. το δικαστήριο μπορεί να διατάξει την αφαίρεση μιας δήλωσης ή ενός βίντεο από μια ιστοσελίδα). Οι *ordonnances de référé* είναι διαδικασίες κατ' αντιδικία – παρόλο που οι διαδικασίες είναι ταχείες, και τα δύο μέρη ενημερώνονται κατάλληλα για τη δυνατότητα άσκησής τους για να προετοιμάσουν την άμυνά τους και να παρασταθούν στο δικαστήριο.

⁸⁰ Δείτε *The New York Times*, Ravi Somaiya, *British Law Used to Shush Scandal Has Become One*, 26 Απριλίου 2011, διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2011/04/27/world/europe/27britain.html>.

Παρόλα αυτά, η μη συμμόρφωση με τις διαταγές του δικαστηρίου επιφέρει συχνά κυρώσεις με τη μορφή πρόστιμου.⁸¹

9) Κατάχρηση δικαιωμάτων

Η κατάχρηση δικαιωμάτων μπορεί γενικά να προσδιοριστεί ως η άσκηση του δικαιώματος κάποιου σε πλαίσιο διαφορετικό από αυτό για το οποίο δημιουργήθηκε το δικαίωμα, π.χ. για να προκαλέσει ζημία ή με έναν τρόπο ο οποίος εμποδίζει την απόλαυση των δικαιωμάτων των άλλων.

Η έννοια της κατάχρησης δικαιωμάτων είναι ευρέως παρούσα στα νομικά πλαίσια των κρατών μελών του ΣτΕ. Η απαγόρευση της κατάχρησης δικαιωμάτων κατοχυρώνεται πλέον στην αστική νομοθεσία αρκετών χωρών, όπως ο ουκρανικός και ο ρωσικός αστικός κώδικας, η γαλλική⁸² και η τουρκική νομοθεσία.

Η απαγόρευση της κατάχρησης δικαιωμάτων κατοχυρώνεται, επίσης, στο άρθρο 17 της ΕΣΔΑ ως εξής:

«Ουδεμία διάταξις της παρούσης Συμβάσεως δύναται να ερμηνευθή ως επαγομένη δι'έν Κράτος, μίαν ομάδα ή έν άτομον οιονδήποτε δικαίωμα όπως επιδοθή εις δραστηριότητα ή εκτελέση πράξεις σκοπούσας εις την καταστροφήν των δικαιωμάτων ή ελευθεριών, των αναγνωρισθέντων εν τη παρούση Συμβάσει, ή εις περιορισμούς των δικαιωμάτων και ελευθεριών τούτων μεγαλυτέρων των προβλεπομένων εν τη ρηθείση Συμβάσει.»

Ανάλογα με τις περιστάσεις κάθε υπόθεσης το forum shopping μπορεί να αποτελέσει κατάχρηση του δικαιώματος ενός μέρους στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη και την πραγματική προσφυγή, όπως αυτά κατοχυρώνονται στα άρθρα 6 και 13 της ΕΣΔΑ. Η ρητή απαγόρευση της κατάχρησης δικαιωμάτων δια νόμου ή και μέσω ταυτόχρονης εφαρμογής αυτής της θεωρίας στην δικαστηριακή πρακτική μπορεί να λειτουργήσει ως αποτελεσματικό εργαλείο για την καταπολέμηση ή, τουλάχιστον, για τον περιορισμό των συνεπειών του forum shopping αναφορικά με την ελευθερία της έκφρασης που κατοχυρώνεται από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. Και αντιστρόφως, η απουσία τέτοιας απαγόρευσης ή η απροθυμία των δικαστηρίων να βασιστούν στην έννοια της κατάχρησης

⁸¹ Παραδείγματος χάριν, σύμφωνα με το ρωσικό δίκαιο, η μη συμμόρφωση με αποφάσεις που δεν έχουν χρηματικό αντικείμενο επιφέρει κυρώσεις με διοικητικά πρόστιμα μέχρι και 2.500 ρούβλια (περίπου 32 ευρώ) για τα φυσικά πρόσωπα και μέχρι και 50.000 ρούβλια (περίπου 655 ευρώ) για τα νομικά πρόσωπα.

⁸² Δείτε (Γαλλικό) Ακυρωτικό Δικαστήριο, προσφυγή 3 Αυγούστου 1915, Coquerel κατά Clément-Bayard, υπ' αριθ. 00-02.378, και κυρίως άρθρα 1240 και επ. του γαλλικού *code civil* (αστικός κώδικας) και άρθρο 32-1 του γαλλικού *code de procédure civile* (κώδικας πολιτικής δικονομίας). Το άρθρο 32-1 του γαλλικού κώδικα πολιτικής δικονομίας ορίζει ρητά ότι όποιος/όποια ενεργεί στη δικαιοσύνη με σκοπό παρακώλυσης ή κατάχρησης μπορεί να του/της επιβληθεί πρόστιμο μέχρι 10.000 ευρώ, χωρίς να θίγεται η αποζημίωση που μπορεί να διαταχθεί.

δικαιωμάτων ίσως συμβάλλει στο φαινόμενο αυτό.

Στα κράτη μέλη του ΣτΕ, η απαγόρευση της κατάχρησης δικαιωμάτων είναι συνήθως ένα στοιχείο δημόσιας τάξης το οποίο μπορεί *ex officio* να εγερθεί από τα εθνικά δικαστήρια. Στις περιπτώσεις κατά τις οποίες το εθνικό δίκαιο δεν περιλαμβάνει ρητή απαγόρευση κατάχρησης δικαιωμάτων, τα δικαστήρια των κρατών μελών του ΣτΕ πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να βρουν έρεισμα απευθείας στην ΕΣΔΑ ώστε να εγγυηθούν αποτελεσματική προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών που ενσωματώνονται εντός αυτής.

Καλή πρακτική 13: Τα δικαστήρια σταθερά στηρίζονται στην απαγόρευση της κατάχρησης δικαιωμάτων ώστε να αντιμετωπίσουν τις υποθέσεις καταφανούς forum shopping.

10) Η θεωρία του *forum non conveniens*

Η θεωρία του *forum non conveniens* αναπτύχθηκε σαν δικονομική απάντηση στην ενεργή επιλογή του δικαστηρίου από τους διαδίκους. Είναι μια αρχή που προέρχεται από το κοινοδίκαιο και αναφέρεται στη διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου να αρνηθεί να ασκήσει τη δικαιοδοσία του όταν ένα άλλο δικαστήριο ίσως συζητήσει πιο εύκολα την υπόθεση.

Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, συνήθως λαμβάνεται υπόψη μια ποικιλία παραγόντων για τον προσδιορισμό του αρμόδιου να επιλύσει μια συγκεκριμένη υπόθεση δικαστηρίου. Τέτοιοι παράγοντες μπορεί να περιλαμβάνουν: (i) προσωπικές διασυνδέσεις των μερών στις χώρες όπου τα δικαστήρια έχουν δικαιοδοσία για τη διαφορά· (ii) ο τόπος στον οποίο προέκυψαν τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς· (iii) τοποθεσία-ες των μαρτύρων, των εγγράφων ή άλλων αποδεικτικών στοιχείων· (iv) το εφαρμοστέο δίκαιο· (v) το ζήτημα εάν η υπόθεση θα υφίστατο δίκαιη δίκη σε άλλη δικαιοδοσία· και άλλους παράγοντες.⁸³

Ενώ θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι, έως ένα σημείο, η διακριτική ευχέρεια ενός δικαστηρίου μπορεί να εισάγει το στοιχείο του απρόβλεπτου (ή έλλειψης προβλεψιμότητας, όπως αναφέρεται στη νομολογία του ΕΔΔΑ⁸⁴), η θεωρία του *forum non conveniens* πρέπει να ιδωθεί μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο του συστήματος του κοινοδικαίου. Η θεωρία του νομολογιακού προηγούμενου (κατά την οποία ένα δικαστήριο δεσμεύεται και ακολουθεί προηγούμενες κρίσεις δικαστηρίων του ίδιου ή ανώτερου βαθμού) ενισχύει την

⁸³ Για πρόσφατο παράδειγμα της θεωρίας του *forum non conveniens* σε υπόθεση συκοφαντικής δυσφήμισης, δείτε κυρίως *Haaretz.com* κατά *Goldhar*, 2018, Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά (*Supreme Court of Canada* [SCC 28]). Παρόλο που αυτή η απόφαση έχει εκδοθεί από το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά, έχει ισχυρό νομικό κύρος (σε αντίθεση με το δεσμευτικό) για τα δικαστήρια στις χώρες του κοινοδικαίου και, ειδικότερα, στην Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

⁸⁴ Δείτε, για παράδειγμα, *Margareta and Roger Andersson* κατά *Σουηδίας*, 25 Φεβρουαρίου 1992 (Συλλογή Α υπ' αριθ. 226-A, σελ. 25, § 75) και *S.W.* κατά *Ηνωμένου Βασιλείου*, υπ' αριθ. 20166/92, 21 Νοεμβρίου 1995, §§ 34-36.

προβλεψιμότητα της θεωρίας του *forum non conveniens*, καθώς τα κριτήρια για την αποδοχή ή την άρνηση δικαιοδοσίας όπως αυτά έχουν τεθεί σε προηγούμενη νομολογία συνήθως διατηρούνται, εκτός από τις περιπτώσεις όπου μια υπόθεση διαχωρίζεται σαφώς από υπάρχοντα νομολογιακά προηγούμενα.

Συνεπώς, η επιρροή της θεωρίας του *forum non conveniens* στο φαινόμενο του *forum shopping* εξαρτάται κυρίως από την ποιότητα των κριτηρίων που έχουν διαμορφωθεί στη νομολογία και από τον επαγγελματισμό των δικαστών. Στο πλαίσιο ενός επαγγελματικά και αποτελεσματικά λειτουργούντος δικονομικού συστήματος, αυτή η θεωρία έχει τη δυνατότητα να βοηθήσει στον περιορισμό των κινδύνων και των κρίσιμων συνεπειών του *forum shopping* μέσω εξονυχιστικού ελέγχου των σχετικών πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης και αναγνώρισης του καλύτερου *forum* όπου αυτή θα εκδικασθεί.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι η «προσέγγιση μωσαϊκού»⁸⁵ του ΔΕΕ εφαρμόζεται ευρέως σε υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης, στην ανάλυση για το *forum non conveniens* πρέπει να δίνεται σημασία στον σκοπό του ενάγοντος/της ενάγουσας για περιορισμό του αντικειμένου της αγωγής του/της (π.χ. του ποσού της ζημίας που υπέστη στη συγκεκριμένη δικαιοδοσία) – ώστε να παρεμποδιστεί οποιαδήποτε εμφανής περίπτωση *forum shopping*.

Οι χώρες με ηπειρωτικό δίκαιο (συμπεριλαμβανομένων της Γαλλίας, της Ρωσίας, της Τουρκίας ή της Ουκρανίας) δεν εφαρμόζουν τον κανόνα του *forum non conveniens*. Ωστόσο, η θεωρία του *forum non conveniens* μπορεί να εφαρμοστεί στην Ιρλανδία (όπου ο κανονισμός Βρυξέλλες Ibis δεν έχει εφαρμογή) ή στο ΗΒ, ειδικά μετά την αποχώρησή του από την ΕΕ αφού οι κανόνες του Βρυξέλλες Ibis για τη δικαιοδοσία θα παύσουν να εφαρμόζονται⁸⁶.

Καλή Πρακτική 14: Τα δικαστήρια εξετάζουν εξονυχιστικά τα σχετικά πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης σύμφωνα με τη θεωρία του *forum non conveniens*, όπου αυτή εφαρμόζεται, ενώ αναγνωρίζουν το αρμόδιο δικαστήριο για να εκδικάσει την υπόθεση.

11) Κανόνες συγκρούσεως ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο

Όταν τα πραγματικά περιστατικά μιας υπόθεσης επιτρέπουν τη σύνδεσή της με τουλάχιστον δύο διαφορετικές έννομες τάξεις, τότε ανακύπτει η επονομαζόμενη «σύγκρουση ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο». Οι κανόνες συγκρούσεως συνήθως αναφέρονται σε εθνικές ή και διεθνείς νομικές διατάξεις που καθορίζουν ποια νομοθεσία και ποιοι κανόνες είναι εφαρμοστέοι σε ένα συγκεκριμένο νομικό ζήτημα. Με έρεισμα τους ειδικούς για την εκάστοτε έννομη τάξη κανόνες συγκρούσεως, οι δικαστές του επιλαμβανόμενου την υπόθεση δικαστηρίου αξιολογούν ποιοι σύνδεσμοι είναι σχετικοί ώστε να καθορίσουν το εφαρμοστέο δίκαιο.

⁸⁵ Για περισσότερες πληροφορίες, δείτε το κεφάλαιο II, ενότητα 1 (iii).

⁸⁶ Για περισσότερες λεπτομέρειες, δείτε το κεφάλαιο II, ενότητα 1, υποενότητα (v).

Σε αντίθεση με τους κανόνες δικαιοδοσίας, τη δεδομένη χρονική στιγμή δεν υπάρχουν διεθνείς ή υπερεθνικοί κανόνες για τη σύγκρουση ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο ειδικά για τις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης. Σε επίπεδο ΕΕ, οι κανόνες σχετικά με τη σύγκρουση ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο, όπως αυτοί τίθενται στο Άρθρο 1 παρ. 2 (ζ) του Κανονισμού «Ρώμη II», δεν είναι εφαρμοστέοι σε «εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από προσβολή του ιδιωτικού βίου και δικαιωμάτων συναφών με την προσωπικότητα, συμπεριλαμβανομένης της δυσφήμισης».

Ενώ ο σύνδεσμος που συνήθως εφαρμόζεται σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο των περισσότερων κρατών μελών του ΣτΕ είναι ο *lex loci delicti* (δηλαδή το δίκαιο του τόπου όπου διαπράχθηκε η αδικοπραξία), ανακύπτει ένα νέο επίπεδο περιπλοκότητας όταν η αδικοπρακτική συμπεριφορά έχει διαπραχθεί σε έναν τόπο αλλά η προσβολή επήλθε σε άλλον. Στο σύγχρονο περιβάλλον, αυτό συμβαίνει με ολοένα και μεγαλύτερη συχνότητα. Οι προσεγγίσεις των διάφορων κρατών μελών του ΣτΕ ποικίλλουν.

Σύμφωνα με τους γαλλικούς κανόνες συγκρούσεως, τα δικαστήρια έκριναν αρχικά ότι το δίκαιο του τόπου όπου επήλθε η προσβολή και το δίκαιο του τόπου όπου έλαβε χώρα η αδικοπραξία μπορούν να κριθούν και τα δύο εφαρμοστέα.⁸⁷ Εν καιρώ, όμως, η δικαστηριακή πρακτική άλλαξε πορεία προς την αρχή της εγγύτητας η οποία ορίζει ότι το εφαρμοστέο δίκαιο πρέπει να είναι το δίκαιο το οποίο έχει τον ισχυρότερο δεσμό με την αδικοπρακτική συμπεριφορά.⁸⁸

Συγκριτικά, ο ρωσικός αστικός κώδικας ορίζει ότι το εφαρμοστέο δίκαιο των αδικοπραξιών είναι είτε (i) το δίκαιο του τόπου όπου διαπράχθηκε η αδικοπραξία· ή (ii) αν, ως συνέπεια της αδικοπραξίας ή άλλης περιστάσης, η βλάβη συντελέστηκε σε άλλη χώρα, μπορεί να εφαρμοστεί το δίκαιο αυτής της χώρας αν ο προσβαλλόμενος προέβλεψε ή έπρεπε να έχει προβλέψει την επέλευση της βλάβης σε αυτήν τη χώρα. Σύμφωνα με τους κανόνες του τουρκικού δικαίου για τη σύγκρουση ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο, το αποκλειστικά εφαρμοστέο δίκαιο πρέπει να είναι το δίκαιο του κράτους όπου έλαβε χώρα η ζημία.⁸⁹

Οι κανόνες συγκρούσεως μπορεί επίσης να καθορίζουν άλλους συγκεκριμένους συνδέσμους. Παραδείγματος χάριν, ο ρωσικός αστικός κώδικας ορίζει ότι όταν και τα δύο μέρη έχουν (α) την κατοικία τους ή, στην περίπτωση των νομικών προσώπων την κύρια έδρα εργασίας τους, στην ίδια χώρα ή (β) έχουν την ίδια ιθαγένεια, πρέπει να εφαρμοστεί το δίκαιο του κράτους της κοινής κατοικίας, έδρας της επιχείρησης ή της ιθαγένειας. Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με το ρωσικό δίκαιο, τα μέρη έχουν το δικαίωμα να συμφωνήσουν για το εφαρμοστέο στην υπόθεσή τους δίκαιο.

⁸⁷ Δείτε Γαλλικό Ακυρωτικό Δικαστήριο, Πρώτο Πολιτικό Τμήμα, 14 Ιανουαρίου 1997, D. 1997, σελ. 177.

⁸⁸ Δείτε Γαλλικό Ακυρωτικό Δικαστήριο, Πρώτο Πολιτικό Τμήμα, 11 Μαΐου 1997, JDI. 1999, σελ. 1048.

⁸⁹ Δείτε την τουρκική νομοθεσία του Ιδιωτικού Διεθνούς και Δικονομικού Δικαίου (υπ' αριθ. 5718 νόμος).

Επίσης, στην Αγγλία και την Ουαλία η συκοφαντική δυσφήμιση διέπεται από το κοινοδίκαιο και εφαρμόζεται ο «κανόνας της διπλής αγωγιμότητας (*double actionability rule*)».⁹⁰ Ο κανόνας αυτός διατηρήθηκε έπειτα από πιέσεις από ειδησεογραφικούς οργανισμούς οι οποίοι φοβούνταν την εφαρμογή καταπιεστικών αλλοδαπών νόμων. Ωστόσο, αυτός ο κανόνας υπόκειται σε μια εξαίρεση: όταν μια άλλη χώρα έχει πιο ουσιώδη σχέση με την αδικοπρακτική πράξη και τα μέρη, εφαρμόζεται το δίκαιο αυτής της δικαιοδοσίας.⁹¹

Όταν τα μέρη δεν έχουν συμφωνήσει στην επιλογή του δικαίου και φαίνεται αδύνατο να καθορισθεί με άλλον τρόπο το εφαρμοστέο δίκαιο, οι κανόνες συγκρούσεως των κρατών μελών του ΣτΕ συνήθως αναφέρονται στην αρχή της εγγύτητας.⁹²

Καλή Πρακτική 15: Η αρχή της εγγύτητας (ισχυροί σύνδεσμοι) εφαρμόζεται για τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου σε μια υπόθεση συκοφαντικής δυσφήμισης.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η μελέτη αυτή διερεύνησε το φαινόμενο του forum shopping κατά την εφαρμογή αστικών και διοικητικών νομοθεσιών για τη συκοφαντική δυσφήμιση στα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Χάρη στην αναπτυσσόμενη παγκοσμιοποίηση και την διασυνδεσιμότητα των σύγχρονων κοινωνιών, το φαινόμενο παρουσιάζεται ολοένα και πιο συχνό.

Ενώ οι ενάγοντες/ενάγουσες έχουν κατοχυρωμένο το δικαίωμα επιλογής του δικαστηρίου όπου θα ασκήσουν μια μήνυση για συκοφαντική δυσφήμιση, η ελεύθερη επιλογή μιας δικαιοδοσίας που είναι πιθανόν να είναι ευνοϊκή προς τον ενάγοντα/την ενάγουσα μπορεί να έχει σημαντικές και κατασταλτικές συνέπειες στην ελευθερία της έκφρασης. Σε ένα περιβάλλον όπου εικονικά κάθε δικαστήριο οποιασδήποτε χώρας στην οποία υπάρχει πρόσβαση σε περιεχόμενο μέσω Διαδικτύου μπορεί να επιλεγθεί για την άσκηση αγωγής για δυσφήμιση δια του τύπου, οι εναγόμενοι/εναγόμενες (είτε είναι φυσικά είτε νομικά πρόσωπα, όπως τα μέσα ενημέρωσης) αντιμετωπίζουν έντονο το στοιχείο του απρόβλεπτου, κάτι το οποίο μπορεί με τη σειρά του να επηρεάσει την έκφρασή τους.

Παρόλο που το αντικείμενο αυτής της μελέτης είναι περιορισμένο και δεν επιτρέπει μια ενδελεχή ανάλυση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των

⁹⁰ Ο «κανόνας της διπλής αγωγιμότητας»: μια αδικοπραξία είναι αγωγήμη στην Αγγλία και την Ουαλία μόνο αν είναι αστικά αγωγήμη σύμφωνα με το αλλοδαπό δίκαιο της δικαιοδοσίας κατά την οποία έλαβε χώρα η πράξη (συνήθως η δημοσίευση) και, αν η πράξη είχε συμβεί στην Αγγλία και την Ουαλία, θα ήταν αστικά αγωγήμη σύμφωνα με το αγγλικό δίκαιο.

⁹¹ https://e-justice.europa.eu/content_which_law_will_apply-340-ew-en.do?member=1#toc_2_5.

⁹² Δείτε, παραδείγματος χάριν, τον ρωσικό αστικό κώδικα και την τουρκική νομοθεσία για το Ιδιωτικό Διεθνές και Δικονομικό Δίκαιο (Νόμος υπ' αριθ. 5718). Το ίδιο θα ίσχυε και σύμφωνα με τους κανόνες του κοινοδικαίου που εφαρμόζονται στο ΗΒ ή την Ιρλανδία.

νομοθετικών πλαισίων σε όλα τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, η μελέτη διαφώτισε έως ένα βαθμό το πώς τα κράτη μέλη βιώνουν και αντιμετωπίζουν το forum shopping στις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης. Τα περισσότερα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης έχουν αναπτύξει ορισμένα νομικά εργαλεία ώστε να περιορίσουν τις αρνητικές επιπλοκές αναφορικά με την ελευθερία της έκφρασης. Η μελέτη συγκεντρώνεται γύρω από τα νομικά πλαίσια και την πρακτική επτά κρατών μελών από τις νομικές παραδόσεις του κοινοδικαίου και του ηπειρωτικού δικαίου στα οποία γίνεται αναφορά με τη μορφή παραδειγμάτων χωρίς να παρέχεται μια ολιστική ανάλυση της σχετικής νομολογίας τους.

Στοχεύοντας στην στήριξη των προσπάθειών των κρατών μελών να περιορίσουν τα αρνητικά αποτελέσματα του forum shopping στις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης, η μελέτη αναγνωρίζει 15 καλές πρακτικές που αναπτύχθηκαν στα κράτη μέλη:

Καλή Πρακτική 1: Τα δικαστήρια έχουν δικαιοδοσία σε μια υπόθεση αν υπάρχει ισχυρός σύνδεσμος μεταξύ της υπόθεσης και της δικαιοδοσίας στην οποία εντάσσεται.

Καλή Πρακτική 2: Τα δικαστήρια αναζητούν την ταυτοποίηση και αναγνώριση αλλοδαπών αναγνωριστικών κρίσεων που σαφώς στοχεύουν στο να παρεμποδίσουν ή να σταματήσουν την κατάχρηση της νόμιμης διαδικασίας ή οποιασδήποτε άλλης πράξης από τον ενάγοντα/την ενάγουσα που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν forum shopping.

Καλή Πρακτική 3: Τα δικαστήρια γενικά αρνούνται, λόγω της επιφύλαξης δημόσιας τάξης, να αναγνωρίσουν ή να εκτελέσουν αλλοδαπές αποφάσεις που χορηγούν προδήλως δυσανάλογες αποζημιώσεις που αποδόθηκαν κατά παράβαση της ορθής νομικής διαδικασίας ή σαν αποτέλεσμα μιας κατάχρησης δικαιωμάτων.

Καλή Πρακτική 4: Τα δικαστήρια σταθερά εφαρμόζουν την εξαίρεση του *res judicata* όταν υπάρχει αίτημα αναγνώρισης ή εκτέλεσης αλλοδαπής κρίσης που είναι ασυμβίβαστη με άλλη απόφαση δικαστηρίου άλλου κράτους σε μια υπόθεση που περιλαμβάνει την ίδια αγωγική βάση και μεταξύ των ίδιων μερών.

Καλή Πρακτική 5: Συγκεκριμένες και εύλογα μικρές προθεσμίες παραγραφής για αγωγές συκοφαντικής δυσφήμισης ορίζονται σαφώς στην εθνική νομοθεσία.

Καλή Πρακτική 6: Ο κανόνας μοναδικής δημοσίευσης καθορίζει σαφώς στη νομοθεσία την έναρξη των προθεσμιών παραγραφής για υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης.

Καλή Πρακτική 7: Τα δικαστήρια μπορούν να άρουν τις προθεσμίες παραγραφής έπειτα από αίτηση ενός εκ των μερών, δεδομένου ότι οι αντικειμενικοί και σαφώς καθορισμένοι όροι, όπως αυτοί ορίζονται στη σχετική νομοθεσία, τηρούνται.

Καλή Πρακτική 8: Όταν το βάρος απόδειξης φέρει ο εναγόμενος/η εναγόμενη, τα διαθέσιμα μέσα άμυνας δεν θα πρέπει να εμποδίζουν την αντιστροφή του βάρους απόδειξης στον ενάγοντα/στην ενάγουσα ή να καθιστούν μια τέτοια αντιστροφή δυσχερή χωρίς εύλογη αιτία.

Καλή Πρακτική 9: Τα δικαστήρια εκδίδουν ερήμην αποφάσεις μόνο όταν η νομότυπη επίδοση διεθνών αγωγών διασφαλίζεται αποτελεσματικά.

Καλή Πρακτική 10: Το ποσό της αποζημίωσης που χορηγείται από το δικαστήριο σε διαδικασίες συκοφαντικής δυσφήμισης είναι αυστηρά ανάλογο της ζημίας που υπέστη ο ενάγων/η ενάγουσα.

Καλή Πρακτική 11: Οι κυρωτικές αποζημιώσεις, όπου αυτές προσφέρονται ως δυνατότητα σύμφωνα με τα νομικά πλαίσια των κρατών μελών, επιτρέπονται μόνο εάν τηρούνται αυστηρές και σαφώς οριζόμενες στον νόμο προϋποθέσεις.

Καλή Πρακτική 12: Οι εφέσεις με μόνη βάση το ποσό της αποζημίωσης καταρχήν επιτρέπονται.

Καλή πρακτική 13: Τα δικαστήρια σταθερά στηρίζονται στην απαγόρευση της κατάχρησης δικαιωμάτων ώστε να αντιμετωπίσουν τις υποθέσεις καταφανούς καταστρατήγησης δικαιοδοσίας.

Καλή Πρακτική 14: Τα δικαστήρια εξετάζουν εξονυχιστικά τα σχετικά πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης σύμφωνα με τη θεωρία του *forum non conveniens*, όπου αυτή εφαρμόζεται, ενώ αναγνωρίζουν το αρμόδιο δικαστήριο για να εκδικάσει την υπόθεση.

Καλή Πρακτική 15: Η αρχή της εγγύτητας (ισχυροί σύνδεσμοι) εφαρμόζεται κατά τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου σε μια υπόθεση συκοφαντικής δυσφήμισης

Επιπροσθέτως, στα περισσότερα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης εφαρμόζονται θεωρίες κατάχρησης δικαιωμάτων ή εξαιρέσεις δημόσιας τάξης προκειμένου να αρνηθούν την αναγνώριση ή την εκτέλεση αλλοδαπών κρίσεων που θεωρούνται δυσανάλογες. Τα περισσότερα κράτη μέλη καθορίζουν επίσης στη νομοθεσία τους συγκεκριμένες και βραχείες προθεσμίες παραγραφής για τις υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης.

3. ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται αναλυτικά τα προβλήματα που εντοπίστηκαν κατά τη μετάφραση του κειμένου-πηγή. Σημειώνεται ότι πρόκειται για μεταφραστικά προβλήματα που απορρέουν από το ίδιο το κείμενο, όπως αναφέρει ο Κελάνδριος, και σχετίζονται με πραγματολογικά, υφολογικά, ή διάφορα ενδοκειμενικά στοιχεία (π.χ. σύνταξη, λεξιλόγιο κ.λπ.) και δεν έχουν να κάνουν με τις μεταφραστικές δυσκολίες, οι οποίες είναι υποκειμενικές και σχετίζονται περισσότερο με το βαθμό κατανόησης του κειμένου από το μεταφραστή, ο οποίος είναι πιθανό να επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες (Κελάνδριος 2009: 2).

1. Το πρόβλημα της ισοδυναμίας στη νομική μετάφραση

Στο συγκεκριμένο κείμενο ανέκυψαν διάφορα ζητήματα προερχόμενα κυρίως από το θέμα της ύπαρξης ή μη ισοδυναμίας στη νομική μετάφραση γενικά, αλλά και ειδικά στην προκειμένη περίπτωση, από την ένταξη διάφορων δικαϊκών συστημάτων στο περιεχόμενο του κειμένου αυτού, κάτι το οποίο συνδέεται με το πρώτο ζήτημα. Αναφέρθηκε και παραπάνω ότι το κείμενο περιλαμβάνει πληροφορίες και νομικές έννοιες από κράτη του αγγλοσαξονικού δικαίου, οι οποίες θέτουν μια περαιτέρω δυσκολία κατά τη μετάφρασή τους στην ελληνική γλώσσα.

Γενικά, και ανεξαρτήτως του είδους και του σκοπού του νομικού κειμένου επί του οποίου εργάζεται ο μεταφραστής, είναι πολύ πιθανό κατά τη διαδικασία μεταφοράς νομικών εννοιών από ένα γλωσσικό-νομικό σύστημα σε ένα άλλο να υπάρχουν όροι ή σημασίες χωρίς αντίστοιχα ισοδύναμα στη γλώσσα-στόχο (Paolucci 2011: 95). Κατά την Cao (2007: 35), η μετάφραση, και ειδικά η νομική μετάφραση, δεν δημιουργεί απλώς το ζήτημα της αντιστοίχισης γλωσσών ή της συνωνυμίας ή ταυτότητας μεταξύ αυτών. Κατά την ίδια, μπορεί κανείς να πει ότι δεν απαιτείται ούτε είναι αναγκαία καμία ακριβής ισοδυναμία ή απόλυτη ταυτότητα εννοιών.

Πριν όμως απαντηθεί το ερώτημα της αναγκαιότητας της ισοδυναμίας κατά τη νομική μετάφραση, κρίνεται απαραίτητο να διευκρινιστεί έως ένα βαθμό η έννοια της ισοδυναμίας.

Η ισοδυναμία αποτελεί μια έννοια η οποία έχει απασχολήσει πολύ τους θεωρητικούς της μετάφρασης. Οι Γραμμενίδης et al. (2015: 38) αναφέρουν ότι έχουν διαμορφωθεί διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις της ισοδυναμίας, οι οποίες είτε θεωρούν την ισοδυναμία εμπόδιο της μεταφραστικής σκέψης, είτε τη θεωρούν χρήσιμη για τη μεταφραστική σκέψη ή την αντιμετωπίζουν σαν απαραίτητη προϋπόθεση για τη μετάφραση και τη μεταφραστική σκέψη. Πολλές από αυτές τις προσεγγίσεις καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι αν δεν επιτευχθεί απόλυτη ισοδυναμία σε επίπεδο περιεχομένου, μορφής, ύφους, λειτουργίας σε ένα μετάφρασμα, αυτό δεν συνιστά μετάφραση. (Γραμμενίδης et al. 2015: 40)

Ωστόσο, καταλαβαίνει κανείς ότι η ισοδυναμία υπό αυτή την έννοια είναι στις περισσότερες περιπτώσεις αδύνατον να εφαρμοστεί, καθώς δυσχεραίνει υπέρμετρα τη μεταφραστική διαδικασία. Άλλωστε κατά τους Γραμμενίδη et al (2015: 45) «[...] δεν υπάρχει αναλογία μεταξύ γλωσσικών δομών και σημασίας και

αυτό γιατί συχνά ανάλογες γλωσσικές μορφές έχουν διαφορετική σημασία, ενώ διαφορετικές γλωσσικές μορφές είναι δυνατό να έχουν την ίδια σημασία. Μετάφραση με διαφορετικά γλωσσικά σημεία δεν σημαίνει την εκ των προτέρων απόφαση του μεταφραστή να υιοθετήσει την ισοδυναμία ή την αντιστοιχία ως μέσο απόδοσης του πρωτοτύπου. Η ισοδυναμία ή η αντιστοιχία δεν επιβάλλονται ούτε προαποφασίζονται, αλλά οδηγούμαστε σε αυτές από το ίδιο το κείμενο. »

Αντίθετη άποψη παρουσιάζει ο Κριμπάς (2014: 252), ο οποίος υποστηρίζει ότι αν δοθεί στην ισοδυναμία ένας σαφής ορισμός, τότε αυτή μπορεί να επιτελέσει σημαντική λειτουργία στην επιστήμη της μετάφρασης.

Ειδικότερα στο κείμενο που μεταφράζεται στην παρούσα εργασία, επειδή ακριβώς πρόκειται για νομικό κείμενο που έχει σκοπό να μεταδώσει πληροφορίες στο δέκτη του, χωρίς να έχει έννομες συνέπειες η μετάφρασή του, είναι φανερό ότι η ισοδυναμία σε επίπεδο μορφής, περιεχομένου, ύφους ή λειτουργίας του κειμένου, σε όλα αυτά τα επίπεδα δηλαδή σωρευτικά, είναι αδύνατον να επιτευχθεί. Όπως αναφέρει και η Bestué (2019: 137), απόλυτη ισοδυναμία στη νομική μετάφραση απαντάται σπάνια και μόνο στις περιπτώσεις πολύγλωσσων οργανισμών και νομικών συστημάτων μιας έννομης τάξης, καθώς και σε έγγραφα παράλληλης πολυγλωσσικής σύνταξης. Παρόμοια θέση διατυπώνει και ο Βλαχόπουλος (2014: 64) ερευνώντας τη σχέση μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος και αναφέρει ότι όροι όπως αυτός της ισοδυναμίας συγκεντρώνονται γύρω από τη γλωσσική αντιστοιχία μεταξύ της γλώσσας-πηγής και της γλώσσας-στόχου, αδυνατώντας να καλύψουν εννοιολογικά το σύνολο των σχέσεων που είναι πιθανό να αναπτυχθούν μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος.

Για τους λόγους αυτούς, γίνεται προσπάθεια κατά τη μετάφραση του παρόντος κειμένου να διατηρηθεί κατά το δυνατόν το περιεχόμενο του κειμένου, χωρίς να υπάρχει απώλεια πληροφοριών, ώστε να επιτελείται ο επικοινωνιακός σκοπός του κειμένου, δηλαδή αυτός της πληροφόρησης του αναγνώστη μέσω του μεταφράσματος. Ταυτόχρονα, θεωρείται αναγκαίο να διατηρηθεί, όσο αυτό είναι δυνατό, το απλό και άμεσο ύφος του εισηγητή για το σκοπό ενημέρωσης του αναγνώστη. Λαμβάνοντας υπόψη και το γεγονός ότι στο κείμενο ορισμένες έννοιες προερχόμενες από μια συγκεκριμένη έννομη τάξη απουσιάζουν στην ελληνική έννομη τάξη, κρίνεται ότι είναι δύσκολο να επιτευχθεί μια απόλυτη ισοδυναμία σε τέτοιες περιπτώσεις, αλλά ούτε και είναι αυτό το ζητούμενο στην περίπτωση αυτή. Μερικά παραδείγματα τέτοιων εννοιών από το κείμενο είναι : *the standard of proof, courts and tribunals, punitive/ exemplary damages, the double actionability rule* κ.ά. Για το ζήτημα αυτό γίνεται περαιτέρω ανάλυση παρακάτω στην υποενότητα III.

Ένα ακόμα ζήτημα που προκύπτει λόγω των ιδιαίτερων και διαφορετικών χαρακτηριστικών κάθε νομικού συστήματος είναι και αυτό της σημασίας του όρου *defamation*. Αναφέρθηκε και παραπάνω (1.II) ότι ο όρος στα ελληνικά μεταφράζεται τόσο ως *δυσφήμιση* όσο και ως *συκοφαντική δυσφήμιση*.

Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει μια διευκρίνιση. Ο ελληνικός Ποινικός Κώδικας αναγνωρίζει ως αξιόποινες πράξεις την απλή δυσφήμιση και τη συκοφαντική δυσφήμιση. Ειδικότερα το άρθρο 362 ΠΚ ορίζει το έγκλημα της απλής συκοφαντικής δυσφήμισης ως εξής:

«Όποιος με οποιονδήποτε τρόπο ενώπιον τρίτου ισχυρίζεται ή διαδίδει για κάποιον άλλον γεγονός που μπορεί να βλάψει την τιμή ή την υπόληψή του τιμωρείται με φυλάκιση έως ένα έτος ή χρηματική ποινή. Αν η πράξη τελέστηκε δημόσια με οποιονδήποτε τρόπο ή μέσω διαδικτύου, επιβάλλεται φυλάκιση έως τρία έτη ή χρηματική ποινή.»

Στη συνέχεια το άρθρο 363 ΠΚ ορίζει για τη συκοφαντική δυσφήμιση:

«Αν στην περίπτωση του προηγούμενου άρθρου, το γεγονός είναι ψευδές και ο υπαίτιος γνώριζε ότι αυτό είναι ψευδές τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών και χρηματική ποινή και αν τελεί την πράξη δημόσια με οποιονδήποτε τρόπο ή μέσω του διαδικτύου, με φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών και χρηματική ποινή.»

Σημειώνεται επίσης ότι υπάρχει και αστική ευθύνη στο ελληνικό δίκαιο για τη διάδοση αναληθών δυσφημιστικών ειδήσεων η οποία θεμελιώνεται στο άρθρο 920 του Αστικού Κώδικα: «Όποιος, γνωρίζοντας ή υπαίτια αγνοώντας, υποστηρίζει ή διαδίδει αναληθείς ειδήσεις που εκθέτουν σε κίνδυνο την πίστη, το επάγγελμα ή το μέλλον άλλου, έχει υποχρέωση να τον αποζημιώσει.»

Γίνεται, έτσι, κατανοητό ότι στον ελληνικό Ποινικό Κώδικα αναγνωρίζεται μεν ως άδικη πράξη η διάδοση ψευδών γεγονότων βλαπτικών για την τιμή ή υπόληψη κάποιου, όταν ο υπαίτιος δεν γνωρίζει αν τα γεγονότα αυτά είναι ψευδή ή όχι στο άρθρο 362 ΠΚ. Όμως, αναγνωρίζεται στο άρθρο 363 ΠΚ και η διάδοση ψευδών γεγονότων που βλάπτουν την τιμή ή την υπόληψη κάποιου, όταν ο υπαίτιος είχε γνώση ότι τα γεγονότα αυτά ήταν ψευδή και τα διέδωσε παρά τη γνώση αυτή, ως μια βαρύτερη μορφή δυσφήμισης.

Αν κανείς ερευνήσει το νομικό πλαίσιο άλλων κρατών μελών του Συμβουλίου, παρατηρεί ότι αυτή η διάκριση δεν εντοπίζεται σε αυτά. Παραδείγματος χάριν, στην νομοθεσία του Ηνωμένου Βασιλείου για τη συκοφαντική δυσφήμιση αναγνωρίζεται ότι για να χαρακτηριστεί μια δήλωση ως συκοφαντική δυσφήμιση πρέπει να προκαλεί σοβαρή βλάβη στη φήμη του παθόντος. Αν αποδειχθεί ότι η δήλωση αυτή ήταν εν τέλει αληθινή, τότε μπορεί το γεγονός αυτό να χρησιμοποιηθεί από τον εναγόμενο ως άμυνα στην αγωγή που θα ασκηθεί εναντίον του, αποκρούοντας έτσι τη βάση της αγωγής αυτής.⁵⁶ Επιπροσθέτως, για να ευδοκιμήσει μια αγωγή για συκοφαντική δυσφήμιση είναι απαραίτητο να υπάρχει δόλος (*malice*), όπως αναφέρεται στην υπόθεση *Stuart v Bell* [1891] 2 QB 341, 345 (απόφαση του τμήματος αστικών, διοικητικών και εμπορικών διαφορών του Ανώτερου Δικαστηρίου της Αγγλίας και της Ουαλίας [*High Court of Justice, Queen's Bench Division*]), αλλά και στην υπόθεση *Whiteley v Adams* (1863) 15 CB (NS) 392, 414, όπως αυτές αναφέρονται στην απόφαση *Jameel and others (Respondents) v. Wall Street Journal Europe Sprl (Appellants)*.⁵⁷ Παρατηρεί κανείς, λοιπόν, ότι η γνώση και ο σκοπός προσβολής της τιμής και της υπόληψης του παθόντος θεωρείται δεδομένος για τη νομοθεσία του ΗΒ, άρα μόνο για συκοφαντική δυσφήμιση – κατά τα δεδομένα του ελληνικού Ποινικού Κώδικα – μπορεί κανείς να μιλήσει.

Παρομοίως, στη γαλλική νομοθεσία αναγνωρίζονται δύο μορφές δυσφήμισης. Η πρώτη είναι η βασική μορφή συκοφαντικής δυσφήμισης

⁵⁶ Βλ. τη Νομοθεσία περί Δυσφήμισης του Ηνωμένου Βασιλείου του 2013 (*Defamation Act 2013*), §§1-2, διαθέσιμη στον σύνδεσμο <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/26/enacted/data.pdf>.

⁵⁷ Διαθέσιμες στον σύνδεσμο <https://publications.parliament.uk/pa/ld200506/ldjudgmt/jd061011/jamee-5.htm>.

(*diffamation*) η οποία περιλαμβάνει τη διάδοση – δημοσίως ή μη – γεγονότος προσβλητικού προς τη φήμη ενός ατόμου ή ενός οργανισμού.⁵⁸ Η δεύτερη είναι η εξύβριση (*expression outrageante*), η οποία όμως δεν περιλαμβάνει διάδοση γεγονότος, αλλά απλή προσβολή της τιμής ή της υπόληψης κάποιου⁵⁹ (αντίστοιχο με το έγκλημα της εξύβρισης στον ελληνικό ΠΚ στο άρθρο 361 : «Όποιος, εκτός από τις περιπτώσεις της συκοφαντικής δυσφήμισης (άρθρα 362 και 363), προσβάλλει την τιμή άλλου με λόγο ή με έργο ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο τιμωρείται με φυλάκιση έως έξι μήνες ή χρηματική ποινή. Αν τελεί την πράξη δημόσια με οποιονδήποτε τρόπο ή μέσω διαδικτύου, επιβάλλεται φυλάκιση έως ένα έτος ή χρηματική ποινή.»). Η διαφορά των δύο έγκειται στην δυνατότητα απόδειξης της αλήθειας του γεγονότος, καθώς στην περίπτωση της εξύβρισης δεν μπορεί να αποδειχθεί αληθής η εξυβριστική δήλωση (π.χ. αποκαλώντας κάποιον «βρωμερό γουρούνι») (Mondoloni 2014: 84). Ακόμα, το έγκλημα της συκοφαντικής δυσφήμισης στο γαλλικό ποινικό δίκαιο προϋποθέτει – όπως και στο ελληνικό – τη γνώση εκ μέρους του δράστη ότι το γεγονός που διέδωσε ήταν ψευδές. Συνεπώς, είναι ξεκάθαρο ότι πρόκειται για συκοφαντική δυσφήμιση και όχι για απλή κατά τα ελληνικά δεδομένα. Για την βασική μορφή συκοφαντικής δυσφήμισης προβλέπεται η άμυνα του εναγομένου μέσω της *εξαίρεσης της αλήθειας (exception de vérité)*⁶⁰ σε αγωγή που τυχόν ασκηθεί εναντίον του, αν αποδείξει δηλαδή ότι το γεγονός που διέδωσε ήταν πραγματικό. Η ρύθμιση αυτή είναι πολύ κοντά στη ρύθμιση του νόμου περί δυσφήμισης του ΗΒ για την άμυνα με βάση την αλήθεια της δήλωσης. Ακόμα, η συκοφαντική δυσφήμιση μπορεί να είναι εκδηλωθεί δημοσίως ή σε ιδιωτικό επίπεδο.⁶¹

Η ανάλυση που έγινε οδηγεί σε δύο σκέψεις. Πρώτον, ότι στο ελληνικό νομικό σύστημα, η διάκριση που υφίσταται μεταξύ απλής και συκοφαντικής δυσφήμισης έγκειται στη γνώση του ψεύδους του γεγονότος από το δράστη, η οποία αν υπάρχει οδηγεί στη συκοφαντική δυσφήμιση. Αντίθετα, σε μια πιθανή αγωγή για απλή δυσφήμιση, αν αποδειχθεί ότι το γεγονός ήταν αληθές, ο δράστης μένει ατιμώρητος για την πράξη αυτή. Αυτό ορίζεται στο άρθρο 366 ΠΚ («Αν το γεγονός του άρθρου 362 είναι αληθινό, η πράξη μένει ατιμώρητη, εκτός αν αυτό αφορά σχέσεις του οικογενειακού ή του ιδιωτικού βίου που δεν θίγουν το δημόσιο συμφέρον.»). Επίσης, σημειώνεται ότι αν το γεγονός είναι αληθινό δεν μπορεί να θεμελιωθεί ούτε το έγκλημα της συκοφαντικής δυσφήμισης.

Δεύτερον, ότι στις νομοθεσίες που αναλύθηκαν παραπάνω δεν υφίσταται διάκριση ανάλογα με τη γνώση της αλήθειας της δυσφημιστικής δήλωσης από το δράστη. Η πράξη που είναι αξιόποινη είναι αυτή της προσβολής της τιμής και της φήμης ενός ατόμου με ψευδή γεγονότα τα οποία ο δράστης γνώριζε, δηλαδή της συκοφαντικής δυσφήμισης.

Συνεπώς, η *συκοφαντική δυσφήμιση* είναι η έννοια που περιγράφει ακριβώς το έγκλημα αυτό και πέρα από τα ελληνικά σύνορα. Οι νομοθεσίες που

⁵⁸ Άρθρο 29§1 του Νόμου της 28ης Ιουλίου 1881 για την ελευθερία του Τύπου της Γαλλίας (*Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse*).

⁵⁹ Άρθρο 29§2 του Νόμου της 28ης Ιουλίου 1881 για την ελευθερία του Τύπου της Γαλλίας (*Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse*).

⁶⁰ Άρθρο 35 του Νόμου της 28ης Ιουλίου 1881 για την ελευθερία του Τύπου της Γαλλίας (*Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse*).

⁶¹ Άρθρα R-621-1 και R-621-2 του Γαλλικού Ποινικού Κώδικα (*Code Pénal*).

αναλύθηκαν ανωτέρω είναι ενδεικτικές, ωστόσο περιλαμβάνονται στη μελέτη του Συμβουλίου της Ευρώπης που μεταφράζεται στην παρούσα εργασία. Για το λόγο αυτό, ο όρος *defamation* μεταφράζεται ως *συκοφαντική δυσφήμιση* και όχι απλώς *δυσφήμιση*, διότι έτσι οριοθετείται ειδικότερα η έννοια που εκφράζεται μέσω του συγκεκριμένου όρου.

II. Νομικοί όροι που παραμένουν αμετάφραστοι

Στο κείμενο-πηγή εντοπίζονται αρκετές λέξεις και φράσεις οι οποίες εντάσσονται στην κατηγορία της νομικής ορολογίας, η οποία όπως αναφέρθηκε και παραπάνω αποτελεί αναγκαίο υποσύνολο της νομικής γλώσσας. Η νομική γλώσσα δηλαδή μοιράζεται έναν κοινό πυρήνα με τη γενική γλώσσα σε υφολογικό επίπεδο (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 30), περιλαμβάνει όμως απαραίτητα και τη νομική ορολογία. Πολλοί από τους νομικούς όρους που εντοπίζονται στο πρωτότυπο κείμενο είναι λατινικοί όροι, οι οποίοι παραμένουν αμετάφραστοι και στην ελληνική. Αποτελούν, ειδικότερα, αναπόσπαστο μέρος της νομικής γλώσσας και ορολογίας, όχι μόνο της ελληνικής, χρησιμοποιούνται ως εργαλείο ερμηνείας συγκεκριμένων νομικών ορισμών και συγκεκριμενοποιούν το περιεχόμενο του εκάστοτε νομικού κειμένου στο οποίο απαντώνται.

Πιο συγκεκριμένα, οι λατινικοί όροι που απαντώνται στο πρωτότυπο κείμενο είναι οι εξής:

- In absentia = ερήμην.
- Ex officio = αυτοδικαίως.
- Lex fori = το δίκαιο του δικάζοντος δικαστή (κατά την απόδοση των Παμπούκη & Δαβράδου 2013:5).
- Lex causae = το εφαρμοστέο δίκαιο στην υπό εξέταση ρυθμιστέα σχέση, το οποίο μπορεί να είναι είτε αλλοδαπό δίκαιο είτε η lex fori (ibid)
- Forum non conveniens = αγγλοσαξονική θεωρία κατά την οποία δικαστήριο που έχει δικαιοδοσία δυνάμει συμβάσεως, νόμου ή διεθνούς συνθήκης έχει δικαίωμα να την αρνηθεί όταν συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις (Παμπούκης & Δαβράδος 2013: 6)
- Lex loci delicti = το δίκαιο που διέπει την αδιοπραξία.

Από τους παραπάνω όρους παρατηρούμε ότι οι πρώτοι δύο αποτελούν ορολογία που απαντάται γενικά σε όλους τους τομείς του δικαίου, ενώ όλοι οι υπόλοιποι αποτελούν ειδικούς όρους του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Σημειώνεται ότι οι τελευταίοι απαντώνται σε όλες τις έννομες τάξεις και έχουν επικρατήσει διεθνώς με αυτή τη μορφή, διευκολύνοντας έτσι την ορολογική κατανόηση αλλά και τη σύγκλιση των κανόνων και των αρχών του σύγχρονου ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, το οποίο διέπει και το συγκεκριμένο νομικό κείμενο που μεταφράζεται μαζί με τα ζητήματα που αυτό εξετάζει. (Παμπούκης & Δαβράδος 2013:5) Συνεπώς, όλοι οι παραπάνω όροι διατηρούνται στη λατινική τους μορφή και στην ελληνική γλώσσα, διότι έτσι έχουν επικρατήσει στον κλάδο του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου και με αυτόν τον τρόπο υπηρετούν καλύτερα

την νομική επιστήμη και την ενότητα κανόνων και αρχών στο πεδίο αυτό. Εξάλλου, εφόσον εξ αρχής ο εισηγητής του πρωτοτύπου επέλεξε να διατηρήσει τις φράσεις αυτές στη λατινική και να μην τις μεταφέρει στην αγγλική, κρίνεται ορθότερο να γίνει σεβαστή η επιλογή του αυτή και στο μετάφρασμα.

III. Ορολογία του κοινοδικαίου

Το κείμενο-πηγή, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αποτελεί ένα νομικό κείμενο με σκοπό πληροφόρησης του κοινού και περιλαμβάνει έννοιες και ορολογία προερχόμενα τόσο από τη νομική παράδοση του ηπειρωτικού δικαίου όσο και από αυτή του αγγλοσαξονικού. Οι νομικές έννοιες και οι όροι από έννομες τάξεις που μοιράζονται την ίδια νομική παράδοση με αυτή της ελληνικής ή ακόμα και οι όροι που ήδη έχουν εννοιολογικά ισοδύναμα στην ελληνική δεν δημιουργούν ιδιαίτερο πρόβλημα κατά τη μετάφρασή τους. Μερικοί από αυτούς τους όρους του κειμένου είναι: *the claimant* (ο/η ενάγων-ουσα/προσφεύγων-ουσα/αιτών-ούσα ανάλογα την περίπτωση), *the defendant* (ο/η εναγόμενος-η/ καθ' ου), *limitation period* (χρόνος παραγραφής), *jurisdiction* (δικαιοδοσία/ αρμοδιότητα/ δωσιδικία).

Επιπροσθέτως, υπογραμμίζεται ότι το συγκεκριμένο κείμενο ασχολείται με ζητήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου και περιλαμβάνει ορολογία κυρίως διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου. Αυτό σημαίνει ότι η ορολογία αυτών των κλάδων δικαίου κατέχει ήδη ορολογικά ισοδύναμα στην ελληνική καθώς αφορά σε δίκαιο εφαρμοστέο σε περισσότερα κράτη (όπως το Ευρωπαϊκό Δίκαιο) και σε όρους που έχουν διαμορφωθεί και μεταφραστεί σε όλες τις γλώσσες που σχετίζονται με αυτούς. Συνεπώς, δεν παρουσιάζεται κάποια ιδιαίτερη δυσκολία κατά τη μεταφορά των συγκεκριμένων όρων στην ελληνική, όπως π.χ. των *right to a fair trial* και *right to effective remedies*, καθώς κατέχουν ήδη επίσημη μετάφραση σε επίπεδο ΕΕ και Συμβουλίου της Ευρώπης.

Παρόλα αυτά, το κείμενο περιλαμβάνει και αρκετούς όρους που προέρχονται από το αγγλοσαξονικό δίκαιο και φαντάζουν ξένοι στην ελληνική νομική γλώσσα, λόγω των ιδιαιτεροτήτων του κοινοδικαίου σε σχέση με τα συστήματα της ρωμανογερμανικής οικογένειας δικαίου. Το δίκαιο αυτό είναι εφαρμοστέο στην Αγγλία και την Ουαλία, όχι όμως σε όλο το Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά ούτε και σε όλες τις έννομες τάξεις της Κοινοπολιτείας. Στηρίζεται σχεδόν εξ ολοκλήρου σε δικαστικά προηγούμενα, δηλαδή σε προφορικό λόγο που έχει αρθρωθεί από δικαστές και αναλόγως έχει διαμορφωθεί και ο νομικός λόγος και η γλώσσα σε επίπεδο λεξιλογίου, συντακτικού, δομής, συνοχής και συνεκτικότητας του κειμένου (Βλαχόπουλος 2014: 38). Ενδεικτικά, μεταξύ άλλων, ορισμένα χαρακτηριστικά της γλώσσας και του ύφους της νομικής γλώσσας του κοινοδικαίου είναι ο μακροπερίοδος λόγος, η απουσία κομμάτων και στιγμών, η σχετικά περιορισμένη χρήση ειδικής ορολογίας, η χρήση πολλών αρχαϊσμών, η απλή δομή των προτάσεων και επαναλαμβανόμενη χρήση ορισμένων όρων που συμβάλλουν στη διατήρηση της κειμενικής συνοχής (Βλαχόπουλος 2014: 41-44).

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ελληνικής νομικής γλώσσας αναλύθηκαν παραπάνω στην ενότητα 1, υποκεφάλαιο II.

Έτσι, λόγω των μεγάλων γλωσσικών, τεχνικών και πολιτισμικών διαφορών που υφίστανται μεταξύ του αγγλικού κοινοδικαίου και του ελληνικού – ή οποιουδήποτε δικαίου της ίδιας οικογένειας – και του γεγονότος ότι οι όροι αυτοί στην πλειοψηφία των περιπτώσεων δεν έχουν μεταφραστεί στην ελληνική, δημιουργούν δυσκολία στον μεταφραστή και είναι αναγκαίο να ερευνηθούν περαιτέρω.

Παραδείγματος χάριν, οι όροι *courts* και *tribunals* αναφέρονται σε πολλά σημεία μέσα στο κείμενο και, μάλιστα, τις περισσότερες φορές μαζί ως *courts and tribunals*. Οι δυο αυτές έννοιες θέτουν ένα ιδιαίτερο πρόβλημα όταν πρόκειται να μεταφερθούν στην ελληνική νομική γλώσσα, καθώς η ανωτέρω διάκριση του αγγλικού δικονομικού συστήματος δεν υφίσταται στην ελληνική δικαστική πραγματικότητα. Ειδικότερα, τα δικαστήρια στο Ηνωμένο Βασίλειο διακρίνονται σε *courts* και *tribunals*. Τα πρώτα αποτελούν τα δικαστήρια όπως τα γνωρίζουμε και στην ελληνική έννομη τάξη, τα οποία εκδικάζουν την πλειοψηφία των υποθέσεων (αστικές, ποινικές) και διακρίνονται και αυτά με τη σειρά τους σε διάφορες κατηγορίες, λχ. ορισμένα εκδικάζουν σοβαρότερα αδικήματα, όπως το *Crown Court*.⁶² Το δεύτερο είδος δικαστηρίων, τα *tribunals*, αποτελούν μια λιγότερο τυπική μορφή δικαστηρίων και στενότερη έννοια από την πρώτη, τα οποία διαφέρουν από τα τυπικά δικαστήρια στον τρόπο και τους κανόνες λειτουργίας τους. Αφορά επιτροπές και σώματα που ασκούν διοικητικές ή οιονεί νομικές λειτουργίες με περιορισμένη ή ειδική δικαιοδοσία (Cao 2007: 64). Η έννοια αυτή δεν απαντάται στην ελληνική έννομη τάξη, ούτε υφίσταται μια τέτοιου είδους διάκριση. Συνεπώς, ο όρος *tribunals* δεν κατέχει ορολογικό ισοδύναμο στην ελληνική γλώσσα. Για το θέμα αυτό, έχει προταθεί από πολλούς ακαδημαϊκούς όταν τα δικαστήρια σε διαφορετικές χώρες έχουν διαφορετικές λειτουργίες το καθένα να λαμβάνονται υπόψη κατά τη μετάφραση οι δικαιοδοτικές διαφορές μεταξύ των χωρών. (Cao 2004: 65) Επιπρόσθετα, κρίνεται σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη και η λειτουργία και ο ρόλος που το καθένα επιτελεί στο πλαίσιο του δικονομικού συστήματος στο οποίο εντάσσεται.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όπου ο όρος *tribunals* συναντάται μεμονωμένα μεταφράζεται και αυτός ως *δικαστήριο*. Όταν αυτός εντοπίζεται σε συνδυασμό με τη λέξη *courts* μεταφράζονται άπαξ και οι δύο λέξεις με τον όρο *δικαστήρια*, προς αποφυγή επαναλήψεων και οποιασδήποτε εννοιολογικής σύγχυσης.

Ένα ακόμα παράδειγμα διαφοροποιήσεων μεταξύ των διαφορετικών οικογενειών δικαίου είναι και οι έννοιες *burden of proof* και *standard of proof* που αναφέρονται στην έννοια της απόδειξης στο δικονομικό δίκαιο. Ενώ η πρώτη έννοια είναι εύκολο να αποδοθεί στην ελληνική με τον όρο *βάρος απόδειξης*⁶³, χωρίς αυτή η απόδοση να δημιουργεί αμφιβολίες ως προς την ουσιαστική σημασία της έννοιας, παρουσιάστηκαν μεγαλύτερες δυσκολίες στην απόδοση του δεύτερου όρου *standard of proof*. Ο συγκεκριμένος όρος αποδίδεται από κάποιους μεν ως *επίπεδο αποδείξεως* / *πρότυπο αποδείξεως* /

⁶² Σύμφωνα με τη διάκριση που υποδεικνύεται στο <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/the-justice-system/court-structure/>

⁶³ Ενδεικτικά, σύμφωνα με τα και <https://iate.europa.eu/search/standard/result/1611330753724/1>
https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/burden-proof_en.

βάρος αποδείξεως⁶⁴, όμως μια βασική γνώση ελληνικού δικονομικού δικαίου οδηγεί σε αμφιβολίες ως προς τη σημασία της εν λόγω απόδοσης διότι δεν υπάρχουν τέτοιοι όροι (ενν. οι δύο πρώτοι) στην ελληνική νομική γλώσσα. Το βάρος απόδειξης είναι εύκολο να γίνει κατανοητό από έναν αναγνώστη με νομικές γνώσεις ελληνικού δικαίου, όμως το *επίπεδο απόδειξης* ή το *πρότυπο απόδειξης* δεν ηχούν οικείες.

Για το λόγο αυτό διευκρινίζονται ορισμένα εννοιολογικά στοιχεία για να γίνει κατανοητή η παραπάνω έννοια. Αρχικά, σημειώνεται ότι ο συγκεκριμένος όρος αποτελεί στοιχείο κυρίως των εννόμων τάξεων του κοινοδικαίου και διαχωρίζεται σε δύο επίπεδα απόδειξης, την πλειονότητα των αποδεικτικών μέσων (*preponderance of evidence*) για τις αστικές υποθέσεις και την απόδειξη πέραν εύλογης αμφιβολίας (*proof beyond reasonable doubt*) στις ποινικές υποθέσεις (Schweizer 2016: 217). Από αυτό το σημείο και έπειτα, υπάρχουν και περαιτέρω διακρίσεις στην απόδειξη των αστικών υποθέσεων του αγγλικού κοινοδικαίου (*ibid*), οι οποίες δεν θα αναλυθούν εκτενέστερα. Στις χώρες με ηπειρωτικό δίκαιο, όπως το ελληνικό, δεν υφίσταται τέτοιος διαχωρισμός, καθώς το επίπεδο απόδειξης είναι πάντα αυτό της πλήρους απόδειξης με ορισμένες εξαιρέσεις, όπως αυτός της πιθανολόγησης σε αντιδιαστολή με την πλήρη απόδειξη στο ελληνικό αστικό δικονομικό δίκαιο (Νίκας 2016: 491). Συνεπώς, εφόσον δεν υπάρχει εννοιολογικά ισοδύναμος όρος στην ελληνική νομική γλώσσα επιλέγεται η, σχεδόν, κατά λέξη μετάφραση *επίπεδο αποδείξεως*, όπως υποδείχθηκε και παραπάνω.

Τελικώς, γίνεται κατανοητό ότι οι πολιτισμικές διαφορές και η διαφορετική, ιστορικά και πολιτικά, δομή των δύο διαφορετικών αυτών συστημάτων δικαίου οδηγεί στην έλλειψη ισοδυναμίας μεταξύ των όρων, αλλά και σε ποικίλες τεχνικές διαφορές μεταξύ τους (Γραμμενίδης 2015: 70). Για το λόγο αυτό, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή από την πλευρά του μεταφραστή. Αυτή δεν πρέπει να επικεντρώνεται μόνο στην εξεύρεση της κατάλληλης λέξης στη γλώσσα-στόχο που θα αντιστοιχεί στην αντίστοιχη λέξη του πρωτοτύπου, αλλά κυρίως στην ουσιαστική κατανόηση του όρου προκειμένου αυτός να μεταφερθεί σωστά στη γλώσσα-στόχο εντός του νομικού πλαισίου που την περιβάλλει, χωρίς ιδιαίτερη προσκόλληση στην επίτευξη απόλυτης ισοδυναμίας.

IV. Τυπική και απρόσωπη σύνταξη και μακροπερίοδος λόγος

Ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά του νομικού λόγου είναι η τυπική και απρόσωπη σύνταξη και ο μακροπερίοδος λόγος. Αυτά τα δύο χαρακτηριστικά αποτελούν βασικά στοιχεία τόσο της ελληνικής νομικής γλώσσας, όσο και της αγγλικής, ως γλώσσας του κοινοδικαίου. Οι περίοδοι μεγάλου μήκους, πιο συγκεκριμένα, είναι αρκετά συνήθεις στον λόγο του κοινοδικαίου και είναι συνήθως κύριες προτάσεις με αυτονομία μέσα στο κείμενο (Βλαχόπουλος 2014: 44). Από την άλλη, ο μακροπερίοδος λόγος στην ελληνική νομική γλώσσα περιλαμβάνει ως επί το πλείστον δευτερεύουσες

⁶⁴ Σύμφωνα με το https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/standard-proof_en.

προτάσεις που διακόπτουν τη δομή της κύριας μέσα σε μια περίοδο, δημιουργώντας μια συντακτική και νοηματική περιπλοκότητα στον αναγνώστη.

Στο συγκεκριμένο κείμενο-πηγή εντοπίζονται αρκετές μακροσκελείς περίοδοι αλλά και η τυπική και απρόσωπη σύνταξη είναι αυτή που κυριαρχεί. Σημειώνεται, ωστόσο, ότι μέσω της αγγλικής γλώσσας, στην προκειμένη περίπτωση, δεν εκφράζονται μόνο στοιχεία ή έννοιες του κοινοδικαίου αλλά και στοιχεία διαφόρων και διαφορετικών μεταξύ τους έννομων τάξεων της ευρωπαϊκής ηπείρου. Για το λόγο αυτό δεν λαμβάνεται υπόψη εδώ η αγγλική γλώσσα ως χαρακτηριστική της αγγλικής νομικής παράδοσης, καθώς δεν αντανakλά έννοιες εσωτερικού δικαίου, αλλά χρησιμοποιείται περισσότερο ως γλώσσα επικοινωνίας μεταξύ διάφορων δικαϊκών συστημάτων.

Συνεπώς, στο εν λόγω κείμενο, μολονότι εντοπίζεται τόσο ο μακροπερίοδος λόγος όσο και η τυπική και απρόσωπη σύνταξη, δεν παρατηρούνται συνήθη μεταφραστικά προβλήματα που θα εντοπίζονταν κατά τη μετάφραση ενός κειμένου από τη γλώσσα του αγγλικού δικαίου προς την ελληνική νομική γλώσσα, όπως λ.χ. η απουσία κομμάτων και στιγμών, η απλή συντακτική δομή, η έλλειψη συνδετικών αρμών μεταξύ των προτάσεων, η επαναλαμβανόμενη χρήση ορισμένων όρων ή η χρήση οπτικών σημείων (π.χ. η χρήση λέξεων με κεφαλαία γράμματα) (Βλαχόπουλος 2014: 41 επ.). Ένα τέτοιο κείμενο θα αποτελούσε, για παράδειγμα, ένα ιδιωτικό συμφωνητικό που έχει συνταχθεί στην αγγλική γλώσσα δυνάμει των νομικών κανόνων και διατάξεων της έννομης τάξης του αγγλικού δικαίου. Τα στοιχεία που αναφέρθηκαν παραπάνω, όπως αυτά παρουσιάζονται από τον Βλαχόπουλο (2014: 41) ως βασικά χαρακτηριστικά της γλώσσας του κοινοδικαίου, είναι ξένα προς τον ελληνικό νομικό λόγο και για τον λόγο αυτό είναι πιθανό να δυσκολέψουν το μεταφραστικό ενός τέτοιου κειμένου.

Ειδικότερα, στο πρωτότυπο κείμενο που μεταφράζεται εδώ παρατηρείται μακροπερίοδος λόγος σε πολλά σημεία, όπως τα παρακάτω:

- “By way of example, under the Ukrainian Civil Code, the limitation period for starting a defamation action is one year as from the date of publication or dissemination of the defamatory statement, or from the date when the claimant learned or could have learned about its dissemination in mass media.”
- “It should be noted from the outset that in all CoE member states examined for the purposes of this study, a claimant is entitled to seek not only equity remedies (e.g. removal of the statement, prohibition of publication, publication of defendant’s apologies, etc.), but also compensation of pecuniary and non-pecuniary damages.”
- “As demonstrated in previous Council of Europe studies on defamation, such threats may entail a detrimental chilling effect on the freedom of expression, in particular by preventing the author of an alleged defamatory statement from disclosing information or by coercing the defendant to enter into settlement agreements (which would usually include non-disclosure clauses).”
- “The cost of proceedings in defamation cases can constitute an important obstacle for either the claimant or the defendant in the exercise of their rights under Article 6 and/or in protecting their rights under Article 10 ECHR, especially where the claimant or the defendant is a natural person or a small media organisation with scarce financial resources. Procedural

costs, as well as lawyers' fees, should therefore be taken into account and monitored when addressing the issue of forum shopping.”

Από την άλλη, η τυπική και απρόσωπη σύνταξη απαντάται σε όλο το κείμενο και εντοπίζεται κυρίως στη χρήση γ' ενικού προσώπου (*“Depending on the circumstances of the case, forum shopping may constitute abuse by a party of his or her rights to access to justice and to effective legal remedies, as guaranteed by Articles 6 and 13 of the ECHR”*, σελ. 31), τη χρήση συγκεκριμένης και επαναλαμβανόμενης ορολογίας και τη χρήση συμφράσεων που έχουν καθιερωθεί στο νομικό λόγο και χρησιμοποιούνται συνεχώς.

V. Γλώσσα ουδέτερη ως προς το φύλο

Κατά τη μετάφραση του εν λόγω κειμένου εντοπίστηκε ένα ακόμα ζήτημα το οποίο χρήζει διερεύνησης. Παρατηρήθηκε ότι ο εισηγητής χρησιμοποιεί γλώσσα η οποία είναι ουδέτερη ως προς το φύλο κάνοντας χρήση διαζευκτικά αρσενικών και θηλυκών προσωπικών και κτητικών αντωνυμιών, όταν το φύλο του αναφερόμενου προσώπου δεν είναι γνωστό και δεν μπορεί να προσδιοριστεί από άλλα στοιχεία μέσα στην πρόταση. Χρησιμοποιεί, δηλαδή, μαζί τις προσωπικές ή κτητικές αντωνυμίες με τη μορφή *his or hers*, όπως αυτό συμβαίνει, παραδείγματος χάριν, στην πρόταση *«To choose the forum where his or her case may have the best prospects of success, a claimant will take into consideration...»*. Αυτή η πρακτική ακολουθείται σε όλο το κείμενο.

Το φαινόμενο αυτό δεν συναντάται στην ελληνική νομική γλώσσα, καθώς έχει επικρατήσει η χρήση αρσενικών επιθέτων/ουσιαστικών (π.χ. ο ενάγων, ο κατηγορούμενος). Τηρείται ανένδοτα η γενικευτική χρήση του αρσενικού γένους στις περιπτώσεις κατά τις οποίες το γένος του αναφερόμενου προσώπου δεν είναι γνωστό στον συγγραφέα ή τον ομιλητή του εκάστοτε κειμένου ή όποτε το εκάστοτε μέρος της πρότασης περιλαμβάνει και τα δύο φύλα, τόσο στα νομοθετικά κείμενα όσο και στις δικαστικές αποφάσεις, χωρίς να εξαιρούνται του φαινομένου και τα διάφορα διοικητικά έγγραφα. Γεννάται, συνεπώς, ένας προβληματισμός σχετικά με την έμφυλη διάσταση του ελληνικού νομικού λόγου.

Τόσο η Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και το Συμβούλιο της Ευρώπης έχουν εκδώσει διάφορους οδηγούς περί χρήσης μη σεξιστικής γλώσσας στο δημόσιο λόγο, τους οποίους σπάνια βλέπουμε εφαρμοσμένους στην πράξη των ελληνικών νομικών κειμένων. Παραδείγματος χάριν, η Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξέδωσε το 2018 ένα έγγραφο συστάσεων προς τα κράτη μέλη της, το οποίο προτείνει για την ελληνική διάφορες λύσεις προκειμένου να ξεπεραστεί το πρόβλημα, όπως, μεταξύ άλλων, την αποφυγή χρήσης των αντωνυμιών όταν αυτό είναι δυνατό (*Κάθε υπάλληλος αντί ο υπάλληλος*), τη χρήση της καθέτου (ο αιτών/ η αιτούσα), τη χρήση της παθητικής φωνής όπου αυτό είναι δυνατό (*Η αίτηση υποβάλλεται αντί Ο αιτών υποβάλλει την αίτηση*) (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2018: 8). Το

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εξέδωσε και αυτό με τη σειρά του μια σειρά οδηγιών με τίτλο *Ουδέτερη από Άποψη Φύλου Γλώσσα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*.⁶⁵

Ακόμα, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης εξέδωσε το 2019 σύσταση για την πρόληψη και καταπολέμηση του σεξισμού, η οποία περιελάμβανε και οδηγίες για τη χρήση της γλώσσας με τέτοιο τρόπο ώστε να αντιπροσωπεύει και τα δύο φύλα σε δημόσια έγγραφα, προτείνοντας ακόμα και την κατάλληλη διαμόρφωση της ορολογίας ώστε να μην περιέχει διακρίσεις εις βάρος κανενός φύλου (Committee of Ministers CM/Rec(2019)1).⁶⁶

Παρά τις προσπάθειες αυτές, ο ελληνικός νομικός λόγος δεν φαίνεται να έχει ενσωματώσει τέτοιες οδηγίες ακόμα στη γλώσσα του, εμμένοντας σταθερά στη γενικευτική χρήση του αρσενικού γένους σε όλο το φάσμα των νομικών κειμένων.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα, δημιουργήθηκαν προβληματισμοί μεταξύ των γλωσσολόγων για το πώς σχετίζεται η γλώσσα, η επικοινωνιακή πρακτική και το φύλο (Τιτομιχελάκη 2019: 6). Σταδιακά, τέθηκαν ερωτήματα για τον ρόλο του γραμματικού γένους στην κατασκευή του φύλου και την αναπαραγωγή του σεξισμού, με άλλα λόγια για την κοινωνική διάσταση του γραμματικού γένους (Αλβανούδη 2012: 16). Η σχέση γένους και φύλου είναι ένα από τα κύρια ζητήματα που απασχόλησαν τις φεμινιστικές κοινωνιογλωσσολογικές μελέτες της σχέσης γλώσσας και φύλου (Αλβανούδη 2012: 18), καθώς και το πώς η γλώσσα μπορεί να έχει τη δύναμη να αντανakλά και να αναπαράγει σεξιστικές αντιλήψεις στην κοινωνία (Τιτομιχελάκη 2019: 7).

Η ελληνική αποτελεί μια από τις γλώσσες με γραμματικό γένος που διακρίνεται σε τρεις τάξεις (αρσενικό, θηλυκό και ουδέτερο) και για την πλειοψηφία των ουσιαστικών, το αρσενικό ή θηλυκό γένος ανταποκρίνεται στη λεκτική αποτύπωση ενός ουσιαστικού ως αρσενικού ή θηλυκού (Hellinger & Bussman 2001-2003: 5). Το γραμματικό γένος ελέγχει, δηλαδή, τη συμφωνία μεταξύ ουσιαστικού και άλλων μερών του λόγου κοντά σε αυτό, τα οποία μπορεί να είναι άρθρα, επίθετα, αντωνυμίες κ.ά. (ibid)

Το γραμματικό γένος, ειδικότερα, αντικατοπτρίζεται σε όλα τα ουσιαστικά, τα άρθρα, τις αντωνυμίες, τις μετοχές, τα επίθετα καθώς και σε ορισμένα αριθμητικά. Το γένος οποιουδήποτε ουσιαστικού μπορεί να εντοπιστεί εύκολα σε μορφολογικό επίπεδο, μέσω της κατάληξής του, αν και σε φωνητικό επίπεδο είναι πιθανό να προκύψουν αμφιβολίες λόγω όμοιων καταλήξεων μεταξύ των γραμματικών γενών (π.χ. η πόλη, το αγόρι), οι οποίες όμως λύνονται εύκολα με διάφορους τρόπους, όπως με τη χρήση άρθρου πριν από την εκάστοτε λέξη (Pavlidou 2003: 178). Έτσι, το γραμματικό γένος αποτελεί ένα πολύ ισχυρό εργαλείο για τη διάκριση των φύλων στην ελληνική γλώσσα. Το φύλο μπορεί, επίσης, να διευκρινιστεί στα ελληνικά και μέσω του λεξικού χαρακτηρισμού (*lexical marking*), ο οποίος εντοπίζεται κυρίως στα θηλυκά επαγγελματικά ουσιαστικά (Pavlidou 2003: 180). Για ένα ουσιαστικό, παραδείγματος χάριν, το οποίο έχει κατάληξη η οποία παραπέμπει σε αρσενικό γένος (λ.χ. γιατρός), μπορεί να αποσαφηνιστεί το γένος αυτού του ουσιαστικού

⁶⁵ Διαθέσιμο στον σύνδεσμο

https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187093/GNL_Guidelines_EL-original.pdf.

⁶⁶ Διαθέσιμο στον σύνδεσμο

https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=090000168093b26a#globalcontainer.

στο γραπτό ή προφορικό λόγο με την προσθήκη της λέξης *γυναίκα*, δηλαδή *γυναίκα γιατρός*. (ibid)

Από την άλλη, όταν το φύλο του προσώπου αναφοράς είναι άγνωστο στον ομιλούντα ή γίνεται αναφορά σε άτομα απροσδιόριστου φύλου, τότε είτε χρησιμοποιείται συμβατικά το ένα γένος, συνήθως το αρσενικό, είτε χρησιμοποιείται ένας διφορούμενος τύπος όπως η προσωπική αντωνυμία γ' πληθυντικού προσώπου *they* στα αγγλικά η οποία δεν αποτυπώνει το φύλο του αναφερόμενου προσώπου (Αλβανούδη 2012: 14). Στην ελληνική βέβαια αυτό αποτελεί πρόβλημα, διότι το φύλο αποτυπώνεται και στον πληθυντικό αριθμό, περιορίζοντας τις επιλογές που έχει ο συγγραφέας ή ο μεταφραστής προκειμένου να δώσει λύση στο θέμα αυτό. Ωστόσο, η γενικευτική χρήση του αρσενικού γένους στο δημόσιο λόγο εν γένει και ειδικότερα στα διάφορα νομικά και διοικητικά έγγραφα φαίνεται να προτιμάται όταν το αναφερόμενο πρόσωπο είναι άγνωστου φύλου ή γίνεται λόγος για ομάδα ατόμων που συμπεριλαμβάνουν πρόσωπα τόσο αρσενικού όσο και θηλυκού γένους.

Αφού γίνει κατανοητή η λειτουργικότητα του γραμματικού γένους στην ελληνική γλώσσα και πώς αυτό αντικατοπτρίζει το φύλο του αναφερόμενου προσώπου κάθε φορά, είναι σημαντικό να τονιστεί και η χρησιμότητα της χρήσης μη σεξιστικού λόγου, ειδικά όταν πρόκειται για τη νομική γλώσσα ή τη γλώσσα του δημόσιου λόγου.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η νομική γλώσσα είναι μια ειδική γλώσσα και ειδικότερα μια θεσμική γλώσσα για ειδικούς σκοπούς (ΘΕΓΕΣ) (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 24). Ως τέτοια, η νομική γλώσσα λειτουργεί σε συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο και με συγκεκριμένο επικοινωνιακό σκοπό, ο οποίος κατά την Cao μπορεί να είναι κανονιστικός, όπως στην περίπτωση της νομοθεσίας, ή ενημερωτικός, όπως στην περίπτωση ενός σχολιασμού δικαστικής απόφασης ή ενός ακαδημαϊκού έργου (Cao 2007: 10). Σε κάθε περίπτωση, η νομική γλώσσα δεν είναι μια γλώσσα που απλώς παραθέτει και περιγράφει κανόνες και διατάξεις, επιτελώντας δηλαδή μια περιγραφική λειτουργία των κοινωνικών δομών και σχέσεων μεταξύ των πολιτών της. Κατά τον Σταμάτη, η περιγραφική αυτή λειτουργία της γλώσσας του δικαίου περιέχει βέβαια ένα πυρήνα που ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, όμως τονίζει ότι η βασική χρήση της γλώσσας του δικαίου είναι δεοντολογική, προσδίδοντάς της ταυτόχρονα και αξιολογική διάσταση, μέσω της οποίας διαφαίνονται οι σχέσεις εξουσίας που υπάρχουν μέσα στην κοινωνία (Σταμάτης 2009: 89). Η νομική γλώσσα είναι αυτή που καθοδηγεί την ανθρώπινη συμπεριφορά και ρυθμίζει τις ανθρώπινες σχέσεις (Cao 2007: 13). Είναι η γλώσσα που εξηγεί το «δέον», αυτό που πρέπει να γίνει και έχει τη δύναμη να κατευθύνει, να επηρεάζει ίσως και να μεταβάλλει τη συμπεριφορά των ατόμων εντός της κοινωνίας των πολιτών.

Δεν πρέπει, συνεπώς, να παραμελείται η σημασία και η βαρύτητα της νομικής γλώσσας ως προς τη διαμόρφωση συμπεριφορών στην κοινωνία των πολιτών, και ως εκ τούτου ως προς την μετάδοση και διαιώνιση έμφυλων στερεοτύπων. Όπως τονίζει και η Τσοκαλίδου, τόσο ο δημόσιος όσο και ο ιδιωτικός λόγος έχουν τη δύναμη να επηρεάζουν συνειδήσεις και να διαμορφώνουν άτομα με συγκεκριμένες ευαισθησίες (Τσοκαλίδου 1996: 16). Έτσι και η νομική γλώσσα αποτελεί ένα μέσο με την δυνατότητα να επηρεάζει τη σκέψη και τη συνείδηση των δεκτών της και αυτό διαφαίνεται μέσα από όλο το φάσμα κειμένων που αυτή περιλαμβάνει. Από τα κείμενα που αποτελούν προϊόν νομοθεσίας μέχρι τις δικαστικές αποφάσεις, ακόμα και τα δικόγραφα

που συντάσσουν οι δικηγόροι στο πλαίσιο της εργασίας τους, παρατηρεί κανείς ότι η γλώσσα αυτή παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία και διαπερνά όλους τους τομείς της ζωής του ατόμου ως κοινωνικού όντος. Η γλώσσα αυτή είναι κατανοητό ότι έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει τη συνείδηση του ατόμου και ως προς την αντίληψή του για το φύλο. Η ελληνική γλώσσα του δικαίου παρατηρεί κανείς ότι παραμένει σταθερή στην επιλογή, σχεδόν εξ ολοκλήρου, του αρσενικού γένους όταν πρόκειται να δηλώσει το φύλο των αναφερόμενων προσώπων.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι έχουν γίνει ορισμένες αξιόλογες προσπάθειες βελτίωσης της κατάστασης, όπως είναι η έκδοση του οδηγού χρήσης μη σεξιστικής γλώσσας της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων το 2014⁶⁷, με τον οποίο προάγεται η ισότητα των φύλων στη γλώσσα των διοικητικών εγγράφων. Με τον οδηγό αυτόν πραγματοποιείται για πρώτη φορά μια επιστημονική προσπάθεια αντιμετώπισης του γλωσσικού σεξισμού στα διοικητικά έγγραφα. Υπογραμμίζεται ότι το φύλο – και ειδικότερα το κοινωνικό φύλο σε αντιδιαστολή με το βιολογικό – είναι μια κοινωνική και πολιτισμική κατασκευή, αποτελώντας ένα σύστημα σκέψης και ιδεολογίας η οποία προσδιορίζει το αρσενικό και το θηλυκό και κατασκευάζει τις ταυτότητες του φύλου (Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων 2014: 6). Ωστόσο, στην πράξη δεν έχει ακόμα παρατηρηθεί κάποια ουσιαστική αλλαγή. Σε κάθε περίπτωση, όπως υπογραμμίζουν και οι Παυλίδου, Καπελλίδη & Καραφώτη (2015: 464), οποιαδήποτε πρόταση για την αντιμετώπιση του προβλήματος του γλωσσικού σεξισμού «προκειμένου να είναι βιώσιμη και να μην ακυρωθεί κατά την εφαρμογή της στην πράξη, πρέπει να λαμβάνει υπόψη το γλωσσικό αίσθημα και τους περιορισμούς του γλωσσικού συστήματος». Οι ίδιες προτείνουν, στο πολύ ενδιαφέρον ερευνητικό πρόγραμμα που πραγματοποίησαν στο ΑΠΘ με σκοπό τον περιορισμό του γλωσσικού σεξισμού στο πλαίσιο συγκεκριμένης κοινότητας πρακτικής, πρακτικές ελαχιστοποίησης της διαφοράς μεταξύ των δύο φύλων, όπως, π.χ. η χρήση του ουδέτερου γραμματικού γένους, όπου αυτό είναι δυνατό, αλλά και πρακτικές που εντάσσουν και το θηλυκό γένος εκεί που εμφανίζεται το αρσενικό (π.χ. *ερευνήτριες και ερευνητές*) (Παυλίδου, Καπελλίδη & Καραφώτη 2015: 476). Ωστόσο, σημειώνουν ότι πρέπει κάθε φορά να κρίνεται στο εκάστοτε «συμφραστικό πλαίσιο» με ποιον τρόπο εξασφαλίζεται η ισότιμη παρουσία των γυναικών στη γλώσσα, αν έχουμε δηλαδή να κάνουμε με δημόσιο λόγο ή με την ατομική χρήση της γλώσσας, στην οποία φυσικά μια θεσμική παρέμβαση μπορεί πολύ εύκολα να υποβιβάσει και να υπονομεύσει τον αρχικό στόχο (ibid).

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω σκέψεις, κατά τη μετάφραση του συγκεκριμένου κειμένου γίνεται προσπάθεια να διατηρηθεί μια ουδέτερη γλώσσα ως προς το φύλο, καθώς και να αποφευχθεί η οποιασδήποτε μορφής υποδήλωση έμφυλων διακρίσεων μέσω του λόγου. Καθώς έχουν προταθεί ποικίλες λύσεις για να προσπελαστεί το ζήτημα της έμφυλης γλωσσικής αποτύπωσης, δεν θεωρείται το πρόβλημα αυτό άλυτο στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, αλλά και γενικότερα σε όλο το φάσμα του δημοσίου λόγου. Ειδικότερα, όσον αφορά στο ελληνικό μετάφρασμα του κειμένου, γίνεται αρχικά προσπάθεια χρήσης της παθητικής σύνταξης όπου αυτό είναι δυνατόν,

⁶⁷ Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (2014) *Ένταξη της ισότητας των φύλων στη γλώσσα των διοικητικών εγγράφων – Οδηγός χρήσης μη σεξιστικής γλώσσας στα διοικητικά έγγραφα*, διαθέσιμο στον σύνδεσμο <https://www1.aegean.gr/aegean2/people/Odhgos-Xrisis-Mi-Seksistikis-Glossas.pdf>.

προκειμένου να αποφευχθεί η αναφορά του φύλου του αναφερόμενου προσώπου. Από την άλλη, για τις περιπτώσεις στις οποίες είναι απαραίτητη η χρήση ενεργητικής σύνταξης με την ταυτόχρονη υποδήλωση του φύλου του αναφερόμενου προσώπου, ακολουθείται η επιλογή της καθέτου προκειμένου να ενταχθεί και το θηλυκό γένος στα αναφερόμενα πρόσωπα (π.χ. ο προσφεύγων/η προσφεύγουσα, η υπόθεσή του/της).

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας και πλησιάζοντας προς το τέλος της παρούσας μελέτης, θα τεθούν ορισμένες τελικές σκέψεις και συμπεράσματα. Το αντικείμενο της εργασίας ήταν η μετάφραση μιας μελέτης του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης που τελούνται μέσω διαδικτύου από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα και ο σχετικός σχολιασμός της διαδικασίας. Στο κείμενο έγινε αναφορά σε διάφορα νομικά ζητήματα που εγείρουν τέτοιου είδους υποθέσεις, με ταυτόχρονη παρουσίαση και του νομικού πλαισίου διάφορων κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Η μετάφραση του κειμένου, ειδικότερα, έθεσε και αυτή με τη σειρά της διάφορες δυσκολίες σε πολλά επίπεδα. Στο παρόν αναλύθηκαν δυσκολίες που αφορούσαν την νομική ορολογία, το θέμα της ισοδυναμίας στη νομική μετάφραση, την ορολογία του κοινοδικαίου, χαρακτηριστικά της νομικής γλώσσας όπως ο μακροπερίοδος λόγος και η απρόσωπη σύνταξη και, τέλος, την έμφυλη διάσταση της ελληνικής νομικής γλώσσας και διάφορα ζητήματα γύρω από αυτή. Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που εντοπίστηκαν στο εν λόγω κείμενο ήταν οι διαφορές μεταξύ κοινοδικαίου και ηπειρωτικού δικαίου, οι οποίες αναδύθηκαν μέσω της μετάφρασης. Το πρωτότυπο κείμενο περιείχε ορολογία, διάφορες λέξεις, φράσεις και νομικές έννοιες άγνωστες στον αναγνώστη που είναι εξοικειωμένος με έννομες τάξεις του ηπειρωτικού δικαίου, στην προκειμένη περίπτωση με το ελληνικό δίκαιο. Για το λόγο αυτό, χρειάστηκε ιδιαίτερη προσοχή στη μελέτη και εύρεση των κατάλληλων όρων στην ελληνική για τις περιπτώσεις όρων ή εννοιών που δεν είχαν μεταφερθεί στην ελληνική γλώσσα.

Ακόμα, μια ιδιαίτερη πρόκληση ήταν και το ζήτημα της ουδέτερης γλώσσας ως προς το φύλο που χρησιμοποιήθηκε στο πρωτότυπο κείμενο. Παρόλο που μια τέτοια χρήση της γλώσσας δεν συνηθίζεται στην ελληνική νομική γλώσσα, έχουν εκδοθεί διάφορες οδηγίες και συστάσεις τόσο από την Ευρωπαϊκή Ένωση, όσο και από άλλους διεθνείς οργανισμούς των οποίων η Ελλάδα είναι μέρος, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης και ο ΟΗΕ. Παρά το γεγονός αυτό, ο δημόσιος λόγος στη χώρας μας και δη ο νομικός λόγος δεν ακολουθούν τις συστάσεις αυτές, χρησιμοποιώντας το αρσενικό γένος με γενικό τρόπο και έχοντας καθιερώσει αυτήν την πρακτική σε όλο το φάσμα του δημοσίου λόγου. Κρίνεται αναγκαία μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού, καινοτομιών και αλλαγών στη δημόσια γλώσσα και πρέπει να εκτιμηθούν όλες οι προσπάθειες που κατά καιρούς πραγματοποιούνται προκειμένου να μεταβληθεί και να βελτιωθεί η υπάρχουσα κατάσταση.

Τελικώς, η διαδικασία μετάφρασης και σχολιασμού του κειμένου αυτού έθεσε προκλήσεις όχι μόνο μεταφραστικής και γλωσσικής φύσεως αλλά και κοινωνικού και ιδεολογικού χαρακτήρα, όπως αυτός αντανakλάται από τη χρήση της γλώσσας. Οδήγησε στην έρευνα και μελέτη διάφορων ζητημάτων σχετικά με την ελληνική νομική γλώσσα και τη νομική μετάφραση με πολύ ενδιαφέρονται και ωφέλιμα για τη μεταφραστική σκέψη αποτελέσματα.

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλβανούδη, Α. (2012), *Η κοινωνική και γνωσιακή διάσταση του γραμματικού γένους*, Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκη – Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλολογίας. Ανακτήθηκε 30 Ιανουαρίου 2021 από http://ikee.lib.auth.gr/record/131824/files/Alvanoudi_Angeliki_diatrivi.pdf.

Βαλεοντής, Κ. Ε. & Κριμπάς, Π. Γ. (2014), *Νομική Γλώσσα, Νομική Ορολογία Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Bestué, C. (2019), *A matter of justice: integrating comparative law methods into the decision-making process in legal translation*, in Biel, L. & Engberg, J. & Ruano M.R.M & Sosoni, V., *Research Methods in Legal Translation and Interpreting: Crossing Methodological Boundaries* (pp. 130-147). London and New York: Routledge.

Βλαχόπουλος, Σ. (2014), *Πολυγλωσσία στο δίκαιο-Μετάφραση νομικών κειμένων και δικαστηριακή διερμηνεία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Βλαχόπουλος, Σ. (1999), *Η μετάφραση νομικών κειμένων επί τη βάσει της θεωρίας του Σκοπού*, Διδακτορική Διατριβή, Τόμος Α'. Ιόνιο Πανεπιστήμιο-Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας.

Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (2014), *Ένταξη της ισότητας των φύλων στη γλώσσα των διοικητικών εγγράφων – Οδηγός χρήσης μη σεξιστικής γλώσσας στα διοικητικά έγγραφα*. Ανακτήθηκε 23 Ιανουαρίου 2021, από <https://www1.aegean.gr/aegean2/people/Odhgos-Xrisis-Mi-Seksistikis-Glossas.pdf>.

Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου (2018), *Πολυδεκτική Επικοινωνία: Πολυδεκτική Επικοινωνία στη ΓΓΣ*, Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Γενική Γραμματεία. Ανακτήθηκε 27 Φεβρουαρίου 2020 από https://www.consilium.europa.eu/media/35445/el_brochure-inclusive-communication-in-the-gsc.pdf.

Γραμματικάκη-Αλεξίου, Α. & Παπασιώπη-Πασιά, Ζ. & Βασιλακάκης, Ε. (2012), *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Ε' Έκδοση. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Γραμμενίδης, Σ. & Δημητρούλια, Τ. & Κουρδής, Ε. & Λουπάκη, Ε. & Φλώρος, Γ. (2015), *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις της Μετάφρασης*, [Ηλεκτρ. Βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανακτήθηκε 24 Φεβρουαρίου 2020, από <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/3901>.

Cao, D. (2007), *Translating Law*, part of the series Topics in Translation 33, Series Editors: Susan Bassnett, *University of Warwick* and Edwin Gentzler, *University of Massachusetts, Amherst*. Clevedon-Buffalo-Toronto: Multilingual Matters LTD.

Fairclough, N. (1995), *Critical Discourse Analysis-The Critical Study of Language*. London and New York: Longman Publishing.

Fromkin, V. & Rodman, R. & Hyams, N. (2003), *An Introduction to Language (7th Edition)*, Wadsworth, a part of Thomson Corporation. Για την ελληνική γλώσσα Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη & Γ. Ξυδόπουλος 2005), *Εισαγωγή στη Μελέτη της Γλώσσας (2008)*, Μετάφραση: Έλλη Βάζου, Γιώργος Ξυδόπουλος, Φανή Παπαδοπούλου, Αναστάσιος Τσαγγαλίδης, Επιστημονική Επιμέλεια: Γιώργος Ι. Ξυδόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Hellinger, M. & Bussmann, H. (2001), *Gender across languages: the linguistic representation of women and men*, in Hellinger & Bussmann (eds), pp. 1-25. Amsterdam: John Benjamins.

Κελάνδριας, Π. (2009), *Η ορολογική ασάφεια των οικονομικών κειμένων ως μεταφραστικό πρόβλημα*, 7^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», Αθήνα 22-24 Οκτωβρίου 2009, ΕΛΕΤΟ. Ανακτήθηκε 20 Φεβρουαρίου 2021 από http://www.eleto.gr/download/Conferences/7th%20Conference/7th_31-15-KelandriasPanayotis_Paper_V03.pdf

Mondoloni, D. (2014), *Legal Divisions: French versus English libel laws*, Index on Censorship, Vol. 43, Issue II, pages: 84-87. Ανακτήθηκε 20 Μαρτίου 2021 από <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0306422014537174>.

Νίκας, Ν. Θ. (2016), *Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας*. Β' Έκδοση. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Nord, C. (1996), *Text Type and Translation Method*, The Translator, 2:1, 81-88.

Paolucci, S. (2011), *The problem of equivalence in translating legal texts*, Lebende Sprachen Nr. 1/2011, 87-99.

Παμπούκης, Χ. Π. & Δαβράδος Ν. Αντ. (2013), *Μεθοδολογία Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου-Το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο στην πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Παυλίδου, Θ. Σ. & Καπελλίδη, Χ. & Καραφώτη, Ε. (2015), *Γραμματικό γένος, φύλο και θηλυκά επαγγελματικά ουσιαστικά: όψεις του γλωσσικού σεξισμού*, Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα 35, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Ανακτήθηκε 31 Ιανουαρίου 2021 από http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_35_463_477.pdf

Pavlidou, Th. S. (2003), *Women, Gender and Modern Greek*, in Hellinger, M. & Bussmann, H. (eds), *Gender across languages: the linguistic representation of women and men*, Vol.III, pp. 175-199. Amsterdam: John Benjamins.

Petsche, M. (2011), *What's Wrong with Forum Shopping - An Attempt to Identify and Assess the Real Issues of a Controversial Practice*, The International Lawyer Vol. 45 No 4, pp. 1005-1027. Ανακτήθηκε 4 Μαρτίου 2021 από τον σύνδεσμο <https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1448&context=til>

Σαχπεκίδου, Ε. Ρ. (2013), *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*. Β' Έκδοση. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Schweizer, M. (2016), *The civil standard of proof – what is it, actually?*, The International Journal of Evidence and Proof, Vol. 20(3) 217–234.

Σταμάτης, Κ. Μ. (2009), *Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων-Επιτομή*. Η' Έκδοση. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Τιτομιχελάκη, Γ. (2019), *The use of gender-neutral language: A case study of European Parliament texts translated from English into Greek*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, ΔΠΜΣ Διερμηνεία και Μετάφραση. Ανακτήθηκε 23 Ιανουαρίου 2021 από <http://ikee.lib.auth.gr/record/310017/files/GRI-2019-26378.pdf>

Τσοκαλίδου, Π. (1996), *Το φύλο της γλώσσας-οδηγός μη - σεξιστικής γλώσσας για τον δημόσιο ελληνικό λόγο*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνίδων Επιστημόνων.

Valdeón, R. A. (2009), *Translating informative and persuasive texts*, Perspectives: Studies in Translatology, 17: 2, 77 — 81.

Ηλεκτρονικές πηγές και βοηθήματα:

- https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=090000168093b26a#globalcontainer
- https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=326&fbclid=IwAR3purMRuR51ihIaepve9RjXku4WiQcaXdzt9SIWWD-gUldDLzEaunnad1Q
- <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/the-justice-system/court-structure/>
- <https://iate.europa.eu/search/standard/result/1611330753724/1>
- https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/burden-proof_en
- https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/standard-proof_en
- https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187093/GNL_Guidelines_EL-original.pdf
- <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/26/enacted/data.pdf>
- <https://publications.parliament.uk/pa/ld200506/ldjudgmt/jd061011/jamee-5.htm>

6.ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παρατίθεται το πρωτότυπο κείμενο, το οποίο ανακτήθηκε από τον σύνδεσμο <https://rm.coe.int/liability-and-jurisdictional-issues-in-online-defamation-cases-en/168097d9c3> . Μεταφράστηκαν οι σελίδες 21-36, οι οποίες παρατίθενται παρακάτω.

IDENTIFYING FACTORS THAT MAY INFLUENCE THE OCCURRENCE OF FORUM SHOPPING IN DEFAMATION CASES

To choose the forum where his or her case may have the best prospects of success, a claimant will take into consideration objective features of different legal frameworks - embedded both in law and practice and bearing both procedural and substantive nature, - and will assess the advantages and disadvantages that they potentially present for the outcome of the case. Such factors may therefore influence the occurrence of forum shopping by making one jurisdiction more claimant-friendly and attractive than another.

There may be objective factors that affect the choice of forum and subjective ones. These motives may be legitimate or illegitimate in nature (e.g., to receive the highest possible award for damages, or to harm the defendant, or to silence critical voices contributing to open debate on matters of public interest), the latter potentially amounting to an abuse of rights.⁴⁶ In this respect, attention should also be paid to the role of legal counsels who bear ethical responsibility to discourage forum shopping where the claimant is not acting in good faith. While this study will not delve into further analysis of lawyers' professional ethics, this aspect should be considered when addressing the issue of forum shopping and its impact on the freedom of expression from a broader policy perspective.

While the scope of this study does not allow for an in-depth analysis of all CoE member states' legal frameworks, this section will attempt to discern the most common factors that matter for the choice of forum and that therefore may influence the occurrence of forum shopping. It should be noted that such factors may be to some extent interrelated and that some of them may be found cumulatively in one legal system or framework.

1) Limitation periods

Limitation periods are timeframes for the claimant to bring his or her case before a court. In defamation cases, the longer the limitation period, the higher is the risk for the author of a statement to fall victim to forum shopping.

In determining whether a case is foreclosed or not, courts usually refer either to the law of the forum state (in common law countries limitation periods are deemed to be a procedural law issue governed by *lex fori*), or to the law applicable to the merits (in civil law countries limitation periods are generally considered to be a substantive law issue, therefore governed by *lex causae*). The claimant may therefore seek the benefit of favourable provisions applicable to limitation periods in different jurisdictions.

⁴⁶ Please see chapter III section 9 for more details.

While their length may vary from one member state to another, limitation periods applicable to defamation cases are usually short. By way of example, under the Ukrainian Civil Code, the limitation period for starting a defamation action is one year as from the date of publication or dissemination of the defamatory statement, or from the date when the claimant learned or could have learned about its dissemination in mass media. One-year limitation periods are provided for under Russian law and under Turkish law. Similar timeframes are found in the UK laws on defamation⁴⁷ and in the Irish Defamation Act 2009⁴⁸.

However, such short limitation periods may generally be lifted by courts where good reasons are invoked in justifying inaction. The possibility for courts to lift and extend limitation periods is an important tool for judges to strike a fair balance between the claimant's and defendant's respective rights to a fair trial and to effective remedies, as guaranteed by Articles 6, 8 and 13 ECHR, in light of the specific circumstances of each case.

The starting point in time for calculating limitation periods is another important factor to consider. Relevant implications can be best illustrated with the example of the UK.

Under the UK Defamation Act 1996, not only the first publication of a statement can be considered as the starting point of the limitation period in respect of a defamation action, but also every instance of (re-)publishing or downloading. With the growing role of the internet, which makes information accessible at any time and from various locations, serious concerns have accrued about the effects of this provision, prompting a reform of UK defamation laws.

As a result, the UK Defamation Act 2013 introduces a single publication rule, which requires that the limitation period for a defamation action brought before UK courts and tribunals be calculated from the date of the first publication only. Subsequent publications are not considered relevant in this respect, except where they substantially differ from the initial publication. This single publication rule is also intended to prevent defamation actions from being brought in the UK when the contested statement was initially published in another state and has been re-published some time later in the UK.

⁴⁷ Defamation Act 1996 amending Limitation Act 1980 shortened the limitation period in relation to defamation claims to one year (in contrast to the generally applicable six-year limitation period for torts) as from the date of publication of an alleged defamatory statement. The said piece of legislation nevertheless allows for some flexibility in the application of limitation periods since UK courts and tribunals retain their discretionary powers to lift limitation periods if this is justified in light of the circumstances of a case.

⁴⁸ Pursuant to section 38(1) of the Defamation Act 2009 (amending section 11 of the Statute of Limitations 1957), one year limitation period is set, but can be extended to a maximum of two years upon decision of a court if the interests of justice so require and if the prejudice suffered by the claimant would outweigh the prejudice of the defendant (if the limitation period is extended), taking into consideration the reasons why the defamation action could not be brought within the one year limitation period.

The absence of such single publication rule in national legal frameworks may encourage multiple and multijurisdictional litigations and thereby foster forum shopping. Apart from the UK, a single publication rule also exists in France.

Good Practice 5: Specific and reasonably short limitation periods for defamation actions are set out clearly in national law.

Good Practice 6: A single publication rule clearly determines in law the starting date of limitation periods for defamation cases.

Good Practice 7: Courts and tribunals can lift limitation periods upon request by one of the parties, provided that objective and clearly defined conditions, as set out in relevant legislation, are met.

2) The burden of proof and the standard of proof

An important factor for choosing a forum is whether the burden of proof lies on the claimant or on the defendant. While in criminal proceedings where the defendant is protected by the presumption of innocence⁴⁹, the burden of proof in civil proceedings may be distributed differently in different jurisdictions. As a general rule in civil matters, it lies on the claimant. However, CoE member states tend, as an exception in defamation cases, to shift the burden of proof on the defendant.⁵⁰ The claimant is only required to prove that the defendant has disseminated the allegedly defamatory information or has made the allegedly defamatory statement. It is thus for the defendant to prove that his or her statement is true or legitimate.⁵¹

Usually the defendant has a set of available defences⁵² (e.g., a possibility to reverse the onus of proof on the claimant). However, these may vary from country to country, including in terms of accessibility: in some member states the reversal of the onus of proof is more difficult than in others. Such discrepancies may be a serious factor for forum shopping.

⁴⁹ The presumption of innocence is provided for by law in all CoE member states in which defamation remains a criminal offence.

⁵⁰ For instance, while under Ukrainian law the burden of proof is usually on the claimant, in defamation cases it is for the defendant to prove his/her statement true. Under Russian law, while good faith is presumed in civil cases, the Presidium of the Supreme Court of the Russian Federation, in a statement dated 16 March 2016, clarified the distribution of the burden of proof in defamation cases as follows: whilst the claimant must prove the fact of dissemination of information by the defendant, and the discrediting nature of this information, the defendant is responsible for proving that information disseminated by him or her is true. Similar approaches are found in the current Irish laws on defamation and in the UK laws on defamation. German law too tends to shift the burden of proof on the defendant.

⁵¹ By contrast, in the United States, the so called “Reynolds defence” can be invoked, in particular by media organisations, whereby the burden of proof that the statement complained of is false is on the claimant.

⁵² For further information about available defences please see Tarlach McGonagle “Freedom of expression and defamation – a study of the case law of the European Court of Human Rights” (p.43-47), CoE, 2016

While putting the burden of proof on the defendant is not per se contrary to the

defendant's human rights⁵³, the ECtHR has clearly stated that procedural fairness and the equality of arms, as guaranteed by Article 6 ECHR, must be ensured in defamation cases when the burden of proof lies mainly on the defendant⁵⁴. In light of this requirement, CoE member states should ensure that the defences available to defendants are not too limited in scope.

Another element to consider in this regard is the standard of proof. The concept of standard of proof refers to the level of certainty and the degree of evidence required to prove a legal claim. Where the burden of proof lies on the defendant and the standard of proof is so high that it is unlikely that the defendant will be able to prove truth or legitimacy his/her statement, this may be conducive to forum shopping. Conversely, where the standard of proof is high and the burden of proof is on the claimant, the claimant may be discouraged from starting a legal action.

The standard of proof may vary from one jurisdiction to another. The primary standards of proof in civil proceedings are 'preponderance of the evidence' (also known as the 'balance of probabilities') and 'clear and convincing evidence', the latter being higher. For instance, under Irish and English law the standard of proof is usually the 'balance of probabilities'. Some jurisdictions rely on other criteria. For instance, Russian legislation refers to the 'inner conviction of the court'⁵⁵.

Good Practice 8: Where the burden of proof is on the defendant, available defences should not be of the kind to impede the reversal of the onus of proof on the claimant or to make such reversal unreasonably difficult.

3) Negative declaratory action

Negative declaratory action allows a party to seek a court declaration that a claim asserted by the counterparty does not exist. Such an action allows the party to pre-empt an action by the counterparty and to secure an advantageous place of jurisdiction. Negative declaratory actions are common in competition law and in patent law.

⁵³ See *McVicar v. the United Kingdom*, no. 46311/99, ECHR 2002-III, where the courts stated that it was not in principle incompatible with Article 10 ECHR to place on a defendant in libel proceedings the onus of proving the truth of defamatory statements.

⁵⁴ See *Steel and Morris v. the United Kingdom*, 15 February 2005, no 68416/01, where the Court held that under the UK law on defamation at the time, the fact that the applicants had the choice either to withdraw the leaflet (directed towards a powerful corporation such as McDonald's) and apologize to McDonald's or bear the burden of proving, without legal aid, the truth of the allegations contained in it, resulted in procedural unfairness, thereby breaching Articles 10 and 6 ECHR.

⁵⁵ See the Russian Code of Civil Procedure.

At the same time, the practice of filing negative declaratory actions generally and in defamation cases in particular, is not widespread in CoE member states. While under Swiss or Dutch law, for instance, negative declaratory action is allowed, French, Russian, Ukrainian or Turkish law do not allow for such action.

Where available, negative declaratory action can enable defendants in foreseeable defamation cases to anticipate foreign proceedings initiated by the counterparty and to secure a convenient jurisdiction (e.g. their place of habitual residence), thereby limiting the risk of forum shopping. While scholars in private international law tend to see this type of action as unduly favouring one party and encouraging the so-called “forum running”⁵⁶, it could be argued that this consideration is counterbalanced in defamation cases by the aim of protecting the right to freedom of expression. Interestingly, some jurisdictions have expressly acknowledged that securing a favourable place of jurisdiction is a sufficient interest in an action for a negative declaratory judgment⁵⁷.

At the same time, it should be noted that negative declaratory actions are only effective insofar as foreign jurisdictions recognise both (i) the existence of international litispendence⁵⁸ in such cases, and (ii) the enforceability of foreign negative declaratory judgments. Such court practice already exists.⁵⁹

4) Default judgment

A default judgment (or judgment *in absentia*) is a binding judgment issued by a court in favour of the claimant when the defendant fails to respond to a court summons or fails to appear in court. Such cases are usually decided solely on the elements provided by the claimant. Across the CoE member states default judgments are typically available both in civil law⁶⁰ and in common law countries⁶¹.

⁵⁶ Conceptually, “forum running” differs from “forum shopping”. “Forum running” refers to the fact that the court first seized has priority over other courts seized thereafter to determine whether it has jurisdiction over the case.

⁵⁷ A recent judgment of the Federal Tribunal of Switzerland (14 March 2018, 4A 417/2017) decided that under the Swiss law of procedure, there is a legitimate interest for a party to seek a negative declaratory action in Switzerland in order to secure the jurisdiction of Swiss courts. This ruling is intended to protect Swiss parties from being brought before foreign courts in international disputes.

⁵⁸ International litispendence refers to rules that apply when courts in different jurisdictions are simultaneously seized with the same dispute (between the same parties, with the same cause of action). Under national, EU law or international law, the litispendence rule usually is: where two (or more) courts have been seized with regard to the same matter, the court first seized shall have jurisdiction to rule on the case.

⁵⁹ Although the scope of this study does not allow for a broader analysis, it should be noted that under the Brussels Ibis Regulation or the Lugano Convention in particular, there is no formal restriction on recognition of foreign judgments, on litispendence or on courts’ jurisdiction in respect of negative declaratory actions. See, for instance, Cour de cassation, chambre commerciale, 28 October 2008, no 07-20103 - a case between a French company and a Dutch company where the French Court stated that although negative declaratory action may not be available under French law, French courts shall stay proceedings if a foreign court was first seized with an negative declaratory action.

⁶⁰ For instance, under the Ukrainian Code of Civil Procedure, if the defendant was duly informed about and served with the proceedings but did not respond to a summons, default judgement is allowed. Similarly, under Russian law, if the

The claimant may purposefully start defamation proceedings before an unexpected forum where it is difficult and costly for the defendant to appear and defend his or her case. This risk is even higher where default judgment procedures are available, but the servicing of proceedings abroad (i.e. proper notification of the defendant about the case brought against him or her) is either not guaranteed or not effective.

Insufficiently strict conditions for allowing such default judgments in defamation cases may foster forum shopping. In order to mitigate the risks of forum shopping such conditions should aim to protect the defendant's right to freedom of expression, while at the same time ensuring the claimant's right to access to justice and to effective remedies. To the extent possible, the conditions of availability of default judgments should be harmonised throughout CoE member states so as to prevent discrepancies between national rules. Furthermore, courts and tribunals must ensure, before rendering any default judgment, that the defendant has been properly serviced with and informed about the defamation proceedings against him or her. Where courts and tribunals fail to comply with the latter requirement, a specific ground for refusal of enforcement or recognition of a foreign judgment is usually available.

Good Practice 9: Courts and tribunals deliver default judgments only when proper servicing of international proceedings is effectively guaranteed.

5) The kind and amount of damages

It should be noted from the outset that in all CoE member states examined for the purposes of this study, a claimant is entitled to seek not only equity remedies (e.g. removal of the statement, prohibition of publication, publication of defendant's apologies, etc.), but also compensation of pecuniary and non-pecuniary damages.⁶² Additionally, punitive damages may be available under certain legal frameworks.

The amount of damages available in a specific legal order may influence the occurrence of forum shopping where (i) the claimant seeks to start legal action before the court which is most likely to award the highest amount of damages among other possible forums, and/or

defendant has been duly informed and served with the proceedings but did not appear in court and did not provide any good reason to postpone the hearing or did not ask that the hearing be conducted in his or her absence, then the court may render a judgment in his absence. In other CoE member states, such as France, judgments *in absentia* are also available, provided that similar conditions are met.

⁶¹ A well-known example of a default judgment is the *Ehrenfeld v. Mahfouz* case (Queen's Bench Division, 3 May 2005, [2005] EWHC 1156 (QB)) where the claimant was awarded £110,000, including attorneys' fees, since the defendant had failed to appear in court.

⁶² For instance, the Russian Civil Code specifies that along with the refutation of defamatory information or the publication of his answer to it, the claimant is entitled to seek damages and

compensation for moral harm caused by the dissemination of such information.

(ii) the claimant seeks to threaten the defendant with a potentially high amount of damages. As demonstrated in previous Council of Europe studies on defamation, such threats may entail a detrimental chilling effect on the freedom of expression⁶³, in particular by preventing the author of an alleged defamatory statement from disclosing information or by coercing the defendant to enter into settlement agreements (which would usually include non-disclosure clauses). In this respect, the ECtHR has on many occasions held that an award of damages for defamation must bear a reasonable relationship of proportionality to the injury to reputation suffered.⁶⁴

While under several jurisdictions among CoE member states a certain level of guidance is found in the law, the amount of damages is usually not limited and depends on the evaluation of the harm suffered by the claimant on the basis of objective criteria.⁶⁵

Where trial by jury is available in defamation cases⁶⁶, proper guidance for the jury is an important guarantee against unreasonable and disproportionate damages. An example of such guarantee can be found in the Irish legal system where a specific provision of the 2009 Defamation Act sets out an obligation for courts and tribunals to provide the jury with proper guidance as to the kind and the level of damages that may be awarded⁶⁷. As another safeguard, the Irish 2009 Defamation Act allows for an appeal on the sole basis of the amount of damages awarded (bearing in mind that appeal proceedings are in principle conducted without a jury).

Appeal on the sole basis of the amount of damages may also be available in jurisdictions where juries are not involved in defamation cases at the first instance level, notably under French, Russian, or Ukrainian law. This measure may be seen as counterbalancing the lack of strict guidance on the amount of damages.

Punitive (or *exemplary*) damages are typically awarded at the court's discretion, when the defendant's behaviour is found to be especially harmful. Punitive damages are considered punishment and are awarded in addition to compensatory damages.

⁶³ See for instance Tarlach McGonagle, Freedom of expression and defamation, Council of Europe, 2016.

⁶⁴ See, for instance, ECtHR, *Steel and Morris v. the United Kingdom*, no. 68416/01, 15 February 2005, §§ 96-98.

⁶⁵ See for instance article 151 of the Russian Civil Code.

⁶⁶ In civil law countries, civil defamation cases are usually not tried in the presence of a jury.

Under Ukrainian law, for instance, since 2012 trial by jury is possible, but only in criminal litigations. In Russia trial by jury also exists in criminal proceedings, but it is not allowed for criminal defamation cases.

⁶⁷ See sections 31 and 32 of the Irish Defamation Act 2009.

There are very few CoE member states that allow for punitive damages. These are those with common law traditions⁶⁸, the UK and Ireland⁶⁹. Therefore in the majority of CoE member states, punitive damages are not available.

Where punitive damages are allowed, claimants may be incentivised by the possibility to be awarded a sum exceeding the harm suffered. While availability of punitive damages appears likely to encourage the occurrence of forum shopping, concrete effects highly depend on the established court practice and the professionalism of judges.

Good Practice 10: The amount of damages granted by court in defamation proceedings is strictly proportionate to the harm suffered by the claimant.

Good Practice 11: Punitive damages, where available under the member states' legal framework, are only allowed if strict and clearly defined in law conditions are met.

Good Practice 12: Appeals solely based on the amount of damages are in principle allowed.

6) The cost of proceedings

The cost of proceedings in defamation cases can constitute an important obstacle for either the claimant or the defendant in the exercise of their rights under Article 6 and/or in protecting their rights under Article 10 ECHR, especially where the claimant or the defendant is a natural person or a small media organisation with scarce financial resources. Procedural costs, as well as lawyers' fees, should therefore be taken into account and monitored when addressing the issue of forum shopping.⁷⁰ The ECtHR case-law shows that the high cost of proceedings may under certain circumstances lead to a breach of the right to freedom of expression.⁷¹

While the claimant's financial situation should be taken into account in order to protect effectively his or her right to access to court, court fees⁷² can also be seen as a deterrent

⁶⁸ John Y. Gotanda, "Damages in Private International Law (Volume 326)", in *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, The Hague Academy of International Law, Martinus Nijhoff, 2007, p. 334.

⁶⁹ See for instance the Irish Defamation Act 2009 at section 32.

⁷⁰ In the UK, while the cost of proceedings and its effect on the occurrence of forum shopping had been debated prior to the enactment of the UK Defamation Act 2013⁷⁰, the issue unfortunately has not been clearly dealt with. Reforms have however been introduced into English law, notably in relation to the new opt-in choice for trial by jury set out under section 11 of 2013 UK Defamation Act.

⁷¹ See ECtHR, *MGN Ltd v. United Kingdom*, 18 January 2011, no. 39401/04, paras.281-220.

⁷² In some countries the amount of fees payable to start legal proceedings in defamation cases can be relatively small. Under Ukrainian law, the claimant is required to pay court fees, which are proportionate to his claims (from 1% to 10% from the total amount of the claim). Under Russian law the court fee for starting an action for protection of honour, dignity or business reputation is RUB 300 (i.e. approx. Euro 4) for individuals and RUB 6,000 (i.e. approx. Euro 78) for legal entities. It should also be noted that under Russian law, it is not mandatory for any of the parties to be represented by a professional lawyer.

against excessive claims without reasonable grounds. At the same time, due attention should also be paid to the availability of legal aid in line with the ECtHR case-law.⁷³

While the scope of this study does not allow for a comprehensive analysis of different procedural costs typically payable in each of the CoE member states, they can vary significantly, which plays a role for the occurrence of forum shopping.

7) Third party funding

Third party funding refers to the possibility for a party to a dispute to have the costs of legal proceedings (including legal counsel fees) funded by a third party which is not involved in the dispute. Third party funding is a practice first introduced in Australia in 1980s/1990s, which was recognised in Australian procedural law by the so-called *Fostif* decision.⁷⁴

Third party funding may be offered with the aim of receiving a financial return (i.e. the third party would receive an agreed percentage from the total amount of damages granted by the court) or without any lucrative interest. It can therefore be seen either as an investment or, if no financial return is expected, as a way of achieving higher goals (*e.g.* protection of a discriminated group, protection of environment, protection of free press, etc.).

Third party funding can serve as a mechanism for mitigating the effects of forum shopping stemming from possible financial inequalities between parties to a defamation dispute. It can allow an economically sustainable party (an individual or a company), or an NGO to financially support the defendant (either a natural person or a legal person, such as a small media organisation) in the litigation, especially in international proceedings where legal costs and other expenses are significantly higher. By enabling a financially weaker party to effectively defend the case in court, third party funding may therefore be seen as fostering the right to a fair trial, thus promoting the protection of other rights.

Of course, one cannot exclude that in some circumstances this mechanism might also be used to achieve malicious purposes, *e.g.* to produce a chilling effect on the freedom of expression. Legal regulation and court practice therefore plays an important role in preventing abuse and in turning third party funding into a tool for good.

⁷³ See, for instance, ECtHR, *Airey v. Ireland*, 9 October 1979, no 6289/73 and ECtHR, *Steel and Morris v. the United Kingdom*, 15 February 2005, no 68416/01.

⁷⁴ *Campbells Cash and Carry Pty Ltd c/ Fostif Pty Ltd*, 2006, 229 CLR 386.

The practice of third party funding is rapidly increasing, especially in relation to arbitration proceedings, in various countries, such as the United Kingdom, Switzerland, Germany or France⁷⁵. For the time being, CoE member states tend not to respond with regulation.

While under Turkish, Russian or Ukrainian law there is no specific provision dealing with third party funding, courts in France have had the opportunity to examine the legal nature of financing agreements between third party funders and the party to the dispute⁷⁶, but so far no regulation has been introduced. EU law also does not provide for a harmonised legal framework for third party funding.

In common law countries, the Champerty doctrine (a doctrine that prohibits a third party from financing proceedings in exchange for a certain percentage of the damages eventually recovered by the financed party) is usually viewed as preventing third party funding. The Irish Supreme Court has expressly invoked this doctrine to prohibit it.⁷⁷

8) Court injunctions and the offence of contempt of court

Court injunctions may be characterised as stringent legal measures of interim or permanent nature that impose restraint on publication. Where such measures are available, courts may expeditiously order a media organisation not to make public some pieces of information to protect Article 8 rights of individuals or legal entities. Failure to comply with such court's injunction may trigger a sanction for contempt of court. At the same time, the cumulative effect of easily available (super-)injunctions and strong contempt of court sanctions (especially criminal sanctions) may unduly restrict freedom of expression and undermine freedom of the media, while at the same time fostering forum shopping.

In most CoE member states, legal provisions exist that allow courts to issue orders or injunctions to prevent harm or to protect the rights of the claimant.⁷⁸ In some legal frameworks relevant proceedings are adversarial⁷⁹, while in others they are not (e.g. like super-injunctions in the UK⁸⁰).

⁷⁵ See Omblin Ancelin and Marguerite de Causans, « Les prémices du Third Party litigation funding en France. Ou l'introduction progressive du financement de procès par un tiers », *La Semaine Juridique Entreprise et Affaires* n° 45, 5 November 2015, p. 1527 ; see also Katia Boneva-Desmicht, « Le Third Party Funding », *La Semaine Juridique Entreprise et Affaires*, n° 35, 1 September 2016, p. 672.

⁷⁶ See Court of Appeal of Versailles, 1 June 2006, No. 05/01038, where the court considered that third party financing contract should be characterised as *sui generis*. See also Cour de Cassation, 1re civ., 23 November 2011, no 10-16.770, where the French court of cassation ruled that the remuneration of the third party, in the specific context of successions, should not be excessive.

⁷⁷ See *Persona Digital Telephony Ltd & ors v The Minister for Public Enterprise & ors* [2017] IESC 27, 23 May 2017.

⁷⁸ For instance, under the Ukrainian Code of Civil Procedure courts may prohibit certain actions and may issue injunctions imposing some obligations to act. Similarly, under Russian Civil Code, courts may also issue orders to protect one's rights.

⁷⁹ For instance, under the French Code of Civil procedure, in case of urgency, a claimant may ask the courts to issue an order (*ordonnance de référé*) to prevent a serious risk of harm from happening (e.g. a court may order the removal of a

A criminal offence of contempt of court for non-compliance with a court's injunction (or order), apart from the UK law, does not exist in the analysed CoE member states (e.g., in Ukraine, Turkey, Russia or France). Nevertheless, non-compliance with courts' orders is often sanctioned by a fine.⁸¹

9) Abuse of rights

Abuse of rights may be generally defined as exercising one's right either for an end different from that for which the right was created, e.g. to cause harm, or in a way which impedes the enjoyment by others of their own rights.

The concept of abuse of rights is widely present in the legal frameworks of CoE member states. Prohibition of abuse of rights is now enshrined in civil legislation of a number of countries, e.g. in the Ukrainian Civil Code, in the Russian Civil Code, under French law⁸² and Turkish law.

Prohibition of abuse of rights is also enshrined in Article 17 of the ECHR stating that:

«Nothing in this Convention may be interpreted as implying for any State, group or person any right to engage in any activity or perform any act aimed at the destruction of any of the rights and freedoms set forth herein or at their limitation to a greater extent than is provided for in the Convention».

Depending on the circumstances of the case, forum shopping may constitute abuse by a party of his or her rights to access to justice and to effective legal remedies, as guaranteed by Articles 6 and 13 of the ECHR. Express prohibition of abuse of rights by law, and/or coherent application of this concept in court practice can serve as an effective tool to fight against, or at least to limit the effects of forum shopping on the freedom of expression protected by Article 10 ECHR. And vice versa, the absence of such prohibition or reluctance by courts to rely on the concept of abuse of rights may contribute to the phenomenon.

statement or video from a webpage). *Ordonnances de référé* are adversarial - although proceedings are expeditious, both parties are duly notified to enable them to defend their case and to appear in court.

⁸⁰ Please see *The New York Times*, Ravi Somaiya, *British Law Used to Shush Scandal Has Become One*, 26 Avril 2011, available at : <https://www.nytimes.com/2011/04/27/world/europe/27britain.html>.

⁸¹ For instance, under Russian law non-compliance with courts' non-pecuniary judgments is sanctioned by administrative fines of up to RUB 2500 (approx. Euro 32) for individuals and up to RUB 50 000 (approx. Euro 655) for legal entities.

⁸² See Cour de Cassation, req., 3 August 1915, Coquerel c/ Clément-Bayard, no 00-02.378, and notably article 1240 et seq. of the French code civil (civil code) and article 32-1 of the French code de procédure civile (civil procedural code). Article 32-1 of the French Code of Civil Procedure expressly provides that anyone who acts in justice in a dilatory or abusive manner may be sentenced to a civil fine of a maximum of Euros 10,000, without prejudice to any damages that may be claimed.

In CoE member states the prohibition of abuse of rights is usually a public order element which can be *ex officio* raised by national courts. Where national law does not contain an express prohibition of abuse of rights, courts of CoE member states should be able to rely on the ECHR directly to guarantee effective protection of human rights and fundamental freedoms enshrined therein.

Good practice 13: Courts consistently rely on the prohibition of abuse of rights to address the cases of manifest forum shopping.

10) Forum non conveniens doctrine

The *forum non conveniens* doctrine was developed as a judicial response to active choice of forum by litigants. It is originally a common law principle which refers to the court's discretionary power to decline to exercise its jurisdiction where another court may more conveniently hear the case.

Under this doctrine, a range of factors is usually taken into account for identifying the court best placed to deal with a particular case. Such factors may include: (i) personal connections of the parties to the countries where courts have jurisdiction over the dispute; (ii) the place where the events giving rise to the dispute occurred; (iii) location(s) of the witnesses, documents or other evidence; (iv) the applicable law; (v) whether the matter would receive a fair trial in another jurisdiction; and other factors.⁸³

While it could be argued that, to a certain extent, a courts' discretion can introduce an element of unpredictability (or lack of foreseeability, as referred to in the ECtHR's case law⁸⁴), the *forum non conveniens* doctrine should be seen within the wider context of the common law system. Its doctrine of precedent (whereby a court shall be bound by and follow previous rulings of same-level courts or upper level courts), increases foreseeability of the *forum non conveniens* doctrine, as the criteria for asserting or declining jurisdiction set out in previous case law are usually upheld, except where a case can be clearly distinguished from existing precedents.

Therefore, the influence of the *forum non conveniens* doctrine on the occurrence of forum shopping highly depends on the quality of criteria developed in the case law and on the professionalism of judges. In the context of a professional and effectively functioning court

⁸³ For a recent example of the *forum non-conveniens* doctrine being applied in a defamation case, please see *Haaretz.com v. Goldhar*, 2018 (SCC 28). Although this judgment has been rendered by the Supreme Court of Canada, it has a strong persuasive authority (as opposed to binding) for courts and tribunals in common law countries, and in particular in Ireland and in the United Kingdom.

⁸⁴ See, for instance, *Margareta and Roger Andersson v. Sweden*, 25 February 1992 (Series A no. 226-A, p. 25, § 75) and *S.W. v. United Kingdom*, no 20166/92, 21 November 1995, §§ 34-36.

system this doctrine has the potential to help mitigate the risks and detrimental effects of forum shopping through scrutinising the relevant factual elements of the case, while identifying the forum best placed to hear it.

Bearing in mind that the ECJ's 'mosaic approach'⁸⁵ is widely applied in defamation cases, in the *forum non conveniens* analysis due account should be taken of the intent of the claimant in narrowing the scope of his claim (e.g. to the amount of damage suffered in specific jurisdiction) - to impede any manifest forum shopping cases.

Civil law countries (including France, Russia, Turkey or Ukraine), as a rule, do not apply the doctrine of *forum non-conveniens*. However, the *forum non-conveniens* doctrine may be applied in Ireland (insofar as the Brussels Ibis Regulation does not apply) or in the UK, in particular after Brexit since the Brussels Ibis rules on jurisdiction will cease to apply⁸⁶.

Good Practice 14: Where applicable, courts scrutinise under the *forum non conveniens doctrine* the relevant factual elements of the case, while identifying the forum best placed to hear it.

11) Conflict of laws rules

When the factual circumstances of a case allow linking it to at least two different legal orders, the so-called 'conflict of laws' arises. Conflict-of-laws rules usually refer to national and/or international legal provisions that determine which law and rules are applicable to a particular legal issue. Relying on the conflict-of-laws rules specific to their legal order, judges of the court seized with the case assess which connecting factors are relevant to determine the applicable law.

Unlike rules on jurisdiction, there are for the time being no international or supra-national conflict of laws rules specific to defamation cases. At the EU level, the conflict-of-law rules laid down in Article 1(2)(g) of the Rome II Regulation are not applicable to "non-contractual obligations arising out of violations of privacy and rights relating to personality, including defamation".

While the connecting factor usually applicable under most of the CoE member states' legal frameworks is the *lex loci delicti* (i.e. the place where tort was committed), another layer of complexity emerges where the tortious act has been committed in one place but the harm occurred in another. In today's interconnected environment this occurs with increasing frequency. Approaches

in the CoE member states vary.

⁸⁵ Please see chapter II section 1(iii) for more details.

⁸⁶ Please see chapter II section 1 subsection (v) for more details.

Under French conflict-of-laws rules, courts originally affirmed that the law of the place where the damage occurred and the law of the place where the tortious event occurred can both be held applicable.⁸⁷ With time, however, court practice has shifted towards the proximity principle which provides that the applicable law shall be the law which has the strongest connection with the tortious situation.⁸⁸

In comparison, the Russian Civil Code provides that the law applicable to torts shall be either (i) the law of the place where the tort has been committed; or (ii) if, as a result of such tort or other circumstance, harm has occurred in another country, the law of that country may be applied if the harm-bearer foresaw or should have foreseen the occurrence of harm in that country. Under Turkish conflict-of-laws rules, the law of the state where the damage has occurred shall be the exclusive applicable law.⁸⁹

Conflict-of-laws rules may also provide for other specific connecting factors. For instance, the Russian Civil Code states that where both parties have (a) their residence or, in respect of legal entities, their principal place of business, in the same country, or (b) have the same nationality, the law of the state of common residence, place of business or nationality shall apply. In any event, under Russian law, parties are entitled to agree on the law applicable to the case.

Also, in England and Wales defamation is governed by common law and the “double actionability rule” applies.⁹⁰ This rule was retained after pressure from media organisations who were fearful of the application of oppressive foreign laws. However, this rule is subject to an exception: where another country has a more significant relationship with the tortious act and the parties, the law of that jurisdiction will apply instead.⁹¹

Where parties have not agreed on the choice of law and it appears otherwise impossible to determine the applicable law, CoE member states’ conflict of laws rules usually refer to the proximity principle.⁹²

Good Practice 15: The proximity (strong connections) principle applies in determining the law applicable to a defamation case.
--

⁸⁷ See Cour de cassation, Civ. 1ère, 14 January 1997, D. 1997, p. 177.

⁸⁸ See Cour de cassation, Civ. 1ère, 11 May 1999, JDI 1999, p. 1048.

⁸⁹ See the Turkish law on Private International and Procedural Law (Act no. 5718).

⁹⁰ The “double actionability rule”: a tort is only actionable in England and Wales if it is civilly actionable under the foreign law of the jurisdiction in which the act occurred (usually publication) and, if the act had occurred in England and Wales, it would be civilly actionable under English law.

⁹¹ https://e-justice.europa.eu/content_which_law_will_apply-340-ew-en.do?member=1#toc_2_5

⁹² See, for instance, the Russian Civil Code and the Turkish law on Private International and Procedural Law (Act no. 5718). This would also be the case under the common law rules applicable in the UK or Ireland.

CONCLUSION

This study has explored the occurrence of forum shopping in the application of civil and administrative defamation laws in Council of Europe member states. Owing to the increasing globalisation and inter-connectedness of modern societies, the phenomenon is gaining in frequency.

While claimants have an established right to choose the court where they launch a defamation lawsuit, the deliberate choice of a jurisdiction that is likely to be favourable to the claimant can have a significant chilling effect on the freedom of expression. In an environment where virtually any court in any country where content is accessed online may be chosen to launch a libel suit, defendants (whether individuals or legal entities, such as media) face heightened levels of unpredictability, which may in turn influence their expression.

Although the scope of this study is limited and does not allow a comprehensive analysis of the specific features of legislative frameworks in all Council of Europe member states, the study has shed some light on the way that forum shopping in defamation law cases is experienced and addressed by member states. Most Council of Europe member states have developed some legal tools to mitigate negative implications for the freedom of expression. The study points to the legislative frameworks and practice of seven states from common law and civil law traditions that are referred to by way of example and without providing a holistic analysis of their relevant case law.

With a view to supporting efforts of member states to limit the negative effects of forum shopping in defamation law cases, the study identifies 15 good practices developed in member states:

Good Practice 1: Courts and tribunals have jurisdiction over a case if there is a strong connection between the case and the jurisdiction they belong to.

Good Practice 2: Courts and tribunals seek to identify and recognise foreign declaratory judgements that are clearly aimed at preventing or stopping abuse of legal procedure or any other action by the claimant that could be qualified as forum shopping.

Good Practice 3: Courts and tribunals generally refuse, on the basis of the public order exception, to recognise or enforce foreign judgments that grant manifestly disproportionate damages awards that were rendered in breach of due process of law or as the result of an abuse of rights.

Good practice 4: Courts consistently apply the *res judicata* exception when asked to recognise and enforce a foreign judgment that is irreconcilable with another decision from

another state's court on a case involving the same cause of action and between the same parties.

Good Practice 5: Specific and reasonably short limitation periods for defamation actions are set out clearly in national law.

Good Practice 6: A single publication rule clearly determines in law the starting date of limitation period for defamation cases.

Good Practice 7: Courts and tribunals can lift limitation periods upon request by one of the parties, provided that objective and clearly defined conditions, as set out in relevant legislation, are met.

Good Practice 8: Where the burden of proof is on the defendant, available defences should not be of the kind to impede the reversal of the onus of proof on the claimant or to make such reversal unreasonably difficult.

Good Practice 9: Courts and tribunals deliver default judgments only when proper servicing of international proceedings is effectively guaranteed.

Good Practice 10: The amount of damages granted by court in defamation proceedings is strictly proportionate to the harm suffered by the claimant.

Good Practice 11: Punitive damages, where available under the member states' legal framework, are only allowed if strict and clearly defined in law conditions are met.

Good Practice 12: Appeals solely based on the amount of damages are in principle allowed. **Good practice 13:** Courts consistently rely on the prohibition of abuse of rights to address the cases of manifest forum shopping.

Good Practice 14: Where applicable, courts scrutinise under the *forum non conveniens doctrine* the relevant factual elements of the case, while identifying the forum best placed to hear it.

Good Practice 15: The proximity (strong connections) principle applies in determining the law applicable to a defamation case.

In addition, in most Council of Europe member states apply concepts of abuse of rights or apply a public order exception to refuse the recognition or enforcement of foreign judgments that are considered disproportionate. Most member states also set out in law specific and short limitation periods for defamation cases.

